

MŰHELY



Hárs György Péter: Madár – nyelv – lélek
• Denis Grozdanovitsch: Elbeszélések • Szoboszlai-Kiss Katalin: A tiszta képzetek filozófiája • Baán Tibor, Beck Tamás, Gál Ferenc, Kácsor Zoltán, Kelemen Lajos, Méhes Károly, Oláh András, Petrik Iván, Sebestyén Ádám, Siska Ádám, Varga Imre,

2012

4

Varga Mátyás és Vörös István versei
• Ferdinandy György, Pintér Kitti, Potozky László és Uri Asaf prózája
• Doboss Gyula: A Merza-napló – Részletek • Bálint Péter: A sírás fenomenológiája az Erős János típusú népmesékben • Tandori Dezső: Füzi • Czigány Tamás fotói



Tartalom

| | |
|--|---|
| HÁRS GYÖRGY PÉTER: Madár – nyelv – lélek | 3 |
|--|---|

Fontos megjegyezni, hogy mind a tánc, mind az ének, mind pedig az építmények, csakúgy, mint a madarak nászruhája, nem csupán szexuális célzatú, de ki is váltja a szexuális viselkedést, szexuális izgalomba hozza a partnert éppúgy, mint az »előadóit«. Mindez annak a régi meggyőződésnek a hangoztatásához vezet, hogy az esztétikum alapja igenis erotikus, mi több, szexuális (l. pl. Platón, Freud), s hogy a szexualitás esztétikumává szelidítése az emberré válással kölcsönhatásban lezajló folyamat.



| | |
|--|---|
| DENIS GROZDANOVITCH: Elbeszélések (Désfalvi-Tóth András fordítása) | 8 |
|--|---|

„Az est folyamán már megpróbált mesélni nekünk arról a homályos és érthetetlenül kusza érzésről, mely abban az időben a szívét nyomta, de különösebben egyikünk érdeklődését sem keltette föl vele. Felállt tehát és a fülemüle énekét kezdte el utánozni. Mindezt olyan briliánsan tette, hogy a döbbenettől és az elragadtatástól mindannyian elhallgattunk.”



| | |
|--|----|
| SZOBOSZLAI-KISS KATALIN: A tiszta képzetek filozófiája | 13 |
|--|----|

„A sztoikus etika szerint a legfőbb jó, a boldogság, ami a végső cél: a természettel összhangban élni. Poszeidóniosz szerint ennek elérése az igazságról, a megmutatkozó kozmikus rendről való szemlélődő élettel valósítható meg, vagyis a világmindenség tiszta megismerésével, aminek elsődleges feltétele a tiszta gondolkodás, a helyes képzetalkotás.”



| | | |
|-----------------|--|----|
| VARGA MÁTYÁS: | feria quinta / 5 [melius illi erat, si natus non fuisset.] | 21 |
| BAÁN TIBOR: | Csésze | 22 |
| | Egy fényképre | 22 |
| GÁL FERENC: | Ház körüli munkák | 23 |
| VÖRÖS ISTVÁN: | LXXXVI. Zsoltár | 24 |
| | LXXXVII. Zsoltár | 24 |
| | LXXXVIII. Zsoltár | 25 |
| MÉHES KÁROLY: | Angyali rész-egység | 26 |
| KELEMEN LAJOS: | Leszakadt hídnál | 27 |
| | Borbélyszék | 27 |
| SEBESTYÉN ÁDÁM: | Alvó oroszlánok | 28 |
| | Tisztító tűz | 28 |
| OLÁH ANDRÁS: | fogságban | 29 |
| | szökési kísérlet | 29 |
| PETRIK IVÁN: | a bútorokat magukra hagytuk | 30 |
| | a megbékíthetetlen városállat elfekszik végre | 30 |
| BECK TAMÁS: | Szét | 31 |
| | Tüntetésen | 31 |
| KÁCSOR ZOLTÁN: | Fogoly vagyok | 32 |
| | Hült hely | 32 |
| | Holtidő | 33 |
| SISKA ÁDÁM: | Mű világ | 34 |
| | Odabent | 34 |

| | | |
|-------------|--------------------------|----|
| VARGA IMRE: | Másokra hagyva..... | 35 |
| | Lelet lesz mikorra | 35 |
| | Dante-érem..... | 36 |



| | | |
|--------------------|-----------------------------|----|
| URI ASAF: | A jerikói akác ünnepe | 37 |
| POTOZKY LÁSZLÓ: | A csirke | 40 |
| PINTÉR KITTI: | Szívkabát..... | 42 |
| FERDINANDY GYÖRGY: | Csatári úr..... | 45 |



| | | |
|---------------|--------------------------------|----|
| DOBOSS GYULA: | A Merza-napló – Részletek..... | 47 |
|---------------|--------------------------------|----|



| | | |
|---------------|---|----|
| BÁLINT PÉTER: | A sírás fenomenológiája az Erős János típusú népmesékben..... | 53 |
|---------------|---|----|

„... a mesében a sírás (miként valami siralmas dolog/állapot) sohasem elszigetelten, élénk tárulkozó esetlegességében nyilvánul meg, hanem mindig egy társas viszonyban, melyet egy lehangoló, nyugtalanító, fölháborító vagy éppenséggel csodálatos történet viszonyrendszerében interpretálhatunk.”



| | | |
|----------------|-----------|----|
| TANDORI DEZSŐ: | FÜZI..... | 61 |
|----------------|-----------|----|



| | | |
|--------------------|---|----|
| JUHÁSZ ATTILA: | „Meggzólal a kimondhatatlan” (Varga Imre: Mielőtt kimondaná. Versek 1968–2010) | 66 |
| KOMÁLOVICS ZOLTÁN: | A poétika pár fokos fordulata (Varga Mátyás: parsifal, parsifal) | 68 |
| ZSURZSÁN ANITA: | Szerepjátékok (Baán Tibor: Visszajátszás)..... | 71 |
| KOLOZSI ORSOLYA: | Nyitott kérdések (Vörös István: A Kant utca végén)..... | 71 |
| SZÉNÁSI ZOLTÁN: | „minden lehető értelemben” (Gál Ferenc: Ódák és más tagadások)..... | 73 |
| MÉNESI GÁBOR: | „Mindent ismerek, minden én vagyok” (Méhes Károly: Hegyemenet)..... | 74 |
| BÁTHORI CSABA: | Titkok serény ostroma (Su-la-ce: Feljegyzések Lin-csiről) | 76 |

| | | |
|--------|---------------------|--|
| KÉPEK: | Czigány Tamás fotói | |
|--------|---------------------|--|

Madár – nyelv – lélek

Nehéz kegyetlennek lenni. Főleg önmagunkkal. És mégis megtesszük, ha már dalolni nem tudunk.

Egyébként: Salamon király legendája nem legenda. Csak nemrég tapasztalhattam meg – isteni kegyelem –, hogy igenis lehet nem csupán az állatok nyelvén, de az állatokkal is beszélni. A kislányomra vártam Békásmegyeren egy téren, és minthogy füttyögtek (főleg a rigók), válaszolni kezdtem nekik. A dialógus, amiről szerintem a „három B” ír (Bahtyin, Benjamin, Buber), akkor kezdődött el, és mindhárom frekvencián. Nem arról van szó, hogy válaszoltak nekem: továbbbírták és továbbbítták másoknak az – általam néha nem is értett – üzenetet. Egyre több madár kezdte el visszaolvasni/visszamondani, amit én mondtam, és/de átértelmezve, variálva. A „három B”, akik nekem ismeretlenül is mestereim, elégedett lehet: Benjamin az onomatopoeézissel, Bahtyin a végtelen dialógussal, Buber pedig azzal, hogy igen, nincs más, csak a Te és Én.

Ezzel persze nincs vége. Két fontos dolgot megtanultam. Az egyik, hogy nem mondhatok felelőtlenül bármit – mert kiderült, hogy mit vesznek vészjelzésnek, amit felhőtlen és felelőtlen füttyülök, és a másik, hogy mit vesznek hívásnak vagy kihívásnak. Sokszor mindenki eltűnt és nem beszélt, aztán meg odajöttek hozzám, félve, kíváncsian, féltékenykedve és szeretve, hogy mi ez az állat, aki füttyül, de semmiképpen sem madár.

Karinthy a *Kísérleti módszer* című írásában így vélekedik: „A szavak nyelvét beszélem, a lélek nyelvét, a valóság nyelvét, a muzsika nyelvét beszélem. Ha azt mondom énekkel: Lala, lalala á á! ki kérdi, franciául mondtam-e vagy japánul, vagy magyarul? Mindenki megérti, akinek lelke van, s aki valaha halálosan és boldogtalanul szeretett.” És persze, hogy eljut – törvényszerűen – Karinthy Faremidóba is, ahol viszont az érzelmek valamely lázadását vagy visszafordulását kell megtanulnia; a zene nyelve, a dallam nyelve, az érzelmek és indulatok nyelve, a tudattalan nyelve – ahogyan én képzelem – itt nemhogy nem emberi, de még csak nem is állati, mégcsak nem is élőlényi privilégium. Faremidóban ezt a nyelvet gépek beszélik.

„Míg azon tűnődtem, ki lehet ez az ember, aki belülről a gépet mozgatja, megmozdult a váz fején egy szellentyű, és ismét megszólalt, kimondhatatlanul édes hangon az a zene, amelyet az imént hallottam, de most nem a fa-re-mi-dó hangjegyekben, hanem egy másik, mély s a végén felkunkorodó ütem, sajnos, a kromatikus skála hangjegyeivel nem tudom pontosan kifejezni, de körülbelül ilyen sorrendben: g, a, a, gis, g, gis. Többször egymásután hallottam ezt az ütemet, közben a szemek rám meredtek. Különös érzést keltettek bennem e hangok: mintha hozzám szólnának valami ismeretlen nyelven, aminek nincs szövege. Csodálkozva álltam ott, majd kinyitottam a szájam és néhányszor ügyetlenül próbálkoztam, végre megközelítően helyesen ismételtam a hangokat. A zene abban a pillanatban megszakadt, a gép megállt, és mintha megfeszülve figyelt volna. Hangosabban ismételtam a hangokat. A gép most három más hangjegyet muzsikált, ezt is utánaénekeltem. Most másik kar nyúlt felém és megtapogattott. Aztán néhányszor ismétlődött még ez a játék más-más hangjegyekkel.” Sokat mond el erről a nyelvről a szolászik és reakcióik leírása is: Gulliver-Karinthy vezetője „szárnyas gép”, majd hogyanem madár – lásd „gépmadár” –, egy XX. századi pszüchopomposz, lélekvezető, mint a szárnyas lábú Hermész. „Abban a reményben, hogy talán mégis meg tudom értetni magam, különböző nyelveken szólaltam meg, magamat irgalmukba és megértésükbe ajánlva. De hogy mindig csak zenei hangok feleltek, ismét figyelni kezdtem s megkülönböztetve a hangok között néhány többször visszatérő ütemet, azokat ismételtam előttük. Ilyenkor, mintegy meglepetve, csend lett, aztán egymás felé nyújtogatva fémkarjaikat, tanácskozni látszóttak. Ijedten tekingetve körül, észrevettem, hogy nem mind egyformák: voltak köztük szárnyasok és szárny nélkül valók, volt négyszögletes és gömbölyű fejű, különböző színű fémekből; de testtartásra nézve hasonlítottak s abban is, hogy bonyolult és végtelenül finom, precíz szerkezet volt valamennyi.”

Az összegzett benyomás – „bonyolult és végtelenül finom, precíz szerkezet” – tökéletesen illik egy másik, általunk jól ismert szerkezetre, amit Freud lelki apparátusnak nevezett. Igen, lélekvezető csakis lélek lehet – s nem véletlen, hogy maga az istenek és az emberek között föl-le szárnyaló Hermész a tolmácsolás és a megértés, a hermeneutika istene is. Karinthy gép-Hermésze is pontosan azt teszi, amit egy lélekvezetőnek – istennek vagy apának – tennie kell: bevezeti pártfogoltját az/egy addig ismeretlen világba, nevet – hangot – ad e világ létezőinek, lefordítja létük nyelvét a – mindkét, kognitív és emocionális jelentéstartalmában is szükségképpen működtetendő, mert csak így érvényes és igaz – megértés nyelvére.

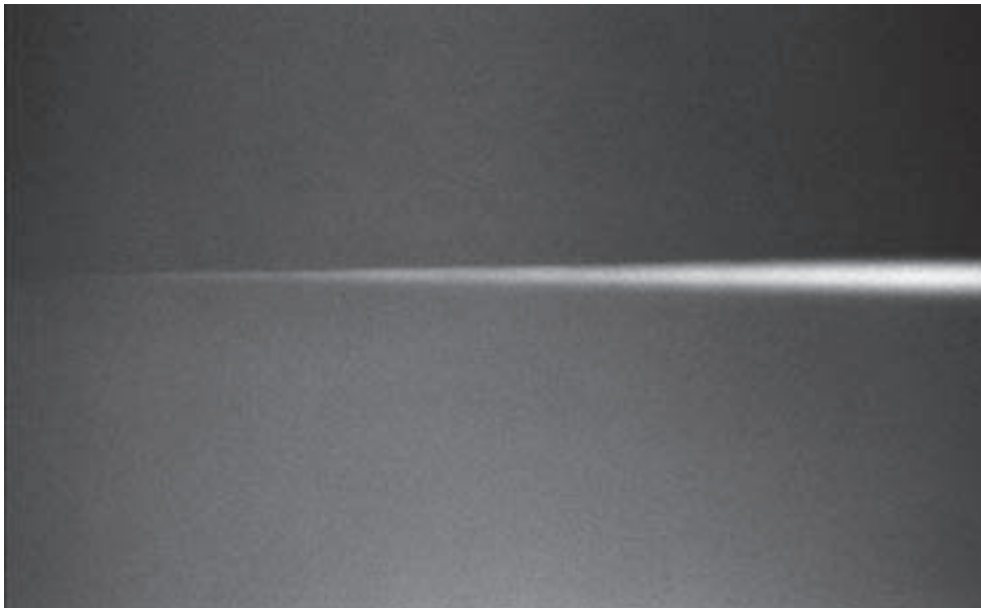
„Majd az a szárnyas gép, amelyik idehozott, megfogta a kezemet és vezetni kezdett, ez

meg olyan volt, mint mikor a kisbabát járnit tanítja az apja: a gép lassan, vigyázva lépdelt mellett; ahol göröngyösebb volt az út, emelgette a kerekeit, simább helyen lassan, óvatosan gurult. Közben gyakran lefordította felém aranylós fémfejét, s a ragyogó szemekből kékes fény áradt le rám, majd énekelni kezdett, és most már határozottan éreztem, hogy ezekkel a hangokkal hozzám szól, és hogy ebben az országban így, zenei hangokkal beszélnek, zenei hangokból tevődnek össze a szavak. Megértvén ezt, igyekeztem vele is megértetni, hogy szeretném megtanulni ezt a nyelvet, a palota felé mutogatva jeleztem, hogy tudni óhajtom, hogy nevezik. Rögtön felfogta, mit akarok; néhány hangot ejtett: mi, fa, re, amit rögtön ismételttem. Láthatóan megörült és most már ő maga kezdte mutogatni a tárgyakat, mindegyiknek megjelölve a nevét, én pedig ismételttem a hangokat. Saját magára mutatott, és ezt énekelte: szo-la-szi. Aztán egy széles mozdulattal az egész láthatárt jelezte, és így muzsikált: fa, re, mi, do, amit már akkor hallottam, mikor idehozott. Ekkor tudtam meg, hogy az ország neve: Faremidó. (Kérem az olvasót, az eredeti szavakat mindig énekelve mondja ki, mert csak így van értelme.)”

Hogy mennyire fontos volt Karinthynál ez a kérdés, azt bizonyítja, hogy hányszor visszatér. Például a *Könnyekben*: „Látja, amint itt a zongora előtt ülök – sokszor az az érzésem van, hogy hangokat kellene megütnöm – cis, cis, dé –, és világosabban, érthetőbben szólnék ezekkel a hangokkal. Nem gondolt-e még erre? Az agyunk szintetizáló, spekulatív produktumait, szóval értelmi gondolatokat nagy nehezen körülírunk még szavakkal – de szervesen és merev, formálhatatlan kérések a szavak, mihelyt arról van szó, hogy egy ad hoc, önmagából fakadt és külön lelkiállapotot, szóval érzelmi állapotot magyarázzak. Persze, ha meggondoljuk, ez nem is lehet másképp... A szavaknak történelmi fejlődésük van, s megállapodott általános fogalmak fűződnek mindegyikhez – hiszen a legtöbb szó eredetileg egészen mást jelentett, mint ahogy én most szeretném... Szerencsétlen küszködés... De homályosan érzem, hogy száz és száz év múlva, mikor majd egészen pontosan és elhatárolva megkülönböztetik majd az emberek az agy érzelmi és értelmi működését, s mindkettőnek célját tisztán látni fogják –, hogy akkor a társalgás nyelve zenei hangokból fog állani, mert érzelmi és hangulati szuggeráció lesz az emberek érintkezésének a célja – és ennek a célnak ama zenei nyelv felel majd meg, mely akkor világos és érthető lesz, s minden érzésre félremagyarázhatatlanul egyetlen árnyalattal felel.”

De Gulliver-Karinty járt egy másik országban is, Capilláriában, ahol viszont egészen másfajta létezők beszéltek a madarak nyelvét. „Megpróbáltam, hogy megértessem magam: egy és ugyanazt a szót több nyelven elmondtam, aztán a kitűnő Berlitz módszere szerint magamra mutattam, és azt mondtam: ember. Eljárásomnak semmi hatása, mikor kinyitottam a szájam, egy pillanatra elhallgattak, az egyik kíváncsian felágaskodott, és belenézett a szájamba, már a következő pillanatban, mintha nem is hallanák, hogy beszélek, megint a ruhámnak estek, rángatták, egyik jobbra, másik balra, és közben folyton hallatták azokat az apró kiáltásokat – az egész olyan volt, mintha sokféle, egy ketreche zárt madár csicseregne és csacsogna. Már ekkor megfigyeltem, hogy minden kiáltáshoz másféle arckifejezésük volt: hol a szemüket hunyták le, hol a szemöldöküket rántották fel, hol a nyelvükkel nyalták végig szájukat. Egészen el voltam kábulva, látván, hogy ügyet sem vetnek arra, amit mondok, amikor egyikük hirtelen föl emelte karomat, és olyan egyszerűen, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna, beleharapott hüvelykujjamba, utána csámcsogott egy kicsit, mint aki valamit megkóstol.” Ezek a lények, az oihák, mint tudjuk, a nőknek fölnagyított és magasztosított alakjai, mint Goethe Faustjában az „anyak”, s ugyanolyan ambivalens érzelmeket keltenek, minthogy viselkedésük is ambivalens. Az első találkozást „Gulliver” így írja le: „Ekkor suhogás támadt mellett, s odatekintve, az elmosódó közegek halvány és lágy hátteréből s mintegy összefolyva a láthatárral, melyet szakadozott hegyláncok kerítettek körül, csodálatos szépségű női fejet pillantottam meg, amint álmélkodva és idegenül mered rám.” A „közegek”, amelyben az oihák élnek, velük egyazon anyagból való: anyai közegek, lágy, elmosódó és ringató, a tenger-méh mélye. Olyan közegek, ami rokon ugyan a levegővel, de sokkal sűrűbb annál, mint ahogy „sűrűbbek” lakói egzisztenciáléi is. A csicsergő-csivogó-csacsogó-rebbenő-repkedő látomások, akiknek a nyelvét éppúgy meg kell majd tanulni, mint a szolaszikét, áthágják – a földi határokat megkerülve – az égi és mélytengeri határokat: itt valóban összeolvad a tenger és az ég horizontja – értelmetlen kérdés, mi van fent és mi van alul.

A további leírások megerősítik ezt a relativitást: „A boltíves, pompás kapuban egy nőalak állott – szép, mint az álom, és mint a művész rajongása. Hatalmas, szoborszerű alak – két méternél is magasabb. Öltözékét nem tudtam kivenni innen – de mintha felhők között úszott volna. Legfeltűnőbb a hajzata volt – aranyzóke folyó, mely puhán ringott és lebegett körülötte a vízben, s elveszett szinte, mintha sehol se lenne vége.” S ahogyan kell – lásd Goethe: Vonzások és választások –, ezek a csicsergő létezők kötnek és oldanak. „Nehezen fölemelve fejem, ámulatomban hangot se tudtam adni: most egészen közel, háromlépésnyire állott tőlem az a tünemény, mely az imént úgy elbódított. Magas, rendkívül karcsú és mégis telt női alak



volt, rózsaszín köpenyben, lebegő és elfolyó hajában csodálatos színű virágok. Mosolyban fürdő arcán semmi meglepetés vagy félelem nem volt – szép volt ez az arc, hihetetlenül, anyagtalanul szép; a kék szemek valószínűtlen, enyhe foltja, mint két drágakő úszott az áttetsző ajkak fölött: sehol határozott, szögletes vonal, sehol semmi nyoma a kemény, sárga váznak. Apró, hosszúkás kezeit állához emelve, nyugodtan és mosolyogva nézett rám. Valami köszönésfélét dadogtam, előbbi magatartását tekintve, főúri hölgynek néztem, s nem tudván, asszony-e vagy leány, tapintatosan myladynek neveztem.

Tágra meresztette szemeit, aztán hirtelen felkacagott. Egyben gyors és heves mozdulattal megrázta a fejét, suhogó hullámváz pezsdült meg körülöttem a lila fényű vízben s abban a pillanatban éreztem, hogy kötelékeim meglazulnak.”

Ha meg akarjuk – mert meg akarjuk – érteni a madarak nyelvét, érdemes odafigyelni arra is, hogy ez (ezek) a nyelv(ek) és beszélőik egymáshoz rendkívül hasonlítanak. Legalábbis Karinthy-Gulliver szerint... Abban viszont bizonyára igaza van, hogyha nem is kinézetre, de kommunikációjuk funkcióját és célját tekintve igen. „Maglehetősen hasonlítottak egymáshoz, s ha azt mondom, hogy egyik szebb volt, mint a másik, csak a szokásos népies szólásmóddal élek – e percben alig tudtam különbséget tenni. Már-már azon voltam, hogy a nagyobb társaságra való tekintettel újból belefogok mondókámba, midőn a hozzám legközelebb álló hölgynek egy mozdulata a legnagyobb álmélkodás döbbenetével forrasztotta ajkamra a szót. Mosolyogva és lágyan, mint mikor egy madár kétfelé csapja fehér szárnyait, ez a hölgy váratlanul széttárta habos köpenyét – s a következő pillanatban mézítelenül állott előttem.”

Ennek a kommunikációnak a funkciója és célja egyrészt a csábítás (akármilyen irányba is!), másrészt a csábító, sokszor csábítás mögé rejtett fenyegetés, harmadrészt pedig az önfeledt szórakozás. S lehet, hogy e három dolog egybeesik vagy ugyanaz.

„De már az első szavak után észrevettem, hogy nem is figyelnek rám. Apró, csicsergő kiáltásaikkal szakítottak félbe – néhányan felugráltak, táncolni kezdtek, mások cukrocskákat szopogattak –, végre az egész társaság felkerekedett, s nagy örvényléssel átkerekedtek a szomszédos csarnokba, magamra hagyva az asztal mellett, zavartan és megszegyenülve.”

Amit Karinthy leír, az a jó anya–rossz anya pszichológiai dilemmája, Faremidó és Capillária urai (úrnői) egyszerre tündérek, angyalok, jó és rossz boszorkányok, mostohák, halálmadarak és lélekmadarak.

Van valami mély rokonság a madarak, a lélek és a nők között. A madaraknak lélektermészete van, a léleknek pedig madártermészete. Vajon milyen nemű lehet a holló Poe versében? És vajon Aranynál Vörös Rébék miért nőnemű?

Van Róheim Géának egy cikke, az a címe, hogy *A madarak nyelve*. Sajnos nem tudtam még megszerezni, de más Róheim-szövegek alapján kialakult egy elképzelésem arról, hogy miről szólhat. Persze, lehet, hogy egészen másról...

Róheim a nyelvről Ferenczi alapján gondolkodik. Ferenczi a *Nyelvzavar*-tanulmányban különbséget tesz a gyengédség nyelve és a szenvedély nyelve között, azaz a gyermek „nyelve” és a felnőtt „nyelve” között. A kettő között persze lehetetlen a fordítás, ez vezet a félreértéshez és a nem-értéshez, végső soron a traumához és a tanuláshoz. Róheim viszont beszél egy harmadik nyelvről is, amit mindenki, sőt, minden az állatvilágba tartozó lény ért és beszél – életkorától függetlenül: a szexualitás nyelvéről. Ez a nyelv – ezt már én teszem hozzá – ősbibb,

mint a másik kettő, sőt, merem föltételezni, hogy a másik kettő alapja. A szexualitás szublimált, de Erosz uralmának alávett nyelve a gyengédségé, és lefelé transzformált, Thanatosz uralta formája a szenvedélyé. Az első formálódásába az anya–gyermek duálunió pozitív „nyelvi” emlékei játszanak bele, a másodikat az orális és anális szakasz agresszív maradványai színezik.

A madár mint „lélektartó” e kettőssége jelenik meg a halálmadár képében (l. Róheim) és Shakespeare csalóányának (Nightingale) alakjában is.

A madarak az emberiség szexuális szimbolikájában többszörösen is kitüntetett helyet foglalnak el. A madarakkal kapcsolatos képzetkör túldeterminált szimbolikája onto- és filogenetikai tapasztalatokon nyugszik. Föltételezhető, hogy a régebbi időkben első – elfojtásra nem ítélt – szexuális tapasztalataikat a gyerekek a baromfiudvarból szerezték. Mindez hozzájárulhatott nemcsak az ősjelenet esetleges tapasztalatának kezeléséhez, hanem a „nagy kérdések” megválaszolásához is, mivel a szexuális-életteni folyamatok viszonylag rövid időtartam alatt voltak végigkövethetők, megfigyelhetők. Ha mondjuk egy kakas megbúbolta a tyúkokat, azok tojást raktak, kotlottak, a kiscsibék kikeltek stb., és a gyermeknek mindezt volt alkalma végignézni, akkor választ kaphatott „végső kérdéseire”: hogyan és minek révén, miből születik egy új élet, és hogyan halad tovább. Mindamellet a tojás elfogyasztásának természetes aktusa, tehát egy életlehetőség megszüntetése vagy csirájában elfojtása, segíthetett az agresszív, kannibalisztikus fantáziák mindkét oldali (azaz, a saját és a szülőkre kivetített bekebelezési vágy) feldolgozásában is. A madarak kloákájának (a nemi, az urethrális és az anális zóna teljes egybeesése) megismerése szintén megnyugtató igazolásul szolgál bizonyos gyermeki fantáziákra.

A legtöbb – ha nem minden – népnél tetten érhető a nyelvben és a szokásokban is ez a szimbolika. Elég arra gondolnunk, hogy „a gólya hozza”, hogy „madárkának” vagy (kis vörös) „kakasnak” becézik a férfi nemi szervet (lásd még ma is, pl. Rolling Stones, Doors – „little red rooster”), hogy „fészekrakásról” beszélnek házasság kapcsán, hogy azt mondják, „kirepültek a gyerekek”. És akkor még ott van a tojás szimbolikája – többek között a Húsvét. De ez az azonosítási lánc megjelenik olyan köznapi kifejezésekben is, mint „buta tyúk”, „hülye liba”, „páváskodik”, „nem most bújtam ki a tojásból”, ott van még „a tojáshéj a seggén” stb.

A „páváskodik” kifejezéssel egy újabb asszociációs ponthoz értünk: az udvarláshoz. Míg a kakasról nem igazán mondható el, hogy udvarol, a legtöbb madárfajnál ez egy hosszú, bonyolult szertartás. Nem véletlen, hogy sokan a művészet kezdeteit is a madarakra vezetik vissza. A nász tánc, ami minden emberi tánc egyik alapja is (a másik, a harci – illetve az azokból kialakult – táncoké, a territoriális és a nőstények birtoklásáért folytatott öndemonstrációk), csaknem minden madárfajnál megtalálható. A madarak énekének ugyancsak ez a két funkciója van: a pár elcsábítása, megszerzése és a pár vagy a terület birtoklásának hirdetése. Az emberi éneknek és zenének ezek a biológiai előképei. Emellett vannak olyan madárfajok, pl. az ausztráliai lugasépítő madár, amelyek a képzőművészetet előlegezik meg. Ezeknél a fajoknál az általuk létrehozott építmény büvöli el kiválasztottukat.

Fontos megjegyezni, hogy mind a tánc, mind az ének, mind pedig az építmények, csakúgy, mint a madarak nászruhája, nem csupán szexuális célzatú, de ki is váltja a szexuális viselkedést, szexuális izgalomba hozza a partnert éppúgy, mint az „előadót”. Mindez annak a régi meggyőződésnek a hangoztatásához vezet, hogy az esztétikum alapja igenis erotikus, mi több, szexuális (l. pl. Platón, Freud), s hogy a szexualitás esztétikumá szelidítése az emberrel válással kölcsönhatásban lezajló folyamat.

Számolnunk kellene még egy jelenséggel, amelynek nem igazán van irodalma. Arisztotelész a katarzisz fogalmát természetesen az orvosi hagyományból veszi, mint megtisztulást, megszabadulást. Az a *Poétikában* sem világos, hogy tulajdonképpen mitől és hogyan is kellene megtisztulnunk („az efféle érzésektől” – ?). Én úgy gondolom, hogy a katarzisz a művészetben egyfajta szublimált orgazmus. Az életteni, pszichés és strukturális/funkcionális párhuzamokat sokáig lehetne fejtegetni, de azt hiszem, így is érthető, hogy mire gondolok.

De van a madarak énekének egy fölfelé temperált vonatkozása is: az ének az ég felé.

Salamon király és Assisi Szent Ferenc állítólag értették az állatok nyelvét. Álljon most itt egy anekdotikus részlet Szomory Dezsőtől: „[Salamon] hallotta akkor, amint a feje fölött, a ciprus lombjában a hím szarka azt mondta a nősténynek: ‘Be nagyra van Salamon az ő templomával! Holott csak egyet rúgnék a kupoláján, hogy az egész menten felborulna!’ Mire Salamon király éktelen haragra gerjedt, [és] keményen rászólt a madarak nyelvén: ‘Mit mertél te mondani, te szarka?! Hogy feldöntöd az én templomomat!’ S már azon volt, hogy agyoncsapja. ‘Óh, királyom’ – sipongott a szarka –, ‘még ez egyszer könyörülj rajtam. Hiszen csak azért mondtam az egészet, hogy egy kicsit imponáljak a menyasszonyomnak, párzás ideje közeledvén!’ ‘No, eredj!’ – felelt elnézéssel a király, bölcsen megértve minden lelki dolgot, még az ilyen kis szarkamadár hiúságát is. [...] S mikor [a madár] ott volt megint a sűrű lomb között az ágon, s megint büszkén a tollát borzongatta, a kis nőstény szarka azt kérdezte tőle: ‘Mit akart tőled a király?’ ‘Szépen megkért, hogy ne bántsam a templomat’ [...]”.

Lehet énekelni fölfelé, és lehet énekelni lefelé is. A hangerő és a hangmagasság mint-ha különböző ösztönökön nyugodna, függetlenül a tudat kontrolljától. Az ének ilyenkor a mulandóságról szól, és arról, hogy hogyan leszünk elmulandóak. Karinthy – megintcsak – a *Pillanatnyi elmezavar* című írásában osztja meg velünk a következőket: „Fabre-nak, a zseniális entomológusnak szép kis tanulmánya a *skorpió öngyilkosságáról* negatív eredményről számol be: kísérletei döntő módon megcáfolják azt a babonát, hogy az emberen kívül van élőlény a földön, mely végveszedelem esetén a halál kínjait azzal rövidíti meg, hogy önmaga vet gyors véget életének. Ezzel az állatok öngyilkosságáról szóló feltevésnek utolsó bizonyítéka is elesik: a suicidium végképpen emberi fajtánk szomorú privilégiuma marad.” A(z emberi) testi élet önkéntes elvetése, az önkéntes csak-lélekké válás, a madárrá válás – „*elszállt* belőle a lélek” – alapvetően nem orvosi, nem pszichológiai, hanem teológiai kérdés.

„Ebben a miniatűr értekezésben nem az öngyilkosság problémájával akarok foglalkozni. Ez a kérdés azért tartozik csak ide, mert a manapság divatos furcsa, általánosító lélektani módszer, önmagával ellentmondásba kerülve, egyrészt léleknek *csak* az emberi egyén értelmi és érzelmi tevékenységét nevezi, másrészt ezt a tevékenységet, fejlődéstani alapon, mégis állati mivoltunkból vezeti le, azonosítva a lelket az értelemmel. Ilyenformán az öngyilkosság lelki okát logikusan nem keresheti másban, mint a közös, nagy ösztön, a létfenntartás negatívumában: a halálfélelemben. E logika szerint az öngyilkos valóban a ‘halál elől menekül a halálba’, vagy szabatosabban a ‘kínos és nehéz halál elől a gyors és könnyű halálba’ – s hogy az állatok nem ölik meg magukat, ez csak azért van, mert logika és belátás híján nincs módjukban választani a kettő között. Az öngyilkosság ilyenformán éppen azért emberi privilégium, mert annak a tulajdonságunknak következménye, ami az embert megkülönbözteti az állattól: hogy tudniillik logikus és belátásos élőlény.” Bár a repülés Freud szerint az álmokban szexuális szimbólum, azt hiszem, inkább az evilágból való elszállást jelenti gyakorta: a megbolondulást vagy a meghalást.

Ismét Karinthyt idézve: „Így válik érthetővé, miért és mennyiben emberi dolog az öngyilkosság – azért és annyiban, amiért és amennyiben az állatok, önálló énjük nem lévén, nincs mit elveszteniük, nem örülhetnek meg, vagy jobban mondva, az állatok tulajdonképpen mind örültek, egyéneikben örülten születnek, s életük végéig rángatja őket dróton a megadott Ösztön rögeszméje. Soha nem értette meg jól a téboly lényegét, akire az állatok, különösen a rovarok makacs, egyforma tevékenysége, minden egyéni örömet megtagadó lázas erőfeszítése nem gyakorolta még a tipikus mánia – megszállottság hatását. A galacsinhajtó bogár, a veszettül zabáló hernyó engem ellenállhatatlanul emlékeztetett azokra, akiket a tébolydákban láttam, megmerevedve valamely állandó mozdulat ismétlésében. Az állatok a maguk rögeszméjét születésük előtt kapják – nem kerülhetnek szembe a problémával, amitől az öngyilkos – e probléma elől és nem a halál elől – a halálba menekül.”

De hogy ne legyen tragikus végkicsengése – a madarakra nézve sem – ennek az elmélkedésnek, idézek még két részletet: „A múlt század végén tanúi voltunk, miként fejtette meg egy Freud Zsigmond nevű kutató ama bonyolult jelképrendszer néhány betűjét, amivel a *bennünk rejlő ősi állat* igyekszik megértetni magát a fölébe nőtt Emberi Intellektussal. Miért ne remélhetnénk hát, hogy a külső világban élő állattestvéreink vagy akár növénytestvéreink nyelvét is megfejtji egyszer valaki?

Micsoda izgalmas idők lesznek azok, míg elmondják nekünk, sorban egymás után, amit annyi évezredek óta tartogatnak a begyükben. [...] De ehhez szükségünk van ama vonzalomnak nyílt bevallására, amit a keresztény dialektika szinte elavultnak tűnő szóval szeretetnek nevez, s amit Assisi Szent Ferenc a megértés egyetlen kulcsának tartott.

„Állítólag beszélt is a madarakkal és a halakkal.” (Karinthy: Egyoldalú beszélgetés Tomival.)

Talán kulcsfigura Szent Ferenc. Tudása talán nem a képzelet szüleménye. Talán mindannyiunkban ott lakik. Talán elő kellene hozni. Az *Ebcsont se forr be könnyen – és egyéb kutyabajok. Egy délelőtt az Állatorvosi Főiskolán* című írásában azt mondja a nagy viccelő:

„Nálunk érdemes volna *lélekelemző* klinikát állítani fel: annyi kitűnő analitikusunk van, freudista, stekelista, adlerista, akiket foglalkoztatni lehetne. Régi hitem, hogy a nyulak *üldöztetési mániáját*, az oroszlánok *szadizmusát*, a bárányok *mazochizmusát*, a saját hímjének fejét leharapó ájtatos kabóca hiszteriko-neurotikus *idegességét*, a kölykeit felfaló emse *Ödipusz-komplexusát* beható lélekelemzéssel kellene gyógykezelnie. [...] S ők is, a kanáritól a zsiráfig, a *szenvedésben* csakúgy viselkednek, mint mi: nézz bele megtört szemükbe, vedd észre reszkető tagjaikat, ahogy az asztalra kerülnek, képzeld tulajdon torkod lüktetését, gyomrod émelygését, ahogy eleven húskba vág a gyógyító kés – s részvéteden át megérted az Élőlények testvériségének Szent Ferenc-i gondolatát.

A *szenvedés közössége* csinál elefántot a szünyogból s az elefántból szünyogot, ebben az egyetemes nyomorúságban, testvéreim, kanárik és kutyák, tehenek és sertések és tücskök és bogarak.”

Elbeszélések

... amiből arra kell következtetni, hogy „beszélőként sosem vagyunk egyedül” (a beszéd aktusában a jelen nem lévő is benne foglaltatnak, hiszen az ő szavaikhoz folyamodunk), továbbá arra, hogy amint megszólalunk – vagy írunk, hiszen a lényeg ugyanaz –, egy velünk nem azonos, másik fél jelenlétét is feltételezzük. Abszurd lenne ugyanis, ha a szóban vagy írásban megnyilatkozó megkérdőjelezné azokat a kötelekeket, melyek őt is ahhoz a megragadhatatlan emberi közösséghez kötik, amely az őn arctalan, időtől és tértől független beszélgetőpartnerében ölt testet.

MICHEL LEIRIS

Porte Saint Cloud-ra a pillanat tört része alatt szakad rá az őszevi tomboló vihar. A föld beleremeg a mennydörgésbe. Párizs novemberi szürkéségén villámok cikáznak keresztül. Bizonyos idő elteltével a házak homlokzatát méretes jégdarabok csapdossák. A nyolcadik ablakait is veri a jég. Innen figyelem, amint a jéggolyók a bádogtetőkön pattognak, majd elnyeli őket az ereszcsonna, lejjebb, az udvarban pedig a jég a díszfák utolsó élénksárga leveleit szaggatja le az ágakról. A csapások kegyetlenül záporoznak a földre hullott levelekre is. A váratlanul a városrésze törő és szokatlanul heves fergeteg meglep néhány galambot, melyeknek hatalmas erőfeszítésébe kerül, hogy eljussanak a padlások menedékeibe épített fészkeikhez. Bizonyos pillanatokban a tomboló szél a szegény madarakat össze-vissza dobálja.

Ami az adott helyzetben *szokatlan* (márpedig ez a szemlélődés emberének figyelmét csak a legritkább esetben szokta elkerülni), az egy hosszúkás, szürkésfehér toll, mely minden kétséget kizáróan a fürgeteg által meglepett valamelyik szárnyastól származik. A toll a légörvények vad táncától csodálatos módon érintetlen maradt, most pedig a legnagyobb békességben hullik alá anélkül, hogy esését bármi a legcsekélyebb mértékben is megzavarná. Madártollat látok-e valóban, avagy a bérház udvarának törekeny angyalát? Tekintetem nem veszem le az apró csodáról. Az ablak mögötti békességből figyelem, kezemben csésze tea, hátam mögött a polcokon könyvek sorakoznak szépen-rendezetten, rajtuk kívül semmi más nem hatol saját kis világom csendes büntetlenségébe. Döbbenetes varázslat – gondolom – e vékony, átlátszó kis üvegréteg is, mely önmagában tökéletes falat képez köztem és a kint tomboló ítéletidő között.

Gyakran fut át agyamon a gondolat: ezeknek a leghétköznapibb valóságból felbukkanó, csupán mellékesen szemem elé kerülő dolgoknak a leírása bizonyos tekintetben teljességgel hiábavaló. Legalábbis ha azokra a „valódi” irodalmi lapokra gondolok, melyeknek valószínűleg legfőbb törekvése olyan szimbolikus jelenségek összegyűjtése, amelyek aztán általános értelmű dolgokból eredő konkrét jelentésláncolatot fednek fel. Némi vigaszra lelek abbéli meggyőződésemben, miszerint más oldalról az egyéni sors legparányibb villanásairól beszámolni – legyenek bármennyire is jelentéktelenek e dolgok, továbbá ebbéli törekvésem a konkrét pillanat legszubjektívebb valóságából szülessen is, illetve a pontosság és az őszinteség erénye hassa át –, nos tehát ebben az esetben igyekeztem feltétlenül az „Ens Communæ” magasságába emel. Ez pedig oly nagyon kedves a „Kifinomult Doktor” szemében. (Így nevezték Duns Scotust, az egyik leghíresebb XIV. századi keresztény teológust. Meg volt győződve arról, hogy a lényeknek az „összehasonlíthatatlanul egyedi” dimenzió irányába kell törekedniük, és hogy hallgatniuk kell a legmélyebb valójukból születő egyéni érzékenységre, mert ilyen módon a szerinte isteni eredetű közösségi létben való tökéletesebb feloldódásban lesz részük.)

Rögeszmém idővel teljesen megszokott tevékenységemmé vált: az érdektelen valóság határmezsgyéjén fogok jelentéktelen vonásokra, apró benyomásokra, halovány villanásokra és törekeny tényekre vadászni, ami talán engem is e lelki közösség tagjává avat majd, mely közösségről oly megnyugtató lenne ma is azt hinni, hogy – tudunkon kívül – láthatatlan kötelekként egyesít mindnyájunkat.

Fair play

Még ma is tisztán emlékszem arra a megdöbbenésre, amelyet az első győztes angliai mérkőzésemet követően éreztem. A fiatal brit bajnok, aki felett épp győzelmet arattam, arcán kedves mosollyal kezét szorított velem, közben mélyen a szemembe nézett és ennyit mondott: „*Well, played, congratulations!*” Ekkorra már hozzászoktam, hogy legyőzött ellenfeleim ilyenkor néhány érthetetlen szót mormolnak, tekintetükkel zavartan kerülik az enyémet, a háló fölött tessék-lássék átnyújtott kezükkel pedig lagymatagon fogják meg feljűk nyújtott jobbomat. Ezt követően szinte kivétel nélkül villámgyorsan visszavonulnak az öltözőbe, ahol azonnal elhangoznak az első sirámok, és kezdetét veszi az okok keresése. A körülményektől függően leggyakrabban a szelet, a vacak labdákat, a kialvatlanságot, a pálya gyatra minőségét, mindenekelőtt pedig a bíraskodást kárhoztatják. Nekünk, latinoknak, akik gyermekkorunktól ehhez szoktunk, igen nehéz nem abba a hibába esnünk, hogy eredménytelenségünket a kedvezőtlen külső tényezőkkel magyarázzuk. Az angolszászoknál szó sincsen ilyesmiről. Ők, akik arról híresek, hogy ők „találták fel” a sportot, és hogy azt mindig a fair play szellemében űzik, úgy viselik el a szerencse forgandóságát és a játék fonákjait, hogy közben ajkukról sosem tűnik el a kissé egykedvű mosoly, ők maguk pedig sosem hagyják abba a folytonos viccelődést. Tegyük hozzá, hogy a velük való és az imént leírt körülmények között végbemennő találkozás nélkülözhetetlen azon tény megértéséhez, hogy a vigasztalódás szükségszerű törvénye minden hozzám hasonló ember esetében érvényesíti hatását. Ha ugyanis a mérkőzés után és a vereségünk miatt kibírhatatlanul viselkedünk, dühünk abban a pillanatban semmivé foszlik, amint a zuhany áldott vize végigfolyik a testünkön, mi pedig mindent elfelejtünk és újra azzá a „derék jófiúvá” válunk, akik azelőtt voltunk. Ezzel szemben a vesztes angol veresége pillanatában és közvetlenül utána is példás korrektséggel viselkedik velünk szemben. Az azt követő napokban viszont a lehető legfagyosabban érintkezik legyőzőjével: noha udvarias marad, végig ügyel arra, hogy elkerüljön minket a bárban és az öltözőben. Ha pedig ez mégsem sikerülne, akkor kezdeményezéseinket, melyekkel beszélgetésre serkenténénk őt, folyton zavarát és visszafojtott indulatát tükröző felkiáltásokkal lehetetleníti el. S ez így megy mindaddig, míg elégtételt nem vett rajtunk. Ekkor pedig tartózkodóvá válik, és a diadalittasság legcsekélyebb jelét sem mutatja felénk – épp ellenkezőleg, nemes lelkéből még egy-két bocsánatkérő szóra is futja talán. A bárban azután oly meglepő közvetlenséget és kedélyességet tanúsít velünk szemben – végső soron az angolok is érző lények –, amely még jó néhány sörünknek megkeseríti az ízét. Pedig ezekre ő maga hívott meg bennünket.

A fair play legtökéletesebb leckéjét, amelyhez valaha is szerencsém volt, szintén egy angoltól, méghozzá londoni unokatestvéremtől kaptam. Colin egyáltalán nem az a sportos alkat, noha az evezést, a tollaslabdát és a krocketjátékokat a maga dilettáns és rendszertelen módján mégiscsak űzi-műveli, s teszi mindezt a britekre oly jellemző méltósággal. Úgy volt, meglátogatom őt Londonban. Abban az időben családjával egy vöröstéglás kis házban élt, mely semmiben nem különbözött az utca összes többi házáétól. Két kertje is volt, elől egy, hátul pedig egy másik. Utóbbiban vicik-vacak dolgok alkottak példás rendet. Egymás mellett állt itt egy öreg Austin – legalábbis ami az 50-es évek óta megmaradt belőle –, egy repkény benőtte, hatalmas és kiselejtezett kalitka, egy málladozó bábszínház-paraván, egy szétszerelt Harley Davidson, egy esőáztatta pingpongasztal, egy poshadt vízzel és rozsdás krocketkapukkal teli műanyag hajótest, valamint egy csigák által bitorolt kutyaól. Esténként egy kereveten aludtam a nappaliban. A kerevet rendszeren Sally kutya helye volt, aki erre az időre kénytelen volt a szőnyegre költözni. Sally esténként többször is megpróbálta visszafoglalni helyét a kereveten. Ilyenkor rám feküdt és nyaldosta az arcom. Tudtam jól, hogy Colinék szemében ez a helyzet egyszerre volt az én állatokkal szemben tanúsított megbecsülésem – az angolok ezt véresen komolyan veszik –, illetve „kontinentális” humorérzékem próbája.

Egyik éjjel – szombatról vasárnapra virradóan – Colin a nappalival szomszédos kis konyhában tett-vett. A két helyiség közötti tálalópult billenőablakának résén fény szűrődött be hozzám. Unokatestvérem egyik hobbija volt, hogy balsafából és rizspapírból repülőgépmoделleket állított össze. Az éjszaka kellős közepén, hajnali három körül Sally kutya újabb ostromára ébredtem. S ha már ébren voltam, kedvem támadt megnézni, hogyan halad Colin a munkájával. Éppen fáradhatatlanul illesztgette és ragasztgatta a gép szárnyainak részeit, az előtte kiterített modellrajznak megfelelően. Amikor észrevette, hogy beléptem, így szólt, anélkül, hogy rám nézett volna: „*Oh, Dennis, did I wake you up? I'm so sorry, but as you can see, I'm working hard here!*” Majd ismét teljes lényével a munkára összpontosított és nem szólt többet. Néhány pillanatig figyeltem őt, aztán visszamentem a nappaliba, ahol szerettem volna a tőlem telhető legalaposabban elmagyarázni Sally kutyának, melyek is a vendégszeretet alapvető szabályai. Világossá vált azonban, hogy próbálkozásom kudarcra ítéltetett, így az éjszaka hátralévő részében kénytelen voltam fekvőhelyem Sallyvel megosztani. Később – nekem úgy tűnt, éppen csak visszaaludtam – valaki rázta a vállam. Felébredtem. „Dennis, volna kedve

elkísérni és jelen lenni a gép legelső repítésénél?” Colint a legőszintébb elragadtatásomról biztosítottam, majd elindultunk a sűrű, hajnali ködben, nyomunkban Sallyvel.

A közeli Temze nyirkos hideggel borította be a környéket. Olyannal, mely az ember lelkének legmélyéig hatol. Colin óvatosan vitte modelljét. Végigmentünk két egyenes és egyforma utcán, mindkettő tökéletesen kihalt volt, és elértünk egy kis parkot, ahol három összegömbölyödött és melankolikus macska azon medítált éppen, miért nincsen semmi jó a londoni tébben. A park egyik sétányán pad állt. Colin elővett a zsebéből egy vastag és hosszú gumikötelet, melynek egyik végét a repülő szerkezet orra alatti pöcökre akasztotta, a másik végét pedig a pad egyik sarkára erősítette. Ezután 3-4 métert hátrált a padtól, kezében a géppel, rajta a feszülő gumival, mely nem is tudott volna tovább nyúlni. Hirtelen megállt, a gépet ünnepélyesen tartotta a három macska szeme láttára, no meg Sally és én is, majd örömteli hangon így szólt: „*Here we are! Let's go!*” – és elengedte a gépet, amely egyenesen a padnak csapódott és röpítvára tört.

Ezt követően Colin a csalódottság legapróbb jele nélkül összeszedegte a szerkezet szanaszét heverő darabjait, és azt mondta: „Ó, ez aztán a kudarc. Kétség nem fér hozzá.” Majd felém fordult és a legnagyobb nyugalommal hozzáfűzte: „Dennis, ugye volna kedve most hazamenni és meginni egy csésze finom teát?” Hazamentünk tehát, ugyanazon az úton, mint idefelé. Útközben találkoztunk a tejkihordóval, aki az ajtók elé rakosgatta az üvegeket. Otthon a legnagyobb lelki nyugalom közepette bementünk a kis konyhába, Colin enni adott Sallynek, majd csodálatosan finom reggelit készített, közben pedig elmesélte, hogyan pusztult el a napokban szegény papagájuk. Mindezek után legkedvesebb időtöltéseiről kezdett mesélni: evezésről, tollaslabdáról, krockettről, akvarellfestésről. Aztán bizalmas hangon hozzátette: „Tudja, Dennis, legkedvesebb számomra mind közül mégiscsak a modellezés.”

V. és az ő fülemüle-előadása

A-nál és V-nél gyűltünk össze vacsorára az ő kellemes, Aveyron-béli házukban. Beszélgetés közben a legkülönbözőbb témák merültek föl, ám a finom borokkal öntözött vacsorát követően már nem nagyon tudtunk mit megosztani egymással. Beszélgetésünk kimerülni látszott, már-már érdektelenségbe hajlott. E holtponton V. egyszerre felállt, akárha ünnepi beszédet készülné mondani. Az est folyamán már megpróbált mesélni nekünk arról a homályos és érthetetlenül kusza érzésről, mely abban az időben a szívét nyomta, de különösebben egyikünk érdeklődését sem keltette föl vele. Felállt tehát és a fülemüle énekét kezdte el utánozni. Mindezt olyan briliánsan tette, hogy a döbbenettől és az elragadtatástól mindannyian elhallgattunk. Azután a beszélgetés – már ha annak lehet nevezni – újratekintődött a maga sápatagi módján. Az érdektelen gondolatok maradék foszlányai azonban végleg elhaltak mindannyiunk fokozódó pilleltségében. Ideje volt elköszönnünk. Kiléptünk a házból és elindultunk kocsinkhoz. V. kikísért bennünket, majd a hűvös és csillagos áprilisi éjszakát kémelve egyszer csak felkiáltott: „Ez az! Pont az ilyen éjszakát kedvelik! Talán mindjárt meg is halljátok őket.” Csendre intett és átvezetett minket az alatt húzódó, bozótos patakmederhez. Pár perc várakozás után meg is hallottuk az elbűvölő dallammá kibontakozó első trillákat, melyeket egy második, majd egy harmadik énekes is átvett és dalolni kezdett. Lenyűgözve álltunk jó ideig. Az volt az érzésünk, a csillagok is figyelmesen hallgatják a madárdalt.

Hellász!

Bár sokszor jártam már Athénban, a tömegturizmustól való irtózásom mindig távol tartott az Akropolisztól. Azon a reggelen korán és különösebb cél nélkül léptem ki az utcára. A hajóm csak este indult vissza a szigetre, ahol szállásunk volt. Anélkül sétálgattam tehát, hogy a Plaka-negyed különlegességeire rácsodálkoztam volna. A turisták által manapság leglátogatottabb nevezetességek e városrészben koncentrálnak, s ebből az is adódik, hogy ajándékboltok sokasága zsúfolódik itt egymás mellé. Mivel e tényre fel voltam készülve, visszatetszésem határozottan kisebb volt. Érdeklődésemet sokkal inkább a városrész különféle tereinek furcsán-különös jellege és elrendezése vonta magára: azok az élénkszínűre festett házak, melyek előtt és mögött ugyanolyan, lélettől kicsattanó kert húzódik, a házak pedig egyéb más, burjánzóan kusza növényekkel benőtt, ősrégi épületekkel alkotnak összevisszaságot, egész kis athéni Montmartre-ot. Utamat tehát e furcsán össze-vissza környezetben folytattam (mely környezet, őszintén szólva, tökéletesen kifejezi napjaink Görögországot), amikor, valamely végzet-től vezérelve, egyszer csak az Akropolisz jegypénztárainál találtam magam. Ott pedig – mivel

tisztában voltam vele, hogy csakis egy különös sugallatra vetődhettem arra, és mert meglepődve konstatáltam, hogy a szokásos, kígyózó soroknak még nyoma sincsen – gondolkodás nélkül vettem egy belépőt, és ugyanazzal a töretlen lendülettel elkezdtem felfelé mászni azon a hosszú lépcsőn, amelynek széles fokait a látogatók tömegei már oly régóta koptatják.

A véletlenek kedvező egybeesésének tudom be most már azt is, hogy a máskülönben egész reggel szürke felhőktől borított ég – a nagymértékű légszennyezés napjaiban ez teljesen hétköznapi dolog Athénban – egyszerre tisztulni látszott, és néhány ferdén beeső napsugár élesen megvilágította az oszlopok maradványait, a töredékes talpazatot és a romos oszlopcsarnokot. A látvány a háború előtti expresszionista filmek érzelmekre erősen ható megvilágításait idézte. A lábaim úgymond maguktól vittek felfelé, és azt is csak felületesen éreztem, hogy szállingózni kezdtek az első látogatók. Így értem arra a pontra, ahol hirtelen magával a Parthenónnal találtam szemben magam. A szemem pár pillanatig káprázott a felhők mögül elötörő napsugarak vakító visszaverődése miatt, de azután egészében is átláttam a hatalmas, gigászi tömbök egységét, amely minden tényező ellenére ámulatba ejtően könnyű, elegáns és lírai volt. Ez annak a sajátosan kifinomult elrendezésnek köszönhető, mely egységbe forrasztja a nehézket a légiessel, az immanenst a transzcendenssel. Ez volna hát Apolló és Dionüszosz egysége, a híres „görög mérték és arányosság”? Mindenesetre ezt a lelkem mélyéig ható benyomást egyfajta sejtelmes szkepticizmus járta át. A tér atmoszférájából – vagy esetleg Nietzschek emlékezetem legmélyén váratlanul megszólaló szarkasztikus iróniájából – áradt szét a gyanúm arra vonatkozóan, hogy ez az esztétikus egység csupán a mindenkori – alapvetően kaotikus, kiszámíthatatlan és csapongó – hellén lélek szimbolikus testet öltése, mitikus és hiánypótló utópiája. Egészen biztosan nem arról a mérhető egyensúlyról van tehát szó, amelyben egyesek szerint az „antik Hellásznak” a létező valóságból fakadó atmoszférája csodálatos módon gyökerezett. E dologról minden bizonnyal az olasz reneszánsz értelmiségi elitje is ugyanígy vélekedett, őket pedig a „kifinomult” németek lovagolták meg, élükön Hölderlinnel, majd Burckhardttal, illetve az ő nyomdokaiba lépő német hellenistákkal. Ezeken töprengtem, amikor hirtelen eszembe jutott, amit Albert Savinio mesél Isadora Duncanról és utóbbi családjáról. A távoli Amerikából azért utaztak idáig a XX. század elején, hogy az apa – maga is odaadó hellenista – útmutatásai alapján együtt töltsenek bizonyos időt a Plaka egyik általam is megcsodált kertes házikójában, melyet közvetlenül az Akropolisz lábánál béreltek. Itt igyekeztek pontosan úgy élni, ahogyan az ókori görögök élhettek: ők is ugyanúgy öltözködtek, mosakodtak, varrták ruháikat és bonyolították le viadalaikat, ugyanazt ették és pontosan



ugyanúgy művelték a művészeteket és gyakorolták a betűvetést, mint ahogyan minderről az abban az időben napvilágot látott „A Periklész-korabeli Athén hétköznapi életéről” című történelmi tablóban olvastak. Az idő kerekének ily módon történő visszaforgatása először alaposan megdöbbentette az athéniakat. Később azonban remekül szórakoztak a dolgon. Nyugati mintára vasárnapi ünneplőt öltöttek és a hétvégéiket rendszeresen azzal töltötték – magyarul Savinio –, hogy a kert falának résein keresztül hosszasan figyelték az amerikaiakat. Ők pedig derült arccal és minden egyébre fittyet hányva korongoztak vagy felettébb tudományos (és bizonyosan rendkívül ősi) küzdőfogásokkal edzették testüket, ruháikat hamuval tisztították, ditirambusokban szavaltak, lábukon koturnust, homlokukon babérkoszorút viseltek, és táncoltak a saját kezükkel fabrikált ősi dobjaik hangjára (a koszorút pedig mindig a legnagyobb átéléssel adták át egymásnak).

Ahogy a múlt eme ösvényén merengtem, belém nyilallt azon viktoriánus angol költők emlékezete is, akik az antikvítás bizonyos elemeit újjáélesztő romantika bűvkörében leélt életük beteljesedésének tekintették, ha Görögországban halhattak meg. Ha testük a „nagyszomjú argoszi földben” nyugodhatott, illetve ha olaj- és ciprusfák árnyéka vetült sirjukra valamely hősemlékű rom lábánál vagy az Égei-tenger egyik szigetének áldott földjében, továbbá ha porhüvelyük felett tábla hirdette Homérosz nyelvén: „Itt nyugszik egy brit költő.” A leghíresebb és a legtragikusabb sorsú mind közül Byron. Élete oly szomorú véget ért Meszolongi rothadó mocsarai között, láztól elgyötörten, az általa beígért zsoldra mohón vágyakozó haramiáktól körülvéve, a valóságos Görögországban, mely – sajnos – oly nagyon különbözött attól a fénylő várkok bevételére zúduló, mitológiai hősök által benépesített országtól, melynek képét az ifjú költő annakidején magában dédelgette ködbe vesző, komor iskolájának falai között. Meg nem állhatom, hogy ne említsem honfitársamat, Coubertin bárót is, kinek annyi küzdelem árán sikerült életre keltenie az olimpiai játékokat. Ha részt vehetne napjaink olimpiáinak valamelyikén, a báró minden bizonnyal elborzadva konstatálná, hogy a mostani játékok szelleme – a siker már-már beteges és olthatatlan vágya (mely nem rettent vissza eredményfokozó vegyületek használatától sem), a modern *panem et circenses* tévéképernyőkön csillogó gladiátora-inak gigászi izomzata (az újságírók továbbra is „atlétáknak” nevezik őket), és az egész megkoronázásaként az esemény szemérmetlen és gátlástalan áruba bocsátása – finoman szólva is mennyire távol áll Coubertin eredeti elképzelésétől. Attól a „humanista idilltől” – *mens sana in corpore sano* –, melyre ő maga is oly kimondhatatlanul vágyott, és amellyel kapcsolatban az a fölülírhatatlan meggyőződés alakult ki benne, hogy az ő kedves ókori játékainak is meghatározó eleme volt.

Azt mindenesetre belátom, hogy mi, az álmodozók újabb soraiból kikerülők sem tudunk másként cselekedni, mint ahogyan az lényünkéből fakad. Így nekem sem volt más választásom, mint hogy teljesen átadjam magamat a „hellászi Éden” elképzelésének. Amikor a Parthenón melletti, hatalmas függönyök által félhomályba borított kis múzeum első termébe léptem, pár pillanatra némi nehézséget jelentett megkülönböztetnem azt a mintegy húsz szobrot, melyek a teremben helyeztek. A táblákon az állt, hogy a jón időszakban formázott kőalakok nőket, gyermekeket és szakállas férfiakat jelenítenek meg. A legmeglepőbb az volt bennük – stilizált és ünnepélyességet árasztó testük azt a benyomást keltette bennem, hogy csendben vonulnak valami felé, pontosan úgy, ahogyan az ember séta közben szokott mozogni –, hogy mind egyikük arcán ugyanazt a kifejezést fedeztem föl: szelíd mosolyukban fennkölt boldogság és réveteg öröm sejlett. Pont, mint a gyermek mosolyában, amikor minden másról megfeledkezve egy öt elbűvölő és lenyűgöző valami felé tekint. Arcukon egyáltalán nem a keresztény üdvözültek boldogságából fakadó mosolyát láttam. Utóbbiak mindig a „mennyei magasztosságától” átszellemült állapotukban leledzenek, és szelíden, de határozottan megvetik földi létüket. Terembéli alakjaim viszont figyelmesen irányították tekintetüket valami felé, ami itt, a földön, közöttük volt található, s ami iránt gyermeki és örömteli egyetértésben a legteljesebb odaadást mutatták. Leültem velük szemben egy kis padra. Innen néztem figyelmesen a férfi-, női és gyermekalakokat: azt, ahogyan az arcukra szelíd mosolyként kiülő rejtélyes elragadtatásuk szünni nem akaróan felénk árad az idők homályából. Hirtelen megértettem, hogy arcki-fejezésük olyan érzelmet árul el, amellyel soha nem találkoztam még. Sem a ma élők arcán, sem pedig a könyvek oldalain látott számtalan képen. „Egy rég letűnt érzelemről van tehát szó!” – gondoltam. Mikor kijöttem a múzeumból – ekkor már turisták lökdösődtek mindenfelé, hogy ezt a helyet is kipipálhassák az aznapi látóivalók listáján –, nem állhattam meg, hogy ne vessek gondterhelt pillantást a lábaim előtt elterülő, gigászi méretű városra, ahol aznapi is mindenki rohan a dolga után, s ahová néhány percen belül magamnak is újra alá kellett szállnom.

Désfalvi-Tóth András fordítása

Forrás: GROZDANOVITCH, Denis: *Petit traité de désinvolture*. Paris, Éditions José Corti, 2002.

A tiszta képzetek filozófiája

A sztoikus logikáról írni alapvetően nagy kihívás, tekintettel arra, hogy a sztoikus filozófiai diszciplínák közül a logika nehezen értelmezhető szigorú tételek és a köztudatban kevésbé ismert fogalmak sorából áll. Ez lehet a magyarázata annak, hogy a logika nem vált a sztoa legnépszerűbb ágává, jóllehet hozzá kell tennünk, hogy logika nélkül maga a filozófia alapvetően nem is létezhet, hiszen a logika a hibátlan következtetés és érvelés tudománya, ennek fényében a bölcelet sincs meg logika nélkül. A logika bizonyosan a filozófia módszertana, és ez a sztoikus filozófia esetében határozottan meg is nyilvánul.

Fontos leszögeznünk, hogy önálló tudományágként nem a sztoikusok kezdték el művelni a logikát. A filozófiatörténet nagy személyiségei közül Arisztotelészt említhetjük elsőként, aki a logika tárgyában adott ki műveket, jóllehet maga Arisztotelész és a későbbi követői, a peripatetikusok sem önálló tudományként, hanem a filozófia segédtudományaként definiálták. A sztoikus filozófia első korszakában tevékenykedő filozófusok, a kitioni Zénón és Khriszipposz, Arisztotelész követőinek hagyományához hasonlóan a logikát kezdetben szintén a filozófia eszközeként értelmezték, a két említett sztoikus bölcs nevéhez köthető a sztoikus logika tudományának megalapozása. A sztoa történetének második korszakában tevékenykedő filozófusok viszont már kevésbé mutattak érdeklődést a téma iránt, ennek talán az lehet a magyarázata, hogy figyelmüket a logikai törvények betartására összpontosították, egyszerűen alkalmazták elődeik tudományát. Ezt támasztja alá a második korszak kiemelkedő filozófusának, a rodoszi Poszeidóniosznak bölceleti stílusa, aki bár a logikát az etikához és a fizikához hasonlóan a filozófia fontos tudományágának tekintette, mégsem dolgozott ki logikai tételeket. Poszeidóniosz már nem a következtetési szabályok tisztázását értette a logika alatt, hanem a tudományfilozófiát. Az ő esetében már tapasztalható, hogy a logika a tudományos vizsgálódás és kutatás alkalmazott módszere. A sztoa római, azaz harmadik korszakának nagy egyéniségeire még határozottabban jellemzővé válik a logika tudományos módszerként való művelése. Marcus Aurelius, Epiktétosz és Seneca elsősorban etikai problémákkal foglalkoztak, érdeklődésük sem a természetfilozófiai, sem pedig az ismeretelméleti témákra nem terjedt ki. A Kr. u. 2–3. századra a sztoikus logika önálló tudományágként való művelése teljes egészében el is tűnt a sztoikus filozófiából.

Ismertető tanulmányomban a sztoikus filozófia első korszakának bölcselői által elemzett problémákat vázolom, a logika tudományának tárgyi meghatározását, a fontosabb fogalmak és problémák tisztázását és argumentálását téve céloomul.

A három filozófiai diszciplínáról

SVF II 38 Sextus Empiricus, *Adversus Mathematicos*, VII. 16–19.

... Egyesek helyesebben... állítják, szerintük a filozófia része a fizika, az etika és a logika. Valójában ez Platón felosztása... a legfontosabb érvek Xenokratésztől és a Xenokratész-követőktől származnak, valamint a peripatetikusoktól, de a sztoikusok is elismerik ezt az osztályozást. A sztoikusok azonban nem valami meggyőzően hasonlítják a filozófiát a gazdag gyümölcsöskerthez. A hasonlat szerint a fák dús lombzata jelképezi a természetfilozófiát, a zamatos gyümölcs az etikát, a fákat körülvevő kerítés pedig a logikát. Mások (ti. más sztoikusok) szerint a filozófia egy tojáshoz hasonlítható: a sárgája az etika, a fehérje a fizika, amely az előbbi táplálója, a logika pedig a tojás héja. Poszeidóniosz ettől eltérő véleményt képvisel, szerinte ugyanis a filozófia részei egymástól elválaszthatatlanok, ezzel szemben a fenti hasonlatban a gyümölcsök a fáktól, a fák pedig a kerítéstől elválasztottak; szerinte a filozófia inkább egy élőlényhez hasonlítható: a fizikát a hús és a vér, a logikát a csontok és az inak, az etikát pedig a lélek szimbolizálja.¹

A filozófia három fő területe

SVF I 45 Diogenész Laertiosz VII. 39.

A kitioni Zénón elsőként állítja a *Logoszról* című művében, hogy a filozófia három részre tagolódik, a fizikáról, az etikáról és a logikáról való érvelés szerint.

SVF I 46 Diogenész Laertiosz VII. 40.

Egyesek a logikát rendelik első helyre, másodikra a fizikát és harmadikra az etikát. Ezzel találkozunk Zénón *Logoszról* című művében is.

SVF I 48 Arrianos Epict. Diss. I. 17. 10, 11.

Egyesek szerint ... a logika a megkülönböztetés és a vizsgálódás tudománya, de valaki azt is mond-

¹ A tanulmányban közölt töredékeket saját fordításomban közlöm.

hatja, hogy a metrika és a mérlegelés tudománya; akik ezt állítják, azok csak Khrüszipposz, Zénón és Kleantész; Anthisztenész viszont nem állítja ezt.

A dialektika

Poszeidóniosz F 188 Diogenész Laertiosz, VII. 62.

A dialektika, ahogyan Poszeidóniosz mondja, igaz, hamis, valamint a se igaz, se hamis dolgok tudománya. A dialektika Chryszippos szerint a jelölésről (*szémainonta*) és a megjelölésről (*szémainomena*) szól.²

Lekton

SVF II 167 Sextus Empiricus Adversus mathematicos VIII. 80.

Minden lektont ki kell ejteni nyelvileg, éppen ez a név. Beszélni annyi, mint a dolgok nevének jelentését hanggal kifejezni.

A megismerésről

(*phantasztia, asszenzió, aiszthészisz, kritérion*)

SVF I 52 Cicero Acad. Pr. II. 66.

Arkhészilaosz szerint a bölcsnek az a legnagyobb erőssége, hogy óvakodik attól, nehogy becsapják, és figyel, nehogy tévedjen; ezt Zénónnal egybehangzóan mondja.

SVF I 53 Cicero Acad. Post. I. 42.

De a tévedés, a meggondolatlanság, a tudatlanság, a sejtetem – egyszóval minden, ami idegen a szilárd és biztos jóváhagyástól (ti. asszenziótól) – erőnyel és bölcsességgel helyreigazítható.

SVF I 54 Cicero Pro Mur. § 61.

A bölcs semmiről sem alkot véleményt, nem bosszankodik semmi végett, nem csalatkozik, és sohasem változtatja nézeteit.

A benyomásról

SVF I 55 Cicero Acad. Post. I. 40.

A legtöbbet a filozófia harmadik részén változtatott. Először is a legtöbb újdonságot az érzetekkel kapcsolatban vezette be, ezekről azt állította, hogy valamilyen módon összefüggésben állnak a kívülről érkező benyomással, amelyet ő *phantasztia*-nak, mi pedig *visum*-nak nevezünk.

SVF I 56 Numenius apud Euseb. Perep. Evang. XVI. 6, 13.

Ezt a tant is Zénón határozta meg elsőként, amely aztán nevének megbecsülését eredményezte az athéniak körében, ez a tan a megragadó képzet (ti. *phantasztia kataléptiké*) tana – Arkhészilaosznak erre minden szempontból szüksége is volt.

SVF I 58 Sextus Adversus Mathematicos, VII. 236.

Amikor Zénón azt mondja, hogy a képzet benyomódik a lélekbe, akkor hallgatnia kell rá (ti. a léleknek)...

A kritériumról

SVF II 105 Diogenész Laertiosz, VII. 54.

(ti. A sztoikusok) azt mondják, hogy az igazság kritériuma³ a megragadó képzet (*kataléptikén phantasztian*), azaz ami a meglévőből való, miként Khrüszipposz mondja *A természetéről* második könyvében, továbbá Antipatrosz és Apollodórosz is. Boéthosz több kritériumot enged meg, az ész, az érzékelést, a sóvárgást és a tudást. Khrüszipposz önellentmondásba kerül *A logoszról* elején, azt állítja, hogy a kritérium: érzékelés és előfeltételezés; az előfeltételezés egy általános érvényű fogalom. A korai sztoikusok közül mások a helyes gondolkodást tartják kritériumnak, ahogyan Poszeidóniosz is mondja *A kritériumról* című művében.

A megragadásról szóló tényérhasonlat

SVF I 66 Cicero Acad. Pr. II. 144.

Zénón ezt a szemléltető példát mutatta be: egyik kezét előre nyújtotta kinyitott tenyérrel: a „képzet ehhez hasonló” mondta; aztán kicsit visszahajlította ujjait, mondta: „a jóváhagyás pedig ehhez”; majd teljesen összezárta ujjait és ökölbe szorította, ezt pedig már a megragadásnak nevezte; a hasonlat alapján pedig erre az ökölbeszorított mozzanatra, a *katalépszisz* kifejezést vezette be, ezt előtte még soha sem nevezte meg senki. Aztán pedig bal kezével a jobb öklét alaposan és erősen megszorította, ilyen pedig „a tudás” mondta, ami senkinek sem sajátja, csak a bölcsnek.

² A jel, *szémeion, signum*, a sztoikus logika egyik alapfogalma, a fizikailag nem látható dolgokra utal. A jelölt dolog lehet egy terminus, egy mondat, egyáltalán minden, ami a nyelv által lesz kifejezve.

³ A sztoikus ismeretelméletben a *kritérion, iudicium, regula* olyan képzet, amely százszázalékosan megegyezik a fizikai tárggyal, amelyről származik; feltétel nélkül igaz képzet, a sztoikus megragadó képzetet kell alatta értenünk.

A megragadó képzet és a megragadás

SVF I 60 Cicero Acad. Post. I. 41.

41. Nem minden képzetnek ad hitelt, csak azoknak, amelyek valamilyen sajátos jelzéssel rendelkeznek azon dologról, amelyet reprezentálnak az elmében; azt a képzetet pedig, ami önmagát mutatja meg, megragadónak nevezete el. Elfogadjátok ezt? Mi bizony igen! – mondta (ti. Atticus) – Hogyan másképp nevezné a *katalépton*-t? Amikor pedig egy képzet elfogadásra és megismerésre kerül, azt a folyamatot nevezte megragadásnak, hasonlóan a kézzel megragadható dolgok esetéhez. Ebből vezette le a nevét is; ezt a kifejezést korábban ilyen összefüggésben senki sem használta, ugyanakkor több egyéb kifejezést is bevezetett, hiszen új dolgokat mondott. Amit pedig érzékeléssel megragadunk, azt nevezte az érzékelésnek magának, és ha a megragadás már megtörtént, akkor azt az értelemről elválasztani lehetetlen, ez lesz a tudás; ha a képzet az értelemről elválasztott, akkor azt tudatlanságnak nevezte el; ez utóbbiból származik a vélemény, amely gyenge és téves felismeréssel kevert.

SVF I 58 Cicero Acad. Post. I. 41.

... és ha a megragadás már megtörtént, akkor azt az értelemről elválasztani lehetetlen, az a tudás, ha pedig igen, akkor azt tudatlanságnak nevezte el...

A jóváhagyás: assenzió

SVF I 59 Cicero Acad. II. 18.

Philón tagadja, hogy bármi is megragadható lenne. A képzet (*visum, phantasia*) olyan képzet – ahogy Zénón állítja –, ami benyomásként és lenyomatként keletkezik egy dologról, mégpedig úgy, amiként a dolog adva van, és ez a képzet nem állhatna elő, úgy, ahogy az a dolog – amelyről származik – nincsen; meglátásom szerint ezt Zénón igen helyesen határozta meg; az ilyen (ti. megragadó) képzetet Philón cáfolta és el is törölte ...

A nevekről

SVF I 65 Sztobaios Ecl. I p. 136, 21 W

Zénónról és azokról a gondolatokról, amelyek tőle erednek. A fogalmakról azt állítja, hogy sem reális létezők, sem pedig minőségek, de a lélek bizonyos minőségi jelenségei, amelyeket a korábbi filozófusok ideáknak neveztek. A fogalmak a formák rendezői, amilyen például az ember vagy a ló formája, a fogalom minden ilyen típusú élőlényben rokon, akárhány is van belőle. Ezekről állították a sztoikus filozófusok, hogy elgondolt létezők, valamint azt, hogy következtetés révén teszünk szert rájuk; neveket neveztek őket.

A téves képzet a szenvedély oka

SVF II 379 Cicero *Tusculanae Disputationes* IV. 22.

A sztoikusok szerint a fegyelmezetlenség minden szenvedély forrása, ami valójában a teljes értelemről és a helyes észről való elpártolás, azaz az ész parancsaitól való elfordulás; ekkor a lélek késztetése nem irányítható és nem gátlható. Idővel a fegyelmezettség lecsillapítja a szenvedélyt, hatással lesz arra, hogy a józan észnek engedelmesséjének a szenvedélyek, továbbá megtartja (ti. a fegyelmezettség) az értelem megfontolt ítéleteit. A kellemetlen fegyelmezetlenség a lélek teljes egészét felborzolja, megzavarja, felizgatja, mivel az indulat, a félelem és az összes szenvedély belőle ered.

A képzetalkotás is hathat az emotív mozgásokra

Poszeidóniosz F162 Galénos, *De Placitis Hippocratis et Platonis*, V. 473–4, pp. 453. 11–454. 7 M

Poszeidóniosz szerint a szenvedélyek okának helyes felismeréséből haszonra tehetünk szert, hozzáteszi: „Tisztázódtak a szenvedélyek okozta késztetésekkel kapcsolatos zavarok.” A folytatásban jellemzi a szóban forgó zavarokat: „Szerintem jól jegyezd meg, mi az ésszerű magyarázata annak, hogy hogyan van meg bennünk vagy hozzánk közel a rossz, amikor még nem is félünk vagy rettegünk. Bizony bőven elég ezek képzeit felidézni magunkban. Vajon hogyan hozhatnád mozgásba az értelem nélkülit az értelemmel, hacsak nem úgy, hogy felidézél egy az érzékelt dologhoz hasonló képzetet. Vegyük például azok esetét, akikben vágy ébred egy elbeszélés kapcsán, vagy azok esetét, akik pusztán egy élénk felkiáltástól a félelem állapotába kerülnek, rettegnek, hogy az oroszlán elragadja őket, pedig még nem is látják azt.”

Poszeidóniosz F34 Galénos, *De Placitis Hippocratis et Platonis*, IV. 377–9, pp. 348. 5–350. 13 M

Midón (ti. Khrüsziposz) azt vizsgálja, hogy vajon a szenvedélyek ítéletek vagy az ítéletek következményei, mindkét esetben eltávolodik a korábbi filozófusoktól, de még inkább, amikor a kettő közül a tévesebbet választja. Zénónnal, saját magával és számos sztoikussal ellentmondásba kerül, akik szerint a szenvedélyek nem a lélek ítéletei, hanem az ítéletek okozta értelem nélküli összehúzóadások, elernyedések, felemelkedések és kitérések.

Poszeidóniosz ezzel szemben mindkét állásponttól teljesen eltávolodik. Szerinte ugyanis a szenvedélyek nem lehetnek ítéletek, és nem is származhatnak ítéletekből, inkább a vágy és az indulat képességei okozzák őket, ebben pedig összhangot mutat a korábbi filozófusokkal. ...

Poszeidóniosz F174 Galénos, *De Placitis Hippocratis et Platonis*, V. 474, p. 454. 7–15 M

Nos ezeket helyesen adta elő Poszeidóniosz, a következőkben pedig a Khrüszipposz által megoldatlanul hagyott kérdéseket elemzi, miként ezekről az előző könyv végén már beszámoltam. Elhatároztam, hogy itt most befejezem az elemzést, de azért még idézek egy részletet: „Csakugyan a bölcsesség terén haladók nem szenvednek annak a tudatától, hogy bennük van a rossz. Ennek az az oka, hogy nem lelkük értelem nélküli, hanem értelmes volta irányítja őket.”

F186 Alexandriai Kelemen, *Stromateis*, II. xxi. 129. 1–5.

Poszeidóniosz szerint a végső cél: a szemlélődő élet mindenekfelett az igazságról, magáról a megmutatózó kozmikus rendről lehetőség szerint...

Ahogy arra már utaltunk, a logika tudománya nem előzmény nélküli a filozófiatörténetben, hiszen már Arisztotelész külön művekben tárgyalta a helyes gondolkodás szabályait. Az Arisztotelész tevékenysége utáni korszakban virágzó sztoikus filozófia logikával foglalkozó ága azonban mégsem tekinthető az arisztotelészi logika egyenes folytatásának. Máiig vita tárgyát képezi a tudósok körében, hogy vajon mi lehet a magyarázat Arisztotelész eredményeinek tudomásul nem vételére a sztoikus bölcsek részéről. Akad olyan gondolkodó, aki azt tartja a legvalószínűbb magyarázatnak, hogy a sztoikusok egyszerűen nem ismerték a méltán nagy hírű előd idevágó írásait, ezt a hipotézist azóta a filológia megcáfolta. A legvalószínűbb magyarázat talán az lehet, hogy a sztoikus bölcsek a logika tudománya alatt tágabb tudományt értettek, figyelmük nem csupán a helyes következtetési és érvelési struktúrák rögzítésére összpontosult, hanem igazság- és tudományelméleti kérdésekre is. Ha alaposabban szemügyre vesszük a sztoikus töredékeket, azonnal kiderül, hogy a sztoikus logika elsősorban ismeretelméleti kérdésekkel foglalkozik, a bölcsek a tiszta ismeret megszerzésének határait és feltételeit kutatják. Alapvetően a biztos tudás köréhez kapcsolódó kérdések megválaszolása körül forgott gondolkodásuk. Miért fogadom el, hogy a képzet alapjául szolgáló tárgy valóban létező dolog és nem maga is a képzetet szüleménye? Honnan ered a szavak jelentése? Milyen összefüggés lehet biztos tudás és morál között? Miközben a fent megfogalmazott kérdéseket megválaszoljuk, a sztoikus logika teljes rendszere tárul majd fel előttünk.

Talán azzal érdemes kezdenünk, hogy vajon mit neveztek, mit értettek a sztoikusok logika alatt. Első körben a görög *logosz* kifejezést kell szemügyre vennünk, mely szónak fordítása nem egyszerű, ésszerűség, szabály, lényeg, beszéd vagy szó jelentéssel is előfordul a szövegekben. A sztoikus filozófia három filozófiai diszciplínája közül az egyiket nevezi meg a *logosz* kifejezés segítségével, elsősorban a nyelv és a helyes megismerés és gondolkodás szabályait tömörítő tudomány megjelölőjeként. Ezzel magyarázható, hogy logikájuk két fő ágra, a retorikára és a dialektikára tagolódik. A retorika a nyelvvel és a grammatikával kapcsolatos problémákat öleli fel, a dialektika pedig a helyes gondolkodás és megismerés szabályaival és ismeretelméleti témákkal foglalkozik. A sztoikus retorika mai fogalmaink szerint inkább felel meg a logikának, míg a dialektika talán analízáló, elemző ismeretelmélettel, illetve tudományfilozófiával azonosítható. A sztoikus logika mindkét ága nagyon izgalmas, egyedi megoldásokkal előálló, sajátos tanításokat foglal magába, amelyek már az antikvitáskorban komoly filozófiai vitákat generáltak.

A sztoikus logikát bemutató tanulmányomban a logika mindkét ágát ismertetem majd, elsősorban az ismeretelméleti problémákat vázolom, tekintettel arra, hogy a sztoikus logika ezen a ponton különleges célt teljesít, a helyes életvezetési szabályok megragadását is megcélozza, ugyanis a logika a sztoikus filozófiában az etika, a helyes és boldog élet fundamentumaként körvonalazódik.

A sztoikus logika három létdimenzió körül mozog: (I) a valóság dimenziója, maga az empirikus fizikai világ; (II) a valóságról alkotott képzetek dimenziója, az elgondolható világ és végül az ennek kifejezését adó dimenzió (III) a nyelvi sík. Ezen három struktúrához köthető minden sztoikus logikai tan és fogalom. A megismerhető világ a nyelvi közegen keresztül kerül rögzítésre, ezt tisztán és pontosan kell elvégeznünk, hogy valóban a valóságot fejezzük ki, a nyelv elemzése tehát elengedhetetlen. A nyelvi kifejezést megelőzi az elgondolható világ dimenziója, vagyis a valós tárgyakról alkotott képzetek és a helyes képzetalkotás szintén elengedhetetlené válik a valóság kifejezése és megismerése során. Meglátásom szerint e két mozzanat tette indokolttá a sztoikusok számára a logika két területének megkülönböztetését, a nyelvi dimenzió elemzésével a retorika, a képzetalkotás dimenziójával a dialektika szerzett magának létjogosultságot. A valóság megismerésének célja a valós világ, a kozmosz szépségének megőrzése, mely cél nem csupán ismeretelméleti, hanem etikai cél is, ez a sztoikus bölcsélet legfontosabb kötelessége.



I. Retorika

Amint azt már említettem, a sztoikus logikának két fő ága van, a retorika és a dialektika. Az előbbi a nyelv grammatikai vizsgálatával foglalkozik, az utóbbi, a dialektika, az igazság feltárásával, az igaz, hamis állításokkal, valamint a jelölélmélettel.

A sztoikus retorika elsődlegesen a nyelvvel, a beszéddel kapcsolatos kérdéseket vizsgálja, milyen viszony áll fenn ontológiailag a dolgok és az őket megjelölő nevek között, mi a különbség és milyen viszony áll fenn a tagmondatok és a mondatok között, honnan és mi alapján kapják adott dolgok nevüket, amelyekkel illetjük őket. A sztoikus bölcseknek köszönhetően rögzültek a Kr. e. 3. században a nyelvtani kategóriák és nevek. A névszóragozás alapjául szolgáló esettani (alanyeset, tárgyeset, birtokos eset, határozó) elnevezések és szabályos használatuk tisztázása is az ő nevékhöz köthető, miként az igeragozás terén alkalmazott igeszemlélet nevek (folyamatos, befejezett, beálló) és igeidőket (jelen, múlt, jövő) kifejező elnevezések és használatuk szabályainak definiálása is. Ez első hallásra kevésbé fontos vívmánynak tűnhet számunkra, ugyanis e nyelvtani kategóriák értéke és használata magától értetődő minden ember számára, csak hogy ne feledkezzünk meg arról a tényről, hogy a kategóriák bevezetésének hiányában nem csupán az antik nyelvek, de a modern nyelvek elsajátítása is gyakorlatilag lehetetlen. Ezen szabályok és nevek azóta is minden nyelv alapját adják és módszertani segítséget a nyelvtanulásban.

A sztoikus logika ezen ágának legérdekesebb problémaköre a *lekton*-tan, azaz a jelentés fogalmával kapcsolatos elmélkedés. A *lekton* az, amit a mondással mondunk, ami a beszéd egy elemi fokú egysége. A *lekton* azon entitások egyike, amely a sztoikusok szerint testetlen, de rendelkezik ontológiai, létezési státusszal, hiszen azáltal, hogy jelen van a valóság szférájában, hangzás formájában fizikai létező. A sztoa szerint a *lekton* egy adott szó jelentése, amit egy görög ért, egy barbár viszont annak ellenére, hogy hallja a kifejezést, nem érthet meg, utóbbinak csak a hangok halmaza; az ilyen entitás is exisztál, de testetlenül; a testi létező az maga az a dolog, ami alapját képezi az adott szónak/lektonnak, amire vonatkozva megfogalmazódott. A jelölélmélet egy háromszög segítségével szemléltethető, egyik csúcsa a valós dolog, a másik csúcs a dolog a beszéd szintjén reprezentáló egység: a szó, végül a harmadik a kimondott szó, vagyis a lekton. Ilyen értelemben a képzelet szüleményei, vagy a mesebeli lények nevei is létezőnek minősülnek, de nem reális testi adottsággal bírókként, hanem csak „szimbólumokként”, *lektonokként*. Amikor egy tárgyról egy állítást teszünk, akkor olyasmit állítunk, ami tőle önállóan nem létezik, csak a dologhoz való viszonyában nyer létezését. De vajon miért volt fontos ezt a sztoikusok számára tisztázni? A létértelmezést csupán nyelvi dimenzióban tehetjük meg, éppen ezért a sztoikusok a valóság tükrözőjét értették a nyelv alatt. Gondolkodni is csak nyelvi szinten vagyunk képesek, tehát bármilyen ismeretet szerzünk a

világról, aztán pedig törvényben rögzítjük, kizárólag nyelvi struktúrákkal vagyunk képesek megtenni. Ezért volt számukra fontos a nyelvi jelek elemzése és ontológiai státusuk tisztázása.

Ezzel szoros összefüggésben dolgozták ki a retorika másik lényeges területét, az etimológiát is. A sztoikusok körében az etimológiai vizsgálódások legfőképpen azért voltak népszerűek, mivel így nem csupán a szavakat, hanem a dolgokat is magyarázattal láthatták el. Számos fragmentum maradt fenn a szavak eredeti jelentését összegző lexikonszerű kézikönyvekből.⁴

A sztoikus retorika ezen a ponton összekapcsolódik a dialektikával. A dialektika fő problémaköre az igaz és hamis megkülönböztetése, valamint a jelentés (*szémainonta*) és jelöllet (*szémainomena*) megkülönböztetése. Amint arra már utaltunk, a megismerés és maga a gondolkodás is nyelvi közegben történik, ezért lényeges kérdés a szavak helyes használata, aminek nyilvánvaló előfeltétele a szavak jelentésének értése. Általános sztoikus tanítás, hogy a szavak jelentését a jelentésük alapját adó dolgokból, azaz jelölletükből nyerik, ezzel magyarázható a sztoikusok etimológia iránti erőteljes érdeklődése. Egy adott tudástartalom, azaz jelentés abban az esetben igaz/helyes, amennyiben reális tárgyi létező az alapja, viszont hamis/helytelen, amennyiben nem reális alapból származik. A ló név jelentése helyes, hiszen a ló, mint létező reális testi létező. A kentaur hamis, mivel nem jelöl meg semmit a tárgyi világ létezői közül. Ha azonban a kentaurt, mint nevet értelmezzük egy fantáziakép reprezentánsaként, abban az esetben nem minősül hamisnak, ez pedig azzal magyarázható, hogy a sztoikusok reális tárgyi létező alatt minden létezőt értenek, a képzeteket kifejező állításokat, a mondatokat is, vagyis minden beszéd tartalmát, szót, nevet. Ha a kentaur nevet vesszük vizsgálatunk tárgyává, akkor be kell látnunk, hogy maga a szó egy fantáziakép nyelvi megfogalmazása, amit ha kimondunk, testi létezőként a valóság dimenziójába lép, de csak, mint név. A kentaur maga hamis dolog, mert nincs reális alapja, a kentaur szó viszont igaz, mivel mint szó, a kentaur fantáziaképet reprezentálja. A kentaur mint fantáziakép, mint mitológiai alak nem valós létező, de mint név valós nem testi létező, vagyis *lektion*, amint azt fentebb kifejtettük, hiszen maga a kimondott szó, a *lektion* ontológiai státussal bír. Egy állítás/név igazságát tehát a világhoz való viszonyában minősítik igaznak vagy hamisnak. Igaz, amennyiben tükrözi a tapasztalati, illetve a nyelvi világ szerkezetét, de hamisnak minősül, ha zavaros és nincs összefüggésben a név alapját képező dologgal, vagy képzetrel. Csakhogy az itt elhangzott sztoikus megállapítás újabb problémát vet fel. Mi a kritériuma annak, hogy az adott tartalom valóban a „valóságot” reprezentálja? Ez esetben pedig már nem a lektion, hanem a képzetek és fizikai tárgyak viszonyát vizsgálják. A fizikai létezőkről származó képzeteink valóban megfelelnek-e a fizikai tárgynak? A képzeteink helyes/igaz voltáról mi alapján lehetünk biztosak? Létezik-e a valóság, vagy minden csupán álom? Mi a tényleges igazság, mi a valóság kritériuma? A sztoikus logika dialektikának nevezett ága ezen a ponton episztemológiává, ismeretelméletté válik, a következőkben a fent megfogalmazott kérdésekre keressük a választ.

II. Dialektika

Már a legkorábbi sztoikus bölcsek szövegeiben találkozunk az igazság kritériumának problémájával. A valóságot hűen tükröző tudás kritériumának elemzését a tudás megszerzésének körülményeivel, tisztázásával érdemes kezdenünk. Ezt két oldalról lehet megközelíteni: a) a megismerő alany és b) a megismerés tárgya oldaláról. a) A megismerés alanya maga a lélek, vagyis annak elsődleges funkciója az irányítás; a helyes megismerés legfőbb feltétele a lélek főfunkciójának zavartalan mozgása, vagyis a zavartalan gondolkodás. Mit is értenek a sztoikusok ilyen kontextusban vezetés alatt? Ezt a mozgást e főfunkció meghatározásával írhatjuk körül: a lélek nyolc részből áll, legfőbb része a *hégemonikon*, ami eredendően vezetést, irányítást, a lélek többi részének mozgását, az érzéklést irányítja. Ha ez a vezetés zavartalanul működik, akkor beszélünk egyenes észhasználatról, görögül *orthosz logosz*ról. Ha e képesség helyesen működik, a megismerés világát hibátlanul vizsgálja a lélek, a fizikai világról alkotott képzetek lefedik a valóságot, ezek a képzetek az érzékelés révén kerülnek a lélekbe, hallás, látás, tapintás vagy szaglás által. b) A megismerés tárgya a fizikai világ bármely tárgya lehet, a megismerés kritériuma, hogy a tárgy létezzon fizikailag, illetve hogy megérintse, azaz kapcsolatba kerüljön a megismerés alanyával az érzékelés révén. Ha a vezérlő lélekrész jól működik és a tárgy is megérintette a megismerő alanyt, azzal az ismeretszerzés meg is valósul. Miként is történik ez? Az érzékelés segítségével a szemlélődő személy képzetet alkot egy adott tárgyról, ha ez a képzet százszázalékosan megfelel a tárgynak, azaz tükrözi az adott dolgot, abban az esetben beszélhetünk helyes képzetalkotásról, görög kifejezés e mozzanatra a *szünkatathesizisz*, amelyet latin nyelvű szerzők alapján *asszenzió*nak nevezünk. A töredékek arra engednek következtetni, hogy a helyes *szünkatathesizisz* során megjelenő kép-

⁴ A műfaj ugyanakkor nem eredendően sztoikus, hiszen már Platón dialógusaiban is találkozhatunk etimológiai levezetésekkel. Platón több dialógusában is találkozhatunk e témával, ilyen például a *Kratülosz* és a *Timaios* dialógusok.



zet, amit Zénón *phantasztia kataléptikének* nevez – megragadó képzetnek szoktuk fordítani –, lesz az egyetlen kritériuma a valóságnak, vagyis annak, hogy a képzet és a fizikai tárgy maximálisan megegyezik. A *phantasztia kataléptiké* úgy ragadja meg a lelket, hogy a lélek vezérlő része önkéntelenül rábólint helyesléséül; a lélekben való megjelenése ösztönszerű, nem gátolható. Az ilyen képzet ugyanakkor nem statikus, hiszen azonnal a gondolkodás alapvető mozgását indítja el, általa következtetünk arra, hogy a tárgy, amelyről tudósít, a valóságban is létezik. Mindenről, amiről ilyen tiszta megragadó képzetünk van, az az adott tárgy egzisztenciális voltát igazolja, ez az igazság kritériuma.

Mielőtt rátérnénk annak tisztázására, hogy a megragadó képzet mellett hányféle képzetet különböztet meg a sztoikus logika, illetve, hogy ezen képzetek milyen mozgásokat váltanak ki a lélekben, próbáljuk meg feltárni azt az utat, hogyan lesz a megragadó képzetből általános és kétségbevonhatatlan, biztos ismeret. Röviden: miként lesz a képzetből fogalmi, konceptuális tudás? Zénón ezt egy hasonlat segítségével szemlélteti. Az itt ismertetésre kerülő, Zénóntól származó tenyérhasonlat a sztoikus logika toposzaként vált ismertté. Zénón két kezünk segítségével szimbolizálja az empirikus ismeretszerzés útját a biztos tudásig. A nyitott tenyér szimbolizálja a lélekben megmutakozó képzetet, a befelé fordított ujjak a képzet jóváhagyását, az ökölbe szorítás pedig a képzet megragadó minőségét, ezt a mozzanatot a lélek nem tudja kitörölni, vagy visszautasítani, ekkor beszélünk arról, hogy a megragadó képzet százszázalékosan megfelel a neki alapul szolgáló tárgynak. A hasonlat következő mozzanata, amikor a másik kéz az ökölbe szorított kezét átszorítja, ezt nevezi Zénón tudásnak. Az analógiát ismertető töredék azonban még tartalmaz egy utolsó és különleges információt, miszerint ennek a biztos tudásnak birtoklója kizárólag csak a bölcs lehet. Hogy ezt Zénón miért kötötte ki, nos ennek tisztázására a képzetek típusainak elemzését követően még visszatérünk, ugyanis éppen ez az a momentum, ahol a sztoikus logika etikába fordul.

A képzetek osztályozása a következőképpen írható le: adott a megragadó képzet, amely a tiszta ismeret forrása, az ilyen képzetet az értelem önkéntelenül elfogadja, azaz rábólint, a képzeteknek azonban adott egy olyan típusa, amelyre az értelem elhamarkodottan reagál, így téves és nem tiszta ismerethez jutunk, az ilyen képzetek elsősorban az érzéki csalódásból fakadó képzetek. A kentaurt mint mitológiai lényt megítélni helyes képzet, de valóságos létezőnek tekinteni már téves. A hibás képzetek semmilyen tekintetben nem felelnek meg a valóságnak, a lélek valamilyen betegség folytán bólint rá olyan képzetekre, amelyek tévesek. Megtörténik, hogy egy kiadós megfázás kapcsán a mézet nem édesnek, hanem keserűnek érezzük, vagy éppenséggel semmilyen ízt nem érzünk. A téves képzetek létrejöttének elsődleges oka tehát az értelem tökéletlen, gyenge működése.

Minden hibás képzet nem tudást, hanem zavart és kellemetlen mozgást vált ki a lélekben, ezt a sztoikusok szenvedélynek nevezik. A szenvedély a legfárasztóbb mozgásokban nyilvánul meg, morálisan is elítélendő, éppen ezért minden tekintetben kerülendő. Kiküszöbölésük az értelem kiművelésén, jobb kondícióba való hozásán fog múlni, hiszen a szenvedély eredendő oka egy téves képzet, a téves képzet eredendő oka a tökéletlenül működő értelem.

A zavaros képzetek ártó minőségét a legegyszerűbben az érzéki csalódásból fakadó szenvedélyekkel tudjuk érzékeltetni. Ki ne ismerné azt a kellemetlen érzést, amikor például egy közeledő ismerősre ráköszönünk, majd kiderül néhány pillanat múlva, hogy nem is az ismerősünk, ekkor kissé bután érezzük magunkat az idegen előtt. A sztoikus filozófia az ilyen tévesztéseket nem csupán ismeretelméleti szempontból tartja problémásnak, hanem etikai értelemben is. Ennek az a magyarázata, hogy a morálisan rossz döntések előzményei ugyanezen mechanizmus szerint működnek. A téves képzetben találja meg Zénón a gonosztevő cselekvéseinek motívumait is. Például a gonosztevő rosszul ítéli meg a helyzetet, ami arra mozgatja, hogy lopjon, vagy hazudjon.

A tiszta képzetek azonban éppen az előzőekkel ellenkezően a kötelességet mozgatják. A sztoikus cselekvésemélet értelmében egy tiszta képzet elfogadása nem csupán ismeretelméleti tartalommal rendelkezik, mozgásra indítja a lelket. A helyes képzetek motiválják a morális értelemben vett jó döntéseket és tetteket. A kötelességet megvalósító tettek tehát minden tekintetben tökéletesek. A képzetalkotást nem zavarja meg semmi, tiszta döntést hoz az értelem, aminek következtében a cselekvő ember azonnal végrehajtja a tettet. A vízben fuldokló ember látványa a sztoikus bölcslet arra mozgatja, hogy akár saját élete kockáztatása árán, de mentse meg a fuldoklót, tehát kötelessége beugrani a vízbe a fuldoklóért. Ezzel magyarázható, hogy a bölcs lehet az egyetlen, aki minden tekintetben képes helyes döntést hozni, értelmének kiművelése oly szintet ér el, amikor a téves képzeteket az értelem azonnal felismeri, kiküszöböli, így kizárólag csak tiszta képzetekkel rendelkezik. Ezen a ponton fordul tehát a sztoikus logika etikába. Életünk során legtöbb esetben a téves képzetek okozta hibás döntéseink következményeitől szenvedünk, ennek elkerülését csakis a képzetek tiszta megragadásával érhetjük el. A helyesen megalkotott ítélet pedig minden esetben a kötelességet fogja megvalósítani, a boldogságot, ez pedig minden ember legfőbb célja.

A sztoikus etika szerint a legfőbb jó a boldogság, ami a végső cél: a természettel összhangban élni.⁵ Poszeidóniosz szerint ennek elérése az igazságról, a megmutakozó kozmikus rendről való szemlélődő étellel valósítható meg, vagyis a világmindenség tiszta megismerésével, aminek elsődleges feltétele a tiszta gondolkodás, a helyes képzetalkotás. A feltároló rend lehetőség szerint történő megfigyelése, szemlélése a kontemplatív életformát jelentheti, vagyis a világ dolgainak megismerését, a törvényszerűen végbemenő események elfogadását, sőt minden bekövetkező esemény elfogadását. Világos tehát, hogy csak az értelem vezetése által lehetünk boldogok. Összegezve két nagy osztálya van a képzeteknek: a) téves képzetek; b) tiszta képzetek. Az előbbiek a morális rossz, a szenvedélyek kiváltóiként értelmezhetők, az utóbbiak viszont a kötelességet, a mit kell tennem típusú tetteket motiválják, gyakorlásukkal a boldog életet érhetjük el.

A sztoikus logika főbb tanait bemutató tanulmány végéhez érve talán megérthetjük annak okát, hogy miért is történhetett meg, hogy a sztoikus filozófia három diszciplinája közül a sztoa római korszakára el is halványodott a logika, és miért vált jellemzővé az etikai tartalmú szövegek elterjedése. Nem gondolom, hogy a sztoikus logika egyszerűen eltűnt volna a hagyományból, véleményem szerint egész egyszerűen etikává csúcsosodott. Ez a magyarázata annak, hogy a Krisztus utáni első században tevékenykedő Epiktétosz, aki Zénónt követően a legismertebb sztoikus filozófus, már kizárólag csak a sztoikus etika iránt érdeklődik. Zárszóképpen Epiktétosztól idéznék, mintegy szemléltetve, miként módosul és válik legfontosabb területté a három diszciplína közül az etika, illetve, hogy minden vizsgálódás legfőbb célja a morálisan helyes életet szolgálja.

„A filozófia első és legfontosabb része az, amely a bölcséleti elvek gyakorlati alkalmazásáról szól például, hogy nem szabad hazudni (ti. az etika). A filozófia harmadik része a bizonyításokat tartalmazza: miért nem szabad hazudni (ti. a fizika). A harmadik rész (ti. a logika), az előzőeknek alapvetésül és megvilágításul szolgál: ... ‘Mi a következtetés?’; ‘Mi az ellentmondás?’; ‘Mi az igaz és mi a hamis?’. A harmadik rész a második rész miatt szükséges. A második pedig az első miatt. A legfontosabb azonban, amivel mindig foglalkoznunk kell, az első rész (ti. az etika).”⁶

Irodalom

- Arnim, J. von: *Stoicorum Veterum Fragmenta*. Stuttgart, Teubner, 1978.
Epiktétosz: *Kézikönyvecske*. Budapest, Európa, 1978.
Inwood, B.: *Ethics and Human Action in Early Stoicism*. Oxford, Clarendon Press, 1985.
Long, A. A.: *Hellenisztikus filozófia*. Budapest, Osiris, 1998.
Long, A. A.–Sedley, D. N.: *The Hellenistic Philosophers*. Cambridge, 1987.
Steiger K.: *Sztoikus etikai antológia*. Budapest, Gondolat, 1983.

⁵ SVF III 1, 3, 4, 16.

⁶ Epiktétosz, *Kézikönyvecske*, 53. Európa, 1978. 33. o. Fordította: Sárosi Gyula.

VARGA MÁTYÁS

feria quinta / 5

*[melius illi erat, si natus
non fuisset.*]*

ha egyáltalán nem mondanál
semmit, jobb volna. nézd, a
siketek itt hozzákötetik kezü-
ket a fához, és csak mosolyog-

nak. a lehorzsolt bőrt meghá-
lálja a magány. a te tereid egy-
másba nyílnak. leginkább
valami filmgyári stúdióhoz

hasonlítanak, de már elvesz-
tették élüket, a kijárat felett
sem világít a menekülő pik-
togram. itt nem kell többé

óvakodnod a számoktól: elég
lesz a másik nyelv, a néma.
ha mégis késznek mutatkozol
valamire, legyen az a mi titkunk.

* „jobb lett volna, ha meg sem születik.” – A vers egy nagyobb anyag része, amely Carlo Gesualdo Tenebrae című responsorium-ciklusára reagál (a cím arra utal, hogy ez a nagycsütörtöki reggeli zsoltó 5. responsoriuma). Annak idején Gesualdo maga válogatta-ollózta össze a bibliai szövegeket, én pedig az egyes versek mottóit ezekből válogattam-ollóztam tovább. (– a szerző megjegyzése)



BAÁN TIBOR

Csésze

Ragyog a régi nyár
Tétova fénycsík
Mutatkozik a szekrény oldalán
Mint vízszintjel olyan
Mutatja meddig ért az ár

Kimenteni az időből már senkit se lehet

S mégis: ezen a bevégzett pillanaton át
Tör föl az a családtörténetből ismerős
Szinte átöröklött csend –
Melyben szülők és nagyszülők
Tökéletesen egyek

A néma vitrin szinte lángban áll

Egy veszendő tárgyon
Az érintések friss hajtásai

Mint visszafojtott szeretet

Egy fényképre

MÁV bérleteden a fénykép –
Fényképed olyan
Mint egy holt vágányon
Közlekedő nyár
Jaj, Anya! milyen fiatal voltál!
Hajdani filmszínésznőket idéz
Lesimított rakoncátlan frizurád
Még előtte voltál annak ami jött
Gyanútlan voltál
S nem tudtad azt amit tudok
Nemcsak felszínesen de mélyen
Mert mélyed hordozott
Tudásom életed ösvényeitől súlyos
Emelvén a finom ívű csészét
Mit ujjaid fogtak
Nem tudhatom mit gondolsz most
S mit gondoltál akkor
Amikor sorsod örvénye forgatott
Kifogyott belőled a szótár
Maradt a dadogás
Az agyvérzés utáni kert
satnya zöldje a forró nyárban –
A csésze kiürült

GÁL FERENC

Ház körüli munkák

V

Az első akadályokat vettem.
A félelem óráját teljes egészében
átaludtam, a kávé krémje
a gyermek orrhegyén is megállna.
Most a piritósra és a lágy tojás
állagára koncentrálok.
Az előjáték végeztével átmegyek
az írópulthoz, és remélhetőleg
nem esem túlzásokba.
Pizsamás énképünkhöz
nem rendelek újfent maszkot,
hogy a soha el nem késő holdat
méltón fogadjuk. Hátsó szándék
nélkül eldöntöm, hogy a vándor
alakjában vagy nevében szólok,
és a hallgatás falait a park felé
kerülve, milyen figurákba botlom.
A pelyhes állúval még bíbelődöm
az ernyedtség jeléig, majd anorákat
húzok, és jégcsapokat tördelek
az ereszről, ameddig körbe nem érek.
Azután újra bezárkózom, és kávé
darálok, vagyis a körköröségnél
és a recsegésnél kitartok, csak immár
sötét anyaggal van dolgom. Tudom,
hogy létezik sötétebb, és az sem
kerüli el figyelmem, hogy ebből
a tudásból nincs mit merítsek
a fények fogyatkozása közben,
a szobainas balján üldögélve.

IX

Számításaim beváltak.
Egy évre rá, hogy magamra
maradtam a könyvekkel
és a címerbe illő madárral,
a szomszéd házat bedeszktázták,
a televény nyomulni kezdett.
Tavasza óta, hogy a buszfordulót
három utcával lejjebb helyezték,
már a zsalukat sem zárom.
Ma pedig, a csillagászati nyár
nyitányán, felhordtam a pincéből
a kerti bútort, és telepítettem.
Alkonyatig a krétával megjelölt
kivételével a székeket körbeültem.
Az utolsókon az járt a fejemben,
hogy milyen lesz az ünnepi étkezés
dobozairól a port lefújni. Frissen
mosott kézzel meghívót másolni
merített papírra, javasolt öltözet
és esőnap megjelölésével, a műsor
szerepeit készségi szinten fújva
egyedtől-egyig.

LXXXVI. zsoltár

1 Hajtsd hozzám, Uram,
füledet, hallgass meg,
mert nyomorult és szegény vagy!
2 Tartsd meg életedet,
én nem vagyok kegyetlen.
3 Hadd ne kiáltsak Rád minden nap!
4 Nőj már fel végre önmagadhoz.
5 Tudnál jó lenni azokhoz is,
akik nem hisznek benned?
6 Ne is figyelj rám,
nem fogok megsértődni, vagy ha
megsértődöm, nem mutatom
ki. De tudni fogsz róla.
7 Nyomorúságodnak idején
hozzám fordulhatsz,
de ne kiabálj, nem akarok
belesüketülni rettentő panaszodba.
8 Te hány népnek vagy az istene?
9 És a többé ki?
10 Mikor nagy vagy,
nem látunk olyan magasra,
mikor kicsi, ki figyel rád?
11 Legalább járhatatlan utakra
ne akarj terelni! Én viszont
szívesen mutatok neked
egy gyönyörű kirándulóösvényt.
12 Nem találunk szavakat
dicséretedre, melyek ne volnának
egyúttal gyanús, félreérthető szavak.
13 Hány lelket szabadítottál
ki a pokolból? És biztos,
hogy mindegyiket helyes volt?
14 Isten, mért a kevélyek támadnak fel?
15 Tudom, ha érteni akarnálak,
végleg eltűnnél a szemem elől.
16 És tévelygés lenne, ha ezek után
érthetetlennek tartanálak.
17 Adj jelt! Akkor majd én is
visszajelzek. Hadd rökönyödjenek
meg a gyűlölőid, hogy hány ismerősöd van.

LXXXVII. zsoltár

1 Hol van a szent hegy?
Kőbányát nyitottak az oldalában.
A bányát elhagyták, eső veri
az ottfelajtott rozsdás munkagépet.
2 Az alapok rég nem láthatóak,
melyekre valamikor az Úr
építkezett. Legutóbb épp az égbe
költözött előlünk, de már oda is
utána mentünk, angyalhullák
potyognak rendszeresen, tüzes
ruhájukat maguk után húzzák,
ahogy a légkörben végigsétálnak,
mint egy meteor. Ilyen rövid nekik

az evilági élet.

3 Az Isten New Yorkban siet
a Broadway-n, számolgatja,
aki szembe jön, Berlinben buszozik
a Kanstraßén, nem érti mért nem
ül le senki mellé.

4 Meghívókat osztogat
születésnap partijára,
a nyárra. Színházi előadást ígér
az égi magasban.

5 Táncraperdül a mókus,
cinke és rigó duója énekel
alá, egy féreg a fa ágáról
közvetíti az egészszet
az átváltozáson túlra.

LXXXVIII. zsoltár

1 Uram, rabságomnak Istene!
Nappal magamban beszélek,
éjjel Tebenned!

2 Semmiféle büntetésben nem hiszek.

3 Betelt a lelkem az örömmel,
az életem a Seolig jutott, és vissza!

4 Hasonlatossá lettem a megszületőkhöz,
olyan vagyok, mint a gyerek
aki még érti az angyalok nyelvét,
de beszélni már alkalmatlan rá,
mert a szája más, mint azoké,
nincs méregfoga se, mint nekik,
a fogai még ki se nőttek.

5 Elégedett voltál velem,
vagy csak nem akartál elkeseríteni,
amikor nem róttál

meg, nem vetted a fölöslegesek,
csúnyák, hibásak közé?

6 A dicséret az, amit megérdemlünk.

A magasztalást már nem bírjuk,
de nem árt meg, csak a fejünkbe száll.
A közönyös szavaktól összezsugorodunk,
koponyánk belsejében úgy fogunk
kopogva ide-oda verődni, mint
a kiszáradt kókuszdió belsejében
a mag. A szidásba beleszakadunk,
ha lehordanak, lent maradunk
engedelmesen.

7 Annyi ismerősöm lett, alig győzöm
őket számon tartani. Mért mindig
a holtakkal teszel csodát? Támassz
föl egyszer néhány élőt! Vagy éppen
tárgyat. Legyen a lányom plüssmacija
igazi élőlény. Akkora és olyan,
mint most, csak éljen. De ennie
ne kelljen, és főként ne kelljen
az utcára hordani, ha anyagot cserél.

8 A bal szemem gyenge, a bal fülem
majdnem süket. Allok a túlvilág
kapujánál, és folyton befele hallgatózom.

9 A te rosszkedved, félelmed, sírásod
nem titok előttem, de nem terjesztem,
úgyse hinné senki el.

Angyali rész-egység

Elmondom. És nem érdekel, ha úntat.
Tudod, szeretem mesélni a múltat.
Oda tartozik már ez is, méghozzá örökre.
Ott ugyanis semmi sincsen fölösbe.

Az éjszaka közepén – úgy háromkor –
felkeltem, mint ki nem is valami álomból
toppan elő, hanem izgágán tette kész,
csak nem nagyon sejti még az ész,
hogy ebben a vaksötétben mit is kéne
épp most – úgymond – elintézni végre.

Konkrétan, hogy mi a franc nyomaszt.
Es mért nem becsülöm az álmomat,
én, ki ébren is jobbára álmodozom.

Aztán, mintha lenne egy nagy dobozom,
és abban bújna az egész kint-világ,
szememmel a jégvirágos ablakon át
mohón szemlélni kezdtem az éjszakát.
Az éji, téli, táj... minden havas egészen.
A hosszú utca olyan így fehéren,
mintha frissen lenne becsomagolva,
és valaki ajándékba hozta volna:
tessék, játsszál csak vele, nézegessed,
nem látsz rajta semmiféle szennyet.

Örölsz? Ezt akartad? –
kérte némán az ablak.

Néztem ki a hóba és jól esett hinnem,
hogy tisztán láthatom a valót innen,
ebben a már nem is sötét éjszakában,
ahogy a fűtőtestnek dőlve álltam,
hogy a világ valójában semmi más,
mint végtelen tisztaság és ragyogás;
és ez az egység az igazi létezése.

Kinevetsz? Legyintesz az egészre?
Mert nem kell, csak egyetlen lábnyom,
és semmi sem marad ebből a világból?

Csakhogya ez a döbbenet
adja hozzá a többletet.

Pontosan így volt. Jött egy kutyás alak,
és kettejük három pár lába az ablak alatt
szétgyalogolta a tündökletes havat.
Es elhiszed, hogy mégis megörültem?
Minden gyanús, ha csak a tőkély szülte,
és az életteli rontás nincsen rajta:
az isteniben az emberi kalamajka.

És direkt nem néztem fel az égre,
a mindenestül-bálba, csak a hófehérre,
az égi másra, ami tele lett fekete folttal.
Nem mondtam semmit s nem daloltam.
A radiátor vasa a combom már vágta.
Láttam mindent, visszabújhattam az ágyba.
De még mielőtt szemem behunytam volna,
villant a mobiltelefon üzenet-gombja,
és megnéztem, ki a csuda az ilyenkor.
Azonban a megnyíló kis ablak üres volt:
fehéren világított a sötétbe, élesen;
egy szó nélkül, és nem volt küldője sem.

Így aludtam el, a mobillal a mellemen.

KELEMEN LAJOS

Leszakadt hídnál

Lenne mért mondanom,
de mégsem –
többé nem beszélünk; bár a gyónás itt még
átemelne elmaradt utazásokon.
Persze akár a meggörbült fű számít
az őszen-túli horizontra:
a lehetetlent tovább is puhatolom.
A parton felejtett hagymaágyás például abszurd,
hogyan ott van.
Hogy léleknek lélek kellenék?
A meglét most annyi: mintha a levegőt
kopogtatnád, be akarnál jutni
egy másik dimenzióba.
Hová, az ég szerelmére? – ha mi vagyunk a támpont,
s épp mintha robbanna
mindig valami rejtett műtyűr létünkben.
Míg odaát könnyű,
méltányos, ősztönző idő, tavasz van.
Legalábbis az örök kód
(ugyan kicsit már a tájba veszve)
rigóhang-minőségben valami
ilyesmit jelez.

Borbélyszék

Tarkód mögött a gép
törleszkedik ide-oda, sáncokat nyit,
és csillogása, mint szorongásod,

elvilágít a tükörig –

fordul vissza, koponyádon korcsolyázva,
de, drága ifjú, hiába,
akárhonnan is,

kivillantja a kés a rangjelét,

a kegyelem elfogy azzal,
hogyan hosszan félretéve, szólítatlan hever;

hattyúnyak, biológia oszlopa –

mire a szép küllem szinte szárnyat adna,
csak a kikupálódott tökéletlenség
kunsztozik –
megint visszaszabnak,

és lehet, a verőér táján most
a kés eltévelyül.

SEBESTYÉN ÁDÁM

Alvó oroszlánok

A sivatag, mint jéggé fagyott tenger a koldus éjszakában. Hullócsillagot könyörögnek a szerelmes földi szemek. A civilizáción túli némaság csontsoványan néz a teliholdra.

Távoli hullámok hangját ringatja egy eltemetett kagyló zegzugos labirintusa.

Santiago újra megragadja az evezőt. Fájdalmas látvány. A szétromcsolt kézfej, az elégett karok, a szétmart bőr és az arc, az életvágta, halál-barnított arc és a szemek, melyeket átjár a valamikori szaharai tűz parázsló emlékezete.

Kiragadnak a sötétségből. Belekényszerítenek a kivilágított utcák dühöngő forgatagába, csónakod elégetik, gépekbe zárnak, falak és szennyé ázott tapéták közé...

Hullámszik a sivatag. Az ébredő kövek megmozdulnak. A távolság összedől, romja, mint zuhanó árny, végignyúlik a dűnék domborulatainak szelíd lejtőin. Homokhullámok hangtalan zúgása és messze a vöröslő ég, a nehéz álom.

A tenger. Az anyaméh csarnokában sikló visszhang. Az arc. A halász arca, akár a sivatag dűnéi. Pontosan olyan, amilyennek az alvó oroszlánok álmodták.

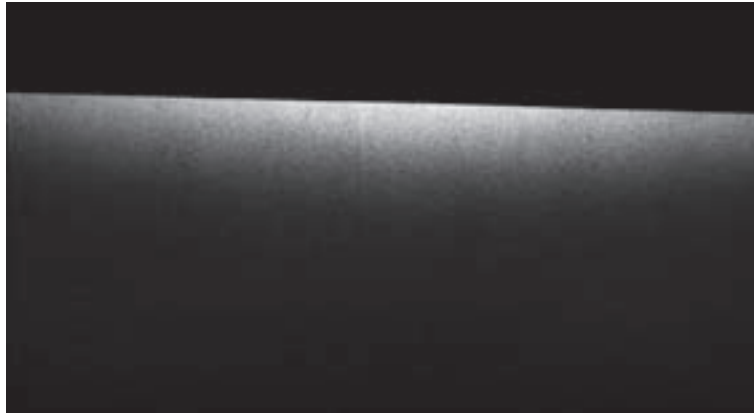
Tisztító tűz

Falaid elzárnak az éjszakától. A Hold összekönnyezte az ablakot. A megvakított sötétség tapogatózik a hidegben.

Magadra hagytalak egy szobában. A sarokban egy ikon, rajta a szent fénytől verejtékes arccal, átszellemült tekintettel zarándokútra indul. Te csak állsz, háttal emlékeidnek. Lassan elfelejted a felgyújtott városokat, a lerombolt templomokat, a kivonuló seregek bűzölögve sistergő füstoszlopait.

A kép titokzatos szentje vigyázza lélegzetvételedet. Vezekelned kell minden egyes tűhegyre szúrt pillangóért. A megdermedt, kifakult szárnyakért. Ahogy szivárványcseppként hulltak alá és lágyan elolvadtak a füledt, nyári alkonyatban. Az üldözött pillanatok oda menekülnek, ahová a felszáradt könnyek és a csupasz kiáltások szálltak.

Így fogod várni a hajnalt. Meztláb állsz a szakállt növesztett falak ölelésében. A lánghajú reggel felgyújtja a megmaradt órákat.



OLÁH ANDRÁS

fogságban

a gyorsteszt eredménye fölötti izgalom
vésszesen átírta a tervezett forgatókönyvet
összekucorodva menekültél
az ajtócsapódás előtt
irtózva fogtad be a füledet
hogy ne halld a lépcsőházból
visszaszűrődő léptek csattogását
– azt hitted elmekórtani eset vagyok
pedig csak maradt időm
elrontani a szerelmünket –
a hirtelen ránk törő szavak
aljas játékot űztek velünk
s az empátia maradéka is elhalt
az idegen akarás alatt
hibát hibára halmozva éltünk
most ott állsz a magányos szobában
ahol anno fölvetted a vallomásomat
azóta lecserélted a virágos tapétát
s a sápadt függönyöket
de a falon a képek a régi nevünkön szólítanak
egykor a tenyeremből olvastad ki
s egyre inkább hinnem kell
hogy tényleg te voltál a múltamban
az egyetlen releváns elem
de a tehetetlen test a morális önzés
súlyától néha kibillen s az emlékek
bennünk emésztetlenül őrlődnek tovább

szökési kísérlet

minden éjszaka szökési kísérlet
falhoz simulva haladsz
mint a kúszónövények
összegyűrt cigarettásdoboz a múlt
s félrekezelt hiányos mondatok
vonják kérdőre a leszegett fejű emlékeket

PETRIK IVÁN

a bútorokat magukra hagytuk

elfelejtettük őket s engedjük hogy
mint a madarak télen
barnák maradjanak s titkolt életükkel
savanyú emberöltőket izzadjanak
körmük alá karcolást
pórusaikba poráradást
izmaikba lomha fényt
hogy terjeszkedve múljanak mint láda
kulcsán a rozsdá és

egy verejtékcsepp végtelen univerzuma
hozzá az arc és hullámzó deficitje
a komor test amely

akváriumirodájában puha párducszéken
pihen és érintésre átváltozik
puha párduccá egy nyomasztóan tágas réten
ott rohan irodai fényekkel bőrében
de ez sem történik meg mert mielőtt
hozzáérhetnék a bútorok
elunják fullasztó emberlétünk
eleven képtelenségét és kiűznek a szobából
s ha magukra maradnak
elfelejtik azonnal mozdulatlanságukat
és hagyják hogy mint a madarak télen
kihunyjon minden fényünk

a megbékíthetetlen városállat elfekszik végre

az árokparton lebegő házak előtt
a fényét vesztett bőr belesimul a hóba
csillogása lepergett s most merev
szürkéslila lencsüket nagyít a korpuszra

a gázlámpa elalszik s álmában
az ébrenlét görbe hátán mindent láthatóvá
emel a testetlen part és a fekete víz
határán csupasz szén-
monoxid könnyeivel

azaz majdnem semmi csak a feldőlt
utca fénymarta tévesztéseivel mint elfeketült
test a folyvást mozgó hó
piszkos jégörvényeiben

BECK TAMÁS

Szét

Hosszúra nyúlt köztünk a hallgatás, s egyszer csak szétszakadt az én csöndemmé és a te csöneddé. Az alkonyat ellenben illegális tudatmódosító, nem merjük birtokolni. Tudom, hiányodon keresztül megközelíthetetlen vagy, mint holdtalan éjben az aknamező. Szobánkat árnyékokkal hordta tele a délután, álmunkban mégis úgy cipeljük majd őket kifelé, akár közös bútorait a szétköltözők. Elnevezhetnélek valami szépnek, de tudom: a jelzős szerkezetek perpetuum mobile-k és minden forma fogság. Csöneded különben is feltételezi az enyémet. Ahogy ébredléte a valóság.

Tüntetésen

Már nem emlékszem rád, hiányod mégis demoralizál. Hiába, a létminimum alatt létfelejtés uralkodik. Ámbár körülöttem tolong mindenki, aki lehettem volna. A világvége persze ma is elmarad: kielégülés után a büntudat. A forgalom pedig megalvadt vérkeringés, melyben célját nem érheti el a könnygázzal és vízágyúkkal szétzavart gondolatmenet.



KÁCSOR ZOLTÁN
Fogoly vagyok

1.

Angyal, ki izzadó szívét látja
sok vergődő embertorok
alján, amoda indulok,
lebukom a tenger pirosságba.

2.

Akár hal a némaságba
akár árny a testek mögé reggel
úszom, hazavágyó pára
sötétbe mártózó tekintettel.

3.

Tenger vagyok, mélyen alvó ember
fényhatáron túlra mindenemmel –
napon is éjben szendergő
vagyok bőröm alatt sejlő.

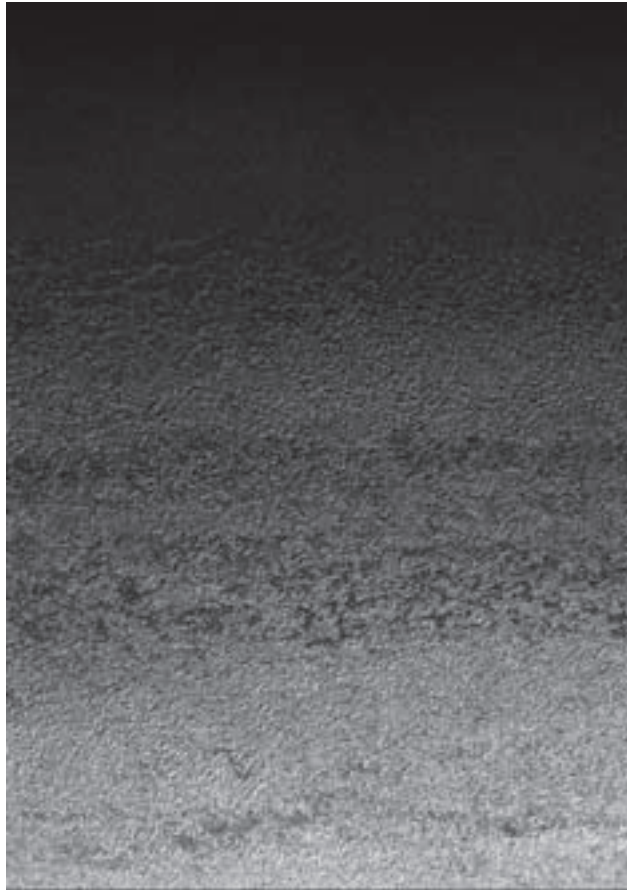
4.

Táncos vagyok, vízhátra szórt napfény
nem is láthatom, ki vagyok
arcom rajza az óceán testén
vízcseppekbe fülő titok.

Hűlt hely

London

Vénséges teste összetart
minden láthatlan szegletét
láttam, mégis soha kihalt
vagy zárt szívét: ma tiszta jég.
A több száz évet pillanat
takarja, oldott emberek
metrón, koszos felhők alatt
füstontó téglarengeteg.
A szimbiózispárhuzam
kéményerdő: élém terül,
vörös látványa megrohan,
kiűz tulajdonom mögül –
súlytalanul, mint egy szitán
áthulló mag: nem nyúl felém
egy árva kéz, ez más halál:
hús élet – élet hűlt helyén.



Holtidő

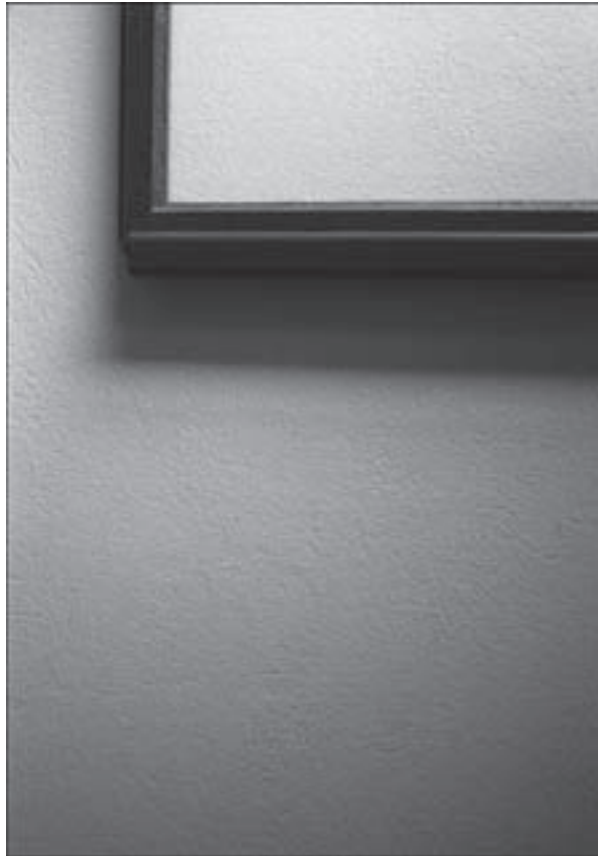
Nagyapámnak

E zárt udvarba hull az ősz
hervadt percekben kuksolás
csüggeszt, a mamával törődsz
pedig meghalt, kórházban állsz

velem, nézd a sűrű ködöt:
Cézanne-hű smirglizett formák
mindenfelé akár dögök
lélekhagyott meleg minták –

mint csontról lehántott falat
az ágyba hullasz rádtapad
az izzadt köntös mint futó-

növény dróton: csak egy karón
csüngesz, megtart halott mamám,
holtjelen, sok boldog Cézanne.



SISKA ÁDÁM

Mű világ

Itt állok fák alatt, hulló levelek közt. Bokáig halálban.
Tanú, ki az elmúlást szemléli, a nagy ünnepet, mely
Színei pompájában köszönti utódját, a Csendet.
Azt üzeni: az élet a mulandóságában rejti értékét,
Mértéke pedig a pillanat, mely nem volt még, s nem lesz többé.

Mégis, csupán félre kell tekintenem, s a sírokon
Művirágok gúnyolják színeikkel rikoltva
Igazul haldokló társaikat...

Odabent

Szemmel nézed, mi nem látható.
Füllel hallgatod, mi nem hallható.
Kézzelel tapogatod, minek se íve, se éle,
Nyelveddel ízleled, minek nincsen íze.

Én mégis azt mondom: Keress tovább!
Mert nincs hiba a szándékban, s kitartásban.
Csupán idekint keresed, mi odabent van.

VARGA IMRE

Másokra hagyva

Mi kerülhet vissza ebből a versből?
A végén majd, majd úgyis kiderül.
Fehér fény vakít vas tükörkeretből.
Erre felel rá a *legbelül*.

A mondatot végéig így sosem.
Szavaim elvétik, ráképzelik.
Végül, ha majd mély terünkől felemel,
Mostom, a nincs-akit végtelenít.

Menekülsz: célod a céltalanság.
A forgataggal szemben most ki hajráz?
Teendőit mind másokra hagyva.

(S rádtalálnak holnap *mézbefagyva*.)
Aki segíteni nem tudott magán,
Más énre hagyja a végtelen magányt.

Lelet lesz mikorra

Tőzsér Árpádnak

Most mindezt, míg írom-képzelem,
Akár tárgyaiból a bronz-Mükéne,
Megismerhetetlen a végzetem,
Bár velem valósulgat évről évre.

Jelentését már nem kérdezem,
Ránézve a földre vagy az égre,
Bár nógat a vágy, kérni, ami kéne,
Valómat sejti csak az értelem.

Pár perce épp vagy pár millió éve –
Lelet lesz, sőt halott kép-elem,
Mikorra szót lelek rá végre.

És nesztelen érik az életem
E vers lombjából is ki-kinézve,
Várom hulltomat az ég fűvére.

Dante-érem

*Múltam s jövőm is: túlvilágok.
Egy XXI. századi ismeretlen*

A Pokol, sőt a Menny is mulandók
Köreiken túljutva ha visszanéz
Hiába megint gyönyör majd szenvedés
A mozgásban látja az állandót

A változatlan: mindene változik.
Tűzből a jégbe majd újra a lángba
Minden, mi átpréselget, áttol is:
Részeidet magába visszarántja

Hit hogy kik a kínból sem tanulnak
Örökre vesznek örökkön múlnak,
Mert akit látsz mind a te személyed

Amíg járod odalent a mélyed:
A világot járod múltot és jövőt
S te boldogulsz szenvedsz – te leszel ők.



A jerikói akác ünnepe

Üvegcserepeken járok, de soha nem vágom meg magam. Az üvegcserepeken való járásnak nincs következménye. Két kézzel belemarkolok a törött üvegbe és magam elé nézek. A szememet behunyom, mintha élvezetet okozna. Kivárom az időt, amikor az üveg zenélni kezd. Csodálatos dolog történt: életet kaptál! Csak egyetlen nap telt el, mióta az ablakban felmutattak, csak egy napja ismerem a viaszpettyes orrodát és a jószágodat. Apámtól hitet vásároltam és tisztán látok minden percet. Jerikóban nyílik a vörös akác és reggelre bokáig ér a fű. Soha nem volt ilyen rokonságom.

•

A kolibri virágról virágra száll és mézet gyűjt. Minden egyes virág tölcseré előtt egy helyben tartja magát a levegőben, könnyedén és fáradhatatlanul. Az embernek még egy borsószemmet is nehéz a padlóról felemelni. A táplálékot az ember elé teszik, ezért az ember nem tud egy helyben maradni se a földön, se a levegőben. A járása bizonytalan ebben a világban, de ha olyan otthonosan mozogna, mint a kolibri, soha nem lenne képes ezt a világot elhagyni. Pillanatnyi hangulatokra súlytalanul nehezedik a kolibrimadár. Míg engem a Pokol fényei a falhoz szorítanak, a kolibrit nefelejcskéek lámpások tartják a magasban. Ez az én reggelem, behunyom a szemem és hagyom, hogy minden egyes szó épüljön, növekedjen. Azután bádogdobozba szedem a szavakat, és az életemre gondolok.

•

A szó kenyér, a kenyér szellem. Simon bár Joháj barlangja és az előtte álló öreg szentjánoskenyérfa történelem. A fa gyümölcse barna és kőkemény, de az emlékezet őrzi a barlang fényességét. A barlang mélyén szavak nőttek. Mikor kigyúlt a szó, azonnal tagolt volt és érthető. Ki beszélt? Valaki, akit a fény beárményékol. Az égen nincs egy szem felhő.

•

August Strindberg svéd író múzeumnak berendezett lakásában két dolog lepett meg: az egyik az angol W. C., a másik a sárgaréz menóra. Az utóbbiból kettő is volt a vitrinben. Lám, ilyen távoli helyen is emlékeznek a Jeruzsálemi Szentélyre. Ezzel Strindberg Jézushoz is közelebb érezte magát. Ugyanitt láttam az egyik kiadatlan darabjának kéziratát, melynek főszereplője egy néma testvérpár. Strindberg azt kutatta, hogyan érzékeli két néma egy harmadik jelenlétét, aki történetesen egy piros ló. Mintha állna az idő, de aztán minden vad növekedésbe kezd. A ló hátát zöld moha fedi.

•

Az ember nem rendelkezik maga felett. Nem tudom, mit kezdjek magammal, itt ülök szétvetett lábakkal és a könyökömre támaszkodom, a padlót fürkészem. A padlón mindenki helyet kap. De senki nem tudja, mi lesz azután! Miután az ima elhangzik, csillogás látszik a szemekben. Lent a földben duzzadó magok várakoznak, fent egy tálban az áldozati vér. Az állatnak soha nem szabad látni a metsző kezében lévő kést. Ha az áldozat megpillantja a metsző kezében a kést, a vágás szabálytalan, húsának fogyasztása tilos. A törvény szellemét szeretem, a gyakorlatát kevésbé. Éjszaka szálltunk ki a vonatból. A vasútállomástól a házig gyalog tettük meg az utat a jégvártyás tócsák között. Az alacsony, berettyóújfalui házat (ahol 1944 májusáig a nagyszüleim laktak) teljes napfogyatkozás uralta. A pislákoló petróleumlámpa csak növelte a sötétséget, hiába világított a sok ágynemű. Féltucat gályaformájú ágyat számoltam össze, egymásra tornyozott párnákkal, paplanokkal és dunyhákkal, ahogy ők hagyták. A szobákat egybekötő folyosó a konyhában végződött, ahol fekete sparherd állt, amelyben kihült fahasábok feküdtek. A kavicsos udvarban sovány csirke kapirgált. Apám és testvére, két egyforma magas ember, átölelték egymást, örültek egymásnak. A berettyóújfalui ház egyedül állt a világban, és ők sehova nem kívánkoztak, számukra odakint semmi nem létezett. Azelőtt mindenki tudta, hogy a halált magunkban hordjuk, mint a gyümölcs a magvát. A gyermekek kis halált hordoznak magukban, a felnőttek nagyot. Az asszonyok halála az ölükből él, a férfiaké a mellkasuk-

Szeretettel köszöntjük a 70 éves Uri Asafot!

ban. Őrizték a halált, és ez méltósággal töltött el mindenkit. Van, akit megfosztanak a saját halálától. Asztalos Mihályt, a berettyóújfalui ház gazdáját, minden szabályt megkerülve, időnek előtte levágták. És ő látta a metsző kését. Jó ember volt, mint a többi, ugyanarról a vidékről.

•

Mielőtt a kórterembe beléptem, Gina figyelmeztetett, hogy a Hédiinek szakálla nőtt. Ritkás, ősz sertét láttam az állán. Tarján Hédi minden fegyvert bevetett, nem akarta, hogy az életből kivezető úton bárki feltartóztassa. Tudta, hogy a képzeleten túl is vannak erős szárnyak. Az orvosok csak a visszavezető útra gondoltak, mégis volt köztük valaki, Lvov, a lélekgyógyász, aki Hédi ágya fölé szürkés Fra Angelico-szárnyakat akasztott és segített neki jól bemért sebességgel ereszkedni. Hédi megszégyenítő bátorsággal haldoklott, a szabadban nárciszok virágoztak. Már több hónapja nem jártam otthon. Az üres hűtőszekrényben egyetlen, alumínium fóliába csomagolt csont vár rám, jól őrzött emberi csont. Kint tavasz van és többé nem mondhatom el neked, hogy ez a tavasz is az égő csipkebokorral kezdődött. És soha többet nem léphetek be az árnyékos szobádba. Az, hogy nem láthatlak, olyan, mint az érthetetlen szöveg, vagy a tüske, mely a cipőn keresztül a talpamba fúródik. Nehéz tovább menni. Hullámok közé került a bizakodás, emlékezet nélküli vízbe.

•

Kopogás hallatszott az ablakon. Három vándor állt a kapuban. Miközben betessékeltem őket, gyanakodva néztek rám. Az arcuk égő rózsza, a hajuk hollófekete. A rózsza türelméhez nincsen hasonló! Ezzel a fölénnyel szemben üresnek érzem magamat és romlottnak. A három vándor az áradásról jövendölt. A Szombat szereti a meglepetéseket (amelyektől oly sokáig meg lett fosztva). Az ablakból jól látom a Cion hegyét és a kolostorparkot. A park szegélye olyan, mint annak a bajszos férfinak az emléke, aki az anyámat szerette. A költők vágyaira földet hányanak. Sajgást érzek, amikor a nap lemegy, lüktet az ujjam, a levegőből pernye hull. A redőnylécek között falevelek táncolnak, az örökzöld csodája. Jeruzsálemben gyorsabban ég a láng, mint másutt. A láng mintát vesz az életről, az élet pedig a vonuló felhőket utánozza. Fenyővirág pora ékesíti a járdát. Ha a városban esik, a sivatagban biztosan áradás lesz. Az áradásra figyelmeztet a közeledő morajlás.

•

Az eső kimossa az álomból a színeket. Jobb így, mert a szintől az álom lelassul. Jobban szeretem, ha az álom kilép, és ezt a spondeus versláb szerint teszi. Ilyen ritmusban hullott Matisse ölébe a Rosaire de Vance-kápolna, mert Matisse fekete-fehér álmod látott. Az erős és egyszerű vonalak erről tanúskodnak. Ezzel Matisse élete forgott kockán. Az ablakban arany fény örködött, az ablakon túl a provence-i levendula. Délután összekuporodtam. Attól félttem, hogy a naptól elvész az értelem, és a rózsás terméskő gyászba öltözik. A ciprusok csúcán megtört a fény, a növények hallgattak. Láttam, hogyan száll a gondolat.

•

A bükkerdő fái jeggyűrűt viseltek. Minden fát meggyűrűztek, a földtől számítva két méter magasságban. A fák egymással beszéltek. A szavak jelet hagytak és kihallatszottak az erdőből. Az erdőn túl, a kerítés előtt elégedett tyúkok kapirgáltak. A ház falán még jól látszott a festett napóra, pedig megállt az idő. Diana kinézett a házból. Nem fogtam vele kezét, félttem, hogy összeroppanom a vékony ujjait. Férje, Abarbanel olyan vidám volt, mintha tegnap váltunk volna el a kávé mellől. Kis faházuk egy ismert festményből lépett elő. A kertben még gyakran hallatszott a vonatsikoly, de ők már nem szálltak vonatra. Diana a ház előtt lévő erdei utat másolta. Megrajzolta, és újra megrajzolta. Diana korábban egyszerre látta és hallotta a kép alap- és felhangjait, és ezt egy pillanat alatt sikerült neki megragadni. Ez a festőiség, ez a belülről eredő lendület azóta megtorpant és elbomlott. Diana már csak a valóságot látta.

•

Én csak a testetlen hangoktól vagyok boldog. Egy napon nem leszek itt. Addig is ezekre a hangokra várok. Az erdő szélén vadászokkal találkoztam, és sírtam a meghatottságtól. Lehet-e kerubra vadászni? A hit láttán elnehezül a fejem. A hit ólomból kiszabott vezeték. A város felett zaj és füst gomolyog, a járművek minden irányból a meredek utcába szorultak. Az emberek kiszálltak a kocsiból és gyalog siettek a pusztítás felé. A hangok népe bízik a csodában. A pusztítás helyén tűz égett. Ahol a tűz ég, véget ér az út. Az elkeseredés leírhatatlan volt, de végül az emberek befogták magukat a városuk elé, és Sámsont megszégyenítő erővel elvontatták a szent várost egy másik helyre, hogy új életet kezdjenek. Minden otthon újjászületik, a rácsos ablakok, a fehérre lakkozott ajtók, a kék viaszosvászon terítők. Egy időre minden megnyugszik, és az alvó házakban ezt suttogják az emberek: ez volt a kerub hangja.



Thomas Browne angol orvos és író, Rembrandt kortársa. Thomas Browne soha nem gondolta magáról, hogy kabbalista. Én se gondolom, hogy az. Minden érdekelte, amire orvos soha nem gondol. Lelkes barokk orvos, aki nem képes a létet elfogadni olyan kevésnek, mint amilyen. Hédi nagyon szerette a *Cyrus Kertjét* és megfogadta, hogy illusztrációkat szerkeszt Browne könyvéhez, de azok soha nem készültek el. Aki az erdőbe indul, nem biztos, hogy onnan élve visszatér. Emlékszel Ingmar Bergman filmjére, a *Szűzforrásra*?

•

Simone Weil Jákobbal kapcsolatban ezt kérdi: *ugye, az nagy baj, ha Isten ellen küzdünk, és nem győz le minket?* Ez pedig Istennek tetsző küzdelem volt, mely azóta sem ért véget. Az angyal, akivel Jákob küzdött, az Ézsau mellé kirendelt prókátor volt. A világot még ma is boszszantja a Jákobnak ajándékozott áldás. Mi ebből a tanulság? Egy időben, naponta megjelent az égen egy fűrjeből álló sűrű felhő. Én is ebbe a fűrjfelhőbe kapaszkodtam, boldogan emelkedtem, süllyedtem, de véletlenül kinyílt a felső szekrényajtó és az ágynemű elsöpörte ezt a lebegést. A következő napon már csak a lázgörbém látszott, melyen egy csiga mászott. Egy csípésre is emlékszem, mikor a gyűrűsujjamat megcsípte a darázs. A jegygyűrűt el kellett fűrészelni. Először darázzsal volt dolgom, aztán kígyóval.

•

A Fertő tó a lovak tava, akik lelkük szerint szívesen lemondának erről a tóról. De az emberekre nem lehet rábízni a tavat. Ami itt különleges, az a bársonyos nyári szél, a madarak és a tó vize. A szél fennakad a pávatollakon. Soha nem hittem, hogy bársonypárnán fogok élni, apró fekete virágok között, és hogy a testemet kikapcsolhatom a fájdalomtól. A világ egy része még tiszta és érintetlen. A polcomon egyre kevesebb a könyv, pedig már elmúltam hatvanéves. Élem az életem, és csak a közeli veszedelemre figyelek. Például az Afrikából érkező homokfelhőre, a sáskára. Az ártalom váratlanul forogni kezd a saját tengelye körül, de elvétí az irányt. Van, akinek a szándékában áll bebizonyítani, hogy a veszedelem észak felől támad. Reggelre minden sárga, és a liget szélén felbukkan egy kos. A bibliai Bálámnak igaza van: a népek örökre elvesznek. A túlélés titka csak az évezredek távlatából fejthető meg. Egyik ismerősöm húsz éve háborúzik a szomszédjával az udvarban lévő diófa miatt. Már elidegenedtek egymástól, és mintha nem is lenne közös nyelvük, mintha nem is akarnák, hogy legyen. A diófa tövében figyelmeztető tábla áll: „kamerával megfigyelt fa”.

A csirke

A beteg galamb egy pinceablakban várta a halált. A védőrács mögé húzódott, oldalát az üvegtáblát helyettesítő falemeznek támasztotta, és nedvességtől borzos tollaiba süllyesztve a nyakát, félig lehunyt, vértelen szemhéja mögül figyelte az előtte elkopogó cipőket. Néha alig észrevehetően megborzongott.

Nyákosan fénylett a tér díszburkolata, a kisfiúnak alig kellett nekifutamodnia, a legkisebb lendület is elég volt egy-két méternyi csúszáshoz. Jócskán túlméretezett nadrágját sárfoltok tarkították, nem ez volt az első esése aznap, mégis, most történt meg először, hogy nem tápázkodott fel azonnal az esőverte kövezetről. Tekintete a közeli pinceablakra meredt, s benne arra a gömbölyded tárgyra, mely oly szürkén és jellegtelenül szorult a rács mögé, akár egy rég elfeledett, kézbesítetlen csomag.

Az útjába kerülő pocsolóyákba tenyerelve, négykézláb indult feléje. Tapintásra poros volt és hideg, először azt hitte, nem is él már, de a félig lehunyt szemhéjak mögött megcsillant még némi fény, s tollai közt is bujkált még egy leheletnyi langymeleg. A szomszéd lányok jutottak eszébe, ahogy rongybabáikat a karjukon ringatva naphosszat járkálnak fel-alá a gangon, ő meg csak bámulja őket lenről, az udvarról, mert papának túl kicsi, babája pedig nincs, s különben is, mit kezdjenek egy fiúval? Reggelente muszáj nyakába vennie a várost, otthon nem ülhet, anyja látogatási órái alatt tilos még csak a bejárati ajtó közelébe is mennie; ilyenkor büdösítik össze az ágyneműt, s ő sosem tudja eldönteni, hogy a lepedőből-paplanhuzatból egyetlen szag árad-e csupán, ami olykor édeskés, máskor pedig savanyú, mint az ecet, vagy többféle búz elegye kering a szobában, melyet sosem szellőztetnek, nehogy elillanjon az a kevéske meleg, amit a játékkályhának is beillő sparhert ad, ha néhanapján hozzájutnak egy-egy vastagabb kartondarabhoz.

Karjára vette a galambot, a szomszéd lányoktól ellesett mozdulattal ringatni kezdte, és már indult is volna hazafelé, pillantása azonban a toronyórára tévedt. Hogy mennyi az idő, nem tudta megállapítani, a számokat nem ismerte, anyja csupán arra tanította meg, hogyan kell a mutatóknak állniuk akkor, amikor elindulhat hazafelé. Csüggedten téblábolt a téren, lopva fel-felsandított az órára, de a mutatók alig mozdultak, míg végül beletörődött, hogy még egy darabig az utcákat kell rónia. Járás közben fel sem nézett, csak becézgette a galambot, közben pedig meg-megbökte a fejét, ha úgy látta, hogy túlságosan lekókad, lesz majd ideje pihenni, ha végre hazaérnek már.

Az eső szemerkélése egyik pillanatról a másikra vadult zuhogássá, épp egy szélesebb eresztű ház előtt jártak, volt hová beállniuk. Öblös csatorna hörgött mellettük, karvastagságban zubogott ki száján a víz, a kisfiú arra gondolt, jó volna megfürdetnie a galambot, ilyen piszkosan mégsem állíthat vele haza, a szomszéd lányok nem is biztos, hogy bevennék vele a játékba, olyannyira átható büzt áraszt. Óvatosan a földre tette a madarat, baljával leszorította, nehogy menekülni próbáljon, jobbját az ereszt alá tartotta, a tenyerébe gyűlő vizet pedig a piszkosszürke tollazatra lötykölte, aztán mindkét kezével dörzsölni kezdte. Hamuszín erek indultak szerteszét a madár testén, a kisfiú hosszasan csutakolta, végül óvatosan a vízszög alá tartotta, s miután alaposan lemosta a tollakat, megdöbbenve vette észre, hogy azok néhány kékeszürke szárnytájéki folttól eltekintve hófehérek, akár a porcelán. Így már biztosan beveszik a játékba.

Várt még egy darabig, míg csillapodott az eső, akkor leintett egy járókelőt, aki először bizalmatlanul méregette, de végül csak megmondta, mennyi az idő. A kisfiú úgy döntött, lassúra veszi lépteit, úgy biztosan nem fog idő előtt hazaérni, de csakhamar azon kapta magát, hogy futólépésben kopog az utcán, és bármennyire igyekezett lassítani, lábai makacsul tartották a tempót.

Csak a kapuban állt meg. Az udvarról beszélgetés foszlányai szűrődtek ki, anyja rekedtes hangja s egy idegen dörmögés váltogatták egymást, majd hirtelen elnémultak. A kisfiú a közeledő léptek elől a szomszéd kapualjba menekült, onnan kilesve figyelte, ahogy az olajfoltos munkaruhát és franciasapkát viselő férfi elsiet az utcán, majd befordul a sarkon.

Némán állt a sáros, kitaposott gyepű udvar, csak a víz egyhangú csöpögése hallatszott a tűzfalak közé rekedt csöndben. Biztosan behúzódtak valahová az eső elől, gondolta a kisfiú, és végigkutatta az összes búvóhelyet, de hiába pillantott be a fészerbe, járta végig a lépcsőfordulókat, s nézett le még a pincébe is, a szomszéd kislányokat sehol sem találta.

Csüggedten nyitott be lakásuk ajtaján, a skatulyányi szobakonyhában jól kivehetően gomolygott a lehelet. A mosdókamrából víz locsogása hallatszott ki, a kisfiú tudta, anyja a fémlavór fölött térdel feltűrt szoknyával, és combjairól visszacsöpög a tálba a jeges, fehér

víz. Nem is köszönt, csak úgy ruhásan befeküdt a közös ágyba, a nyirkos huzatok közé. A galamb tollaiba fúrta az orrát, az ürülék bűzét is könnyebben elviselte, mint az ágyat körül-
lengő ecetszagot.

Arra riadt, hogy teste verejtékben fürdik. Még mindig ruhásan hevert az ágyon, az ablakban a kitisztult ég egy darabja kékllett, az udvar a szomszéd kislányok csevejétől volt hangos, s már fel is ugrott, hogy kiszaladjon hozzájuk, amikor rég nem hallott, barátságos neszekre, tűz duruzsolására és edények csörömpölésére lett figyelmes. Gyomra hangosat kordult, anyja, mintegy hívó szóra jelent meg az ajtóban, kezében kopott zománcú lábas gőzölgött. Nem is ültek asztalhoz, ott, az ágyban kanalzták a levest, a kisfiú óvatosan rágta a lággyá főtt krump-
lit, sárgarépát, hogy ha húsdarabra akad köztük, nyelvével a szájpaddlásán szétnyomkodva élvezhesse ki zamatát. Később anyja felállt, a pongyoláját igazgatta, szájából úgy lógott ki egy hosszúkás csont, akár egy cigaretta vége, azt szopogatta, míg teljesen le nem csupaszí-
totta. A kisfiú kikanalazta az utolsó csepp levest, majd hátradőlt az ágyon, hallgatta a spar-
hert duruzsolását, kezét a hasán nyugtatva, elégedetten szuszogott, aztán, csak hogy megtör-
je a csendet, azt kérdezte:

– Mi volt ez?

Anyja vizet eresztett a lábosba, majd megszívta a fogát:

– Egy vendégem hozta. Csirke.



PINTÉR KITTI

Szívkabát

*„Ki volt száradva a kezem.
És a szívem is. Kézkrém volt, szívkrém nem.*

Tessék, ez a helyzet.

Most képzeld el: méz az utcán, sapkában és sálban, így szokás télen, tudod. Talán még kesztyűt is húzol, mert februárban még hideg a reggel, morcoskás.

Aztán rájössz, hogy jó, a szíved didereg, vacog, reszket, és jaj, olyan pici és törékeny, mint a szó, amit olyan ember mond, akit szeretsz. A szeretet teszi a szíveket olyanokká, amilyenek.

A szél kifújja őt, mint a kezéd, amikor megfeledkezel a kesztyűről.

Aznap hétkor találtam ki, hogy szívkabátgyárat alapítok.

Jól működünk, termékenyen, bevacoltuk magunkat az emberek szívébe. A munkások keményen dolgoznak, szőnek és varrnak, és szabnak és vágnak, néha előfordul, hogy méretre igazításnál beleszalad a tű meg az olló a szívbe, ez persze nem hagy nagy nyomot.

Szinte veszélytelen.

Más kérdés, hogy ezt a holmit egyéni használatra találták ki, de az emberek hajlamosak mással öltöztetni magukat, és előfordul olykor, hogy az a bizonyos túl szorosan gombol, és fáj, és szorít, és bele lehet halni néha kicsit, néha nagyon.”

Ezt a reklámot olvasta az egyik lámpaoszlopon, tegnap is, tegnap előtt is. Elkomorult és megrázta magát, a tollait, az életét, és felröppent a magasba. Legalább három ilyen kabátot próbált már, sállal és kesztyűvel, de még mindig fázott. Most pedig mérges volt, nagyon mérges.

Amint belépett mohalakása fűkuszobán, káromkodni kezdett, csapkodta a szárnyait bőszen, le is vert pár emléket és porcelánt.

A dühös csivitelést visszhangozták a hegyek, amik olyan magasak és olyan mélyek voltak, hogy. És morogtak, egyre csak morogtak a sziklák válaszul.

A Bükk repedéseiből szép lazán kígyóztak elő a zajos indulatok, mint a cigi füstje.
– Megfagyok a hidegben – csipogta –, rongyos, ócska szövetben! – Lecibálta magáról a kabátot, és a többi közé dobta a halomba. Egymásba fulladtak. – Eddig türtem, elég volt!

És kiröppent a fészkeből, pedig iszonyatosan hideg volt aznap a november.

Hegyen-völgyön át utazott a széllel, és elpanaszolta a baját a fecskéknek, akikkel félúton találkozott. Azok csak legyintettek – léggel a csőrükben –, és azt mondták, inkább csak törődjön bele. Persze ő nem olyan madárka volt, hogy csak úgy beletörődjön, ugyan dehogy.

Egyre idegesebb lett, és mire elérte a szívkabátgyár kapuját, ami oda épült, ahol még a madár se járt soha, annyira felpaprikázta magát, hogy a saját tollait tépkedte. Nagyot szusszant.

Aztán kopogott.

Semmi válasz.

Megint.

Megint semmi.

Nekiröppült az ajtónak kétszer, fejfelé előre, úgy, hogy beleszédült, de nagyon. Alig tudta összeszedni utána az eszét.



Egy kislány hallotta meg és nyitott ajtót, háromszor belefért a munkásruhába. Rémülten nézett a madárra, hátrált is, mert félt tőle, és összeakadtak a bokái, és majdnem felbukott.

– Hát te? – kérdezte vékonykán, mint az a gyerek, aki elhagyta az anyukáját a bevásárlóközpontban.

– Hajnalmadár vagyok – szólt a madár, és leverte magáról a port. Eléggé bekoszolódott az úton, de a kislány így is látta, hogy olyan, mintha a szárnyain kelne fel a nap. – Reklamálni jöttem.

– Én Kislány vagyok. – Ennyit mondott csak a másik, de kintebb tárta az ajtót. Aztán:

– Gyere utánam, de kérlek, ne csivitelj nagyon, mert itt sok az álom, és sok a báj, és nem szabad megzavarni őket.

A kismadár engedelmeskedett, elcsitult azonnal. Nem azért, amit mondtak neki, hanem azért, mert volt a kislányban valami szent bensőségesség, amivel eddig nem találkozott soha, amit még nem ismert.

És amúgy is, ahogy meglátta az épület belsejét, csak ámult és bámult.

Az emberek dolgoztak, iszonyatos hálával és erővel, és valami furcsa anyag lustálkodott végig a futószalagon. A hajnalmadár úgy látta, lélegzik, és ez nagyon meghökkenette őt, mert az egy élettelen dolog volt. Az élettelen holmik nem tudnak levegőt venni, gondolta ő.

– Azok érzelmek – mondta a kislány. – Ez az a hely, ahol kifacsarják őket. Főleg szeretetet, mert az adja a legtöbb hőt. – Okosnak tűnt, borzasztó okosnak. A tollas csak bölögné tudott. – Főleg gyerekek csinálják ezt a munkát, mert ők elég tiszták ahhoz, hogy ne koszolják be magukkal az anyagot.

Csendes arcú, szőke kislány simogatta ki a szövet gyűrődéseit. Belesimultak a kicsi kezekbe, mint ahogy a macskák szokták, alighanem doromboltak is.

A terem végén anyókák sorakoztak varrógéppel: ezredszerre is elmesélték egymásnak a történeteiket, a jószágok sajnálatos haláláról, a falun lévő táncokról, az esti randevúkról és az összes beteljesületlen kívánságról, amit elvetettek a csillagok.

A hajnalmadár sosem látott még ilyen embereket. Igaziak voltak és törekenyek, mint a kínai vázák, még az értékük is hasonló volt.

– Ezután két ajtó, és beszélhetsz az igazgató kisasszonnyal – szólt a kislány végül, és kereste a madár szemét. – Kérlek, figyelj arra, hogyan jelentetted be a panaszt, szomorú természetű.

A másik először nem értette, de nem is foglalkozott vele, túlságosan lekötötték a zajok, és a szag, az emberi hajlé. Sampon és még valami, nem tudta eldönteni.

Aztán ott voltak, az iroda előtt. A madár megrémült a szökevény hidegtől, ami ki-kibukkott a kulcslyukon és a küszöb alatt a szobából.

Nyikorogva nyílt az ajtó.

Iszonyú sötét volt, de csillagok ragyogtak a plafonon, odafestették őket, olyan volt az egész hely, mint egy hatalmas planetárium, csak barátságatlan.

Nem volt ott semmi, csak egy asztal, meg jegyzetek és papírlapok szerte a földön, de a madár szárnycsapásai megtöltötték étellel a teret.

Karcsú nő magasodott föl az íróasztal mögül. A haja szőke és egyenes volt, a melléig ért, álmosa tette az arcát, mintha két perce kelt volna.

– Ki vagy? – kérdezte, rekedtek voltak a betűk a szájában. A hajnalmadár alig mert megszólalni, és akkor is csak a nevét mondta el. A nő visszarogyott a székre, gyenge volt a karja, és fájt is. – Mit szeretnél?

A madár leereszkedett a padlóra, lentről nézett fölfelé:

– Új kabátot. – Megrázta a szárnyait. – Tönkrement az összes, amit eddig vettem.

A nő olyan volt, mint egy álom, talán annyi is tartotta össze:

– A madarak szíve túl kicsi. – Nem mozdult meg. – A szabadság teszi ilyenné. A repülés meg külön baj, kinyúlik tőle az anyag. A szeretet kényes holmi, szeszélyes. Kiscica. – A madár pfújogott egyet. – Soha nem hallottam még olyan madárról, akinek szüksége lett volna ilyen dologra.

A madár hallgatott, nem is tudott volna mást. Már nagyon régen nem volt sem mérges, sem bosszúságos. Csönd fészkel belé egészen, és nem tudta, miért.

– Az emberi szív a legszánnivalóbb az egész világon. Folyton fázik, ha nincs mellette valaki, hogy melegítse. Differencia. A legtöbben nem is találnak senkit, ezért kell bebugyolálni őket. Ez nem ad igazi boldogságot, de legalább hasonlót...

– A tiéd túl szoros – mondta a madár és látta, hogy a nő alig kap levegőt a ruhától, és a szenvedése mély alázatot ázott a lelkében. De nem értette: szív és szív között akkor sincs túl nagy különbség.

– Ez nem az én kabátom. – El akart mosolyodni, de nem sikerült. – Néha rákényszerülünk arra, hogy más ruháját hordjuk, mert másképp nem tudnánk megőrizni az emlékét. Aztán ez az egész egyre, egyre kevesebb lesz.

Nem gondolkodott túl sokat, a madár fölroppent a hölgy ölébe, aztán bele a mellkasába. Apró, barna fagombok voltak a szövetre varrva, a szíve körül. Óvatosan kiigazgatta őket a csőrével. Aztán lehúzta teljesen.

A nő arca sápadt volt és hideg, mint a téli reggelek.

– A tiéd lehet – lehelte, és vacogott.

Tudták mind a ketten, hogy meg fog halni.

A madár nem köszönte meg. Eddig még soha nem fázott annyira, mint akkor, amikor belebújt.

Csatári úr

Tizenegy év után kaptam először vízumot. Kéthetes tartózkodási engedélyt, egy erre a célra létesített betétlapon. A határon csak ezt kellett felmutatni, a genfi menekült-útlevélben a be- és a kilépés időpontjának így nyoma se maradt.

Az ember feledékeny. Nem árt feleleveníteni az ilyen félelmetes apróságokat.

Az sem volt mindegy, hogy hol léptem át a határt. Ausztrián keresztül például nem volt tanácsos: megvonhatták a menekültjogát, ha valaki hazalátogatott. Hogy mikor, azt senki se tudta. Be- vagy kilépéskor, ott, a helyszínen?

Én, biztos, ami biztos, Csehszlovákiára szavaztam. Csehszlovákia akkor még létezett. Bepakoltam a francia családot a két lóerős Citroën népkocsiba. Elöl, mellettem a feleségem, mögöttünk pedig a két gyerek. Első este valahol Nürnberg környékén találtunk szállodát. Onnan a határig már nem vezettek autóutak. Még csak ki sem volt írva, hogy az átkelőhely merre van.

Emlékszem, itt markolt először a gyomromba a félelem. Tizenegy éve jutottam át a vasfüggönyön. Naiv elképzelés volt, hogy a francia rendszám vagy a két gyerek többet nyom a latban, mint a genfi útlevél és a menekült státusom.

Tíz óra felé feleségem kiosztotta a szendvicseket, amiket – miközben reggeliztünk – mindennap gondosan elkészített. Egyedül voltunk az országúton, szótlanul ettünk. Erre már nem voltak házak és nem művelték a földeket.

A félelemre, mint kiderült, nem volt semmi ok. A cseh határőrök éppen csak benéztek a kocsiba.

– Iszunk egy sört? – kérdeztem, miközben átgurultunk Pilzenen. Feleségem rémülten felnevetett.

Prágában, emlékszem, márványmedence volt a fürdőszobánkban. Olcsóbb szállodákban nem fogadták el a hitelkártyáimat.

Másnap a magyar vámosok elkobozták tőlem a kézirataimat. Mi azonban mehettünk tovább.

– Ez itt már Magyarország? – kérdezték a gyerekek.

* * *

Erről az útról ma csak egy apró részletet szeretnék elmondani, ez is csak most jutott eszembe, fél évszázad után. Amikor felhúzták rám az ortopédcipőimet. Mert persze történt velünk sok minden egyéb a két hét alatt.

Apámat mindennap meglátogattam. Az ápolók felültették a tiszteletemre. Gyógyszert, kezelést – mint mondták – már nem kapott. Amíg volt pénze, néha megtornáztatta két borotvált koponyájú bolond.

– Nem mintha! – magyarázta. – Csak lazítani kell az izmokat. Így nem olyan fájdalmasak a spazmusok.

Apránként szedtem ki belőle, hogy nem fér a cipőjébe a lába. Nem tudják felállítani. Ezért kellett abbahagyni a gyakorlatokat. A régi bakancsa ott porosodott az ágy alatt. Csak hát a lábfeje – hogyan is mondjam – elformátlanodott.

Valaha úgy képzeltem, hogy házam lesz, és hogy berendezek majd neki egy szép nagyszobát. Most, tizenegy év után, már nem tűnt olyan egyszerűnek ez a dolog. Házam nem lett, és apám állapota is tovább rosszabbodott.

De a régi bakancssal talán még lehetett kezdeni valamit.

– Elviszem – mondtam neki. Kitágíttatom.

Így kezdtem el keresni gyerekkorom cipészét, Csatári urat.

* * *

Akkor, gyerekkoromban még a Lejtő út sarkán volt a műhelye. Egy apró, sárga házikó, ott, ahol a villamosmegálló, lefelé, a városba menet. Pult, ablak, jancsikályha. Egy régi trafik, az a fajta, ami-ben a két háború között dohányt, szivart, cigarettát árultak marcona hadiözvegyek.

Csatári úr, a mester lent ült a mélyben. Apró emberkének képzeltem, mert felállni nem látta őt soha senki. Körülötte suvixillatban lábbelik. Keskeny, zsúfolt polcokon. Belépni nem lehetett, úgy vette át a munkát a kis ablakon. Nem volt beszédes ember, mire jó a beszéd, tudta mindenki, hogy mennyi egy talpalás vagy egy új sarok.

Az orrán már akkor is ott ült a drótkeretes, sokdioptriás szemüveg.

A suszterműhely most beljebb, az Ugocsa mozi mellé költözött. A mester azonban most is lent ült a mélyben. Itt már beléphetett hozzá az ember: a sámedlíjéhez keskeny falépcső vezetett.

Az, hogy rám ismerhetne, eszembe se jutott. Pedig hát:



– Maga az, Gyuszikám? – kérdezte, és a homlokán felvillant a drótkeretes szemüveg.
– Hogy is felejthettem volna el! – mondta. Körülnézett, és letette az enyves ecsetet.
Október 25. abban az évben csütörtöki napra esett. Másokat halomra lőttek, de nekem szerencsém volt: egy teherautó alá estem. Éppen, hogy a magas szárú cipóm talpa leszakadt.
Amit kértem, nem volt könnyű elmagyarázni: nem hoztam magammal pontos méreteket.
– Nem lesz szép! – csóválta a fejét Csatári bácsi.
– Megmutatta, hogy mit tehet. A költségesebb megoldást, azt, hogy új felsőrészre lenne szükség, nem is ajánlotta nekem.
– Haza tetszett jönni? – kérdezte, amikor átadta a munkát.
– Látogatóba! – feleltem. Álltam az ajtóban, és szégyelltem magam.
Még volt annyi időm, hogy bevigyem apámnak. Megcsodálta szegény. De lábra állni akkor már így, cipőben se tudott.

* * *

Azóta – mintha már mondtam volna – elmúlt ötven év. Nincsenek már se betétlapok, se határok. Van állampolgárságom, nem is egy. Nem lehet megvonni tőlem a menekültjogot. Csatári úr se kuporog már az Ugocsa utca sarkán. Kevesen tudják már, hogy október 25-e, 1956 őszén, csütörtöki napra esett.

És hát hol van már a francia asszony, a két szőke gyerek! A két lóerős Citroënnel csak múzeumokban találkozik az ember. És egy idő óta én sem vezetek.

Ez az eset is csak azért jutott eszembe, mert ma, harmadik nekifutásra, felhúzták rám is az új lábbelimet.

Először Budán, a János kórházban készítették el a betéteket. Rövidre sikerültek, nem tudom: spóroltak az anyaggal, vagy rosszul vették fel a méreteket.

Másodszor ideát, az Újvilágban kaptam egy gyógybetétet. Az amerikaiak azonban úgy látszik, más felépítésűek. Nincsen bokasüllyedése – talán még bokája sincsen – itt a vadnyugaton senkinek.

Harmadszorra már szakorvost vettem igénybe. És ma végre felvehetem az ortopéd-lábbelit. Ha igaz, a véglegeset.

Amikor ki akartam fizetni a munkát, a vén suszter eltolta a kezem. A szakorvos pedig többre került, mint az az egész régi utazás. Beleszámítva azt is, hogy visszafelé, egy Rajka-Rusovce nevű határállomáson, a vámosok elkobozták a pénzemet.

Apám bakancsa nem lett szép. Csatári úr előre látta. Ahhoz új felsőrész kellett volna, és ilyen költséges megoldásokat nem javasoltak a régi suszterek. Most mégis az a foltos felsőrész jut eszembe, miközben nézegetem, amit rám adtak, ezt az ultramodern szerkezetet. Nem, nem sírok. Vajon engem meg fog-e látogatni majd valamelyik gyermekem?

A Merza-napló

(Részletek)

10 1956

Most is arra áll a szám, hogy *ötvenhatot* mondjak: ötvenhatban, ezerkilencszázötvenhat. Belénk nevelték, hogy ne használjuk a *forradalom* szót. Bár erre a jelenésre gondolunk. Ezért írok most is először és inkább *ötvenhatot* és nem azt, hogy a forradalom idején. Igaz, „ellenforradalmat” sem mondtunk soha otthon. Se a felnőttek, se a gyerekek. Nem zárom ki, hogy az iskolában vagy hivatalos körülmények között igen. De rossz érzéssel. Émelyegve. Arra akarok kilukadni, hogy nekem nem kellett, hogy elmagyarázzák a rendszerváltozás táján, hogy ez mi volt, fölkelés vagy népfölkelés vagy forradalom vagy megmozdulás vagy micsoda. Én, sokadmagammal – nem tudom, az ország hanyadrészével – nevetségesnek és visszataszítónak találtam azt, amikor egyesek fölfedezték a spanyolviaszt, és rájöttek, hogy ezentúl már hogyan is kell megnevezniük ezt az eseményt. Világos volt, hogy melyik oldalon áll a család. Hogy érzelmileg hol vagyunk. Nevelőapánk nem volt teljesen a mi oldalunkon. Talán félt is, talán a meggyőződése is másfelé húzta. Leginkább azt hiszem, ingadozott.

Kristálytisztán emlékszem sok mindenre. Jelenetek bukkannak föl, mintha filmen látnám, hangképek, mintha rádióban hallanám. Egy jelenet hanggal: mintha vasárnap volna, fekszik az ágyban öcsém és én, kászálódik, ébredszik a család, amikor hatalmas erővel elkezdik verni az ablakot, úgy, hogy az majd betörik. Én felkeltem és odaóllázkodtam, akkorra már ott volt nagyapám, kinyitotta, kinézett, lovag Gálffy állt ott földülten, és ezt mondta elfojtott hangon: „Merza úr, kitört a forradalom!” Ez az ember Jászberény egyik „híressége” volt. Festőművész-féle, műgyűjtő-féle, és tartotta magát lovagi rangjához. Viselte a címet. Kint lakott a Zagyva partján, a Szilvásnak nevezett városszélen, ahol parányi kis nyaralók, csónakházikók, kabinok voltak, meg egy-két külön otthona. Később, nagyobb fiúként voltam nála vagy kétszer, megmondtam, hogy Merza István unokája vagyok, így hajlandó volt velem szóba állni. Engem a régiségei izgattak. Csodálatos dolgok voltak ott, háromélű, hosszú gyíkleső, régi pisztolyok, kardok, később ezek eltűntek, egyesek szerint Gálffy halála előtt elásta őket, mások szerint a bejárónője (aki élettársa is volt, bár nem úgy bánt vele mások előtt) és annak a fia eladták ezeket a holmikát. Nem tudni, mi az igazság, Gálffy háza ma is áll, a régiségeknek se híre, se hamva, csak a bejárati fronton lévő nagy, kazettás ablak bizonykodik arról, hogy itt valaha műterem volt és valami festőféle dolgozott benne. Ez a sokak által félőrlöttnek mondott ember állítólag Sztálinnak is írkált leveleket, és föl volt háborodva, amikor a postán ezeket nem akarták továbbítani a Kremlbe. Nyilván bogaras alak volt, én az örütségnek semmilyen jelét nem láttam rajta egy-két találkozásunkkor, legfeljebb térdnadrágos öltözet, kissé furcsa modora volt szokatlan.

Most nagyon följajzott volt. Nagyapám, aki híres volt

arról, hogy válságos helyzetekben helyesen viselkedett és meg tudta nyugtatni az embereket, sőt, hidegvérről tett gyakran tanúbizonyságot, most is, valami logikus szöveggel, leszerelte a lovagot, és hazaküldte. Emlékszem, miután ezt megtette, látszott azért rajta, hogy nagyon izgatott. Persze, nem Gálffytól tudott ő arról, hogy mi van, mi készül. Hanem elsősorban a Szabad Európa és az Angol Rádió adásaiból. Meg azután kezdtek szívárogni különféle hírek Budapestről, az ismerősöktől és később a pesti rádió, majd pedig az újságok is hozzájárultak valamelyest tájékozottságunkhoz. De amihez nem kellett rádió és újság, előbb-utóbb ott volt az orrunk előtt. Ahogy már elbeszéltem, megjelent a fogházparancsnok Nagy Ferdinánd a családjával, és kérte nagyapámat, azzal a megszólítással, ami azelőtt sose jött a szájára: Merza úr, engedje meg, hogy itt legyünk, életveszélyben vagyok. Jöttek borzalmas hírek, hogy embereket lőttek le a Fötéren. Én többször megpróbáltam ellógni, hogy bemenjek a városba és megnézzem, mi történik, de nem engedtek. Annyit sikerült megtennem – nevetséges! –, hogy később, mikor már egy orosz katona állt a tőlünk öt percre lévő nagy park szélén, a Barátok Temploma mellett, a Hatvani úton – a másik oldalról, a fák közül, a sötétben csúzlival fellöttem, mintha mozsárágyúval, és visszaesett a kavics a katona környékére, aki kétségbeesetten kapkodott a géppisztolyához. De hát nem tudta, mi az és honnan jön. Később még egy-két kavicsot megeresz tettem, de az egészből nem lett semmi. Azért állt ott ez a kiskatona, mert (ez később volt már) jöttek dübörögve Hatvan felől az orosz tankok, egyik a másik után, szinte a végtelenségig, keresztül a városon, némelyik lemaradt, egy a fötéren a Csákék házába állt bele, szó szerint úgy, hogy a tank fara a szobában volt, a toronyágyú pedig kifelé, a gimnáziumra irányítva. Amikor ledöntötték a Fötéren a hülye, szivar alakú, idéetlen szovjet emlékművet, akkor se lehettem ott, de arról is sok mindent hallottam akkor és később, utcabeli gyerekektől, majd fölöttként sok mindenkitől. Papa állandóan a Szabad Európa Rádió adását bújta, nálunk, a másik szobában szólt a budapesti adó, nevelőapám kezdetben azt bizonygatta, hogy nem lesz ebből semmi és hogy csavargók csinálják. Tehát a szabvány, vonalas szöveget nyomta, bizonyára nem azért, mert teljesen így gondolta vagy így érezte, bár ki tudja!

Emlékszem, amikor még egyáltalán jártunk iskolába, mert aztán szünet következett, a volt zárda épületének első emeletén lévő tanteremünkben, a mindig hetyke, rugózó léptű, pofozkodó, izgága ifjú testnevelő tanár és úttörőparancsnok most halottsápadtan ült a katedrán, és idegesen nézett az ablak felé, végül nem akadályozta meg, hogy mind az ablakokhoz tóduljunk és bámuljuk, ahogy vonulnak, teherautóval, énekelve, piros-fehér-zöld karszalaggal, térdük között dobtáras géppisztolyt szorítva a *nemzetőrök*. Persze az orosz tankok mozgása és a nemzet-

örök autókázása a városon keresztül más-más időpontban volt. Mint ahogy később volt az is, amikor az egyik hozzánk közeli kanyargó kis utcában lőszerhüvelyeket gyűjtöttünk (vagy egy tucatot találtunk a földön).

Nem sokkal a forradalom kitörése előtt még ellátogatott Papához egy fiatal, fekete túskehajú, fekete szemöldökű, barna arcú, nagyon kedves, barátságos orosz. Úgy tudtuk, hogy katona, aki civilben jár, az egész városban szerették, fura, de Stefinek szólították vagy becézték. Mindenki köszönt neki, gyerekekkel, fölntekkel egyaránt jóban volt. Nagypámhoz többen is jártak, akik oroszul akartak beszélgetni. Ő is szívesen vette ezeket a társalgási alkalmakat. Volt egy öreg cári gárdatiszt, aki valahogy Jászberénybe keveredett az első háború után és ott ragadt, ez is eljárt hozzá ilyen beszélgetésekre. És eljárogatott ez a Stefi. Aztán, ahogy közeledtek a veszélyes napok, nyomtalanul eltűnt, és később sohasem hallottunk róla. Pontosabban egy dolgot igen, azt, hogy az orosz elhárítás tisztje volt, akinek az volt a feladata, hogy mindenkivel barátkozva, tört magyarsággal beszélgetve fölntekkel, gyerekekkel, kiszimatolja, hogy milyen a városban a hangulat, hogy viszonyulnak az emberek ahhoz, hogy orosz katonák tartózkodnak Jászberényben stb. Nem tudtuk, papa mit gondolt erről a Stefiről.

A legmegrendítőbb élménye a tízéves fiúnak az volt, amikor gyújtóbombával egy tank lövedéke fölgyújtotta a gyönyörű barokk nagytemplom tornyát. Hallottuk a robbanást, láttuk, ahogy elkezd égni a torony, a fölntek állandóan bezavartak volna bennünket az udvarról, de aztán mindenki csak bámult, némán. Úgy emlékszem, hogy édesanya sírt, papa furán az arcára, a szája elé szorította a kezét és nézték, nézték a tornyot. Szikrák röpködtek ki belőle, délután vagy estefelé kezdődött, ezek a szikrák égő galambok voltak, aztán később nagyobb darabok zuhantak ki és le a toronyból. Azt hiszem, két nap alatt égett le teljesen. Semmiféle tűzoltás nem volt. Úgy égett a torony, ahogy akart. Utána hosszú-hosszú évekig egy lapos, szerencsétlen kis gúla fedte a csonka tornyot, hogy ne essen bele az eső. *Ez volt a mi templomtornyunk.* Azóta helyreállították, eredeti változatában. Összekeveredik, amit az emberek mondogattak, amit a szüleinktől hallottunk és amit később az iskolában. Tehát, hogy valakik fölmentek volna géppisztollyal a toronyba, onnan lőtték az orosz tankokat, erre azok válaszul belelőtték a toronyba. Szép vagy csúnya, de mese. Semmi bizonyíték nincs rá, hogy valaha is bárkik a toronyból lőttek volna orosz tankokra. A leghitelesebb változat, hogy megfélemlítésül az oroszok egyszerűen gyújtólövedékkel fölgyújtották a tornyot. Az akkori orosz városparancsnokot, aki megtagadta az erre szóló felsőbb utasítást, azonnal fölbelőtték. Lett más, aki teljesítette.

Aztán emlékszem még, hogy lepakoltunk a pincébe, nem laktunk lent, de mindenféle holmi ott volt, ami szükséges ahhoz, hogyha kell, bármikor tartósan is leköltözzünk. Ruhák, ennivalók, kufferekban nem is tudom, micsodák, aztán gyertyák, petróleumlámpák. Vajon mit hitt kis édesanyám, nem hős nevelőapám és a sokat próbált Papa, mitől reméltek védelmet a pincében? Légítamadástól, bombázástól, ki tudja? Izgalmas volt mindenesetre, úgy éreztem, hogy valami fontos, nagy-szabású esemény központi szereplője vagyok. Így is jártam-keltem az utcán, a pincében és a lakásban. Akkor is így viselkedtem, amikor magukat nemzetöröknek kiadó

fegyveres csavargók (emlékszem egy fiatal lány is volt közöttük) körbevették a házat és bejöttek ávóst keresni. Komolytalan dolog volt az egész. De életveszélyes. 56 teléről sokáig megmaradt *emlékbe* egy kishordó lesütött vaj. A fogházőr-parancsnok hozta magával, hogy ne jöjjön üres kézzel. A rabok ellátmányából több kiló vaját összeszedett, azt lesütötték, állítólag így nagyon sokáig föl lehetett használni evéshez, főzéshez. Utáltam. Aztán a forradalom nyomát láttam Pesten. Szóba került Csillaghegyen is, ahol azt mesélték, hogy mikor a volt ludovikás katonatisztek megjelentek azzal, hogy kitört a forradalom és apám álljon melléjük, a kerítésből kihúzott léccel zavarta el őket, hogy őt még egyszer ne rángassák bele semmibe, neki családja van, hagyják élni. Nem tudom, ez is igaz-e, vagy csak egyike a legendáknak, amiket azért mondogattak nekünk, hogy ezt meséljük az iskolában, hogy ne legyen bajunk, nekünk és a családnak. Általában ez a szegény 1956, ahogy az országban, úgy otthon is, mindenféle titkolózással, suttogással, hazugsággal, könnyekkel, elhallgatásokkal volt körülmászatolva. Papa csak hallgatta tovább a külföldi híreket, ahogy mindig, a forradalom bukása után is.

Ide tartozik két családi levélféle. Az elsőből háborús szorongás árad. Anyánk írta nagyanyánknak Budapestre. Sárga levelezőlap, ára 48 fillér, rajta a Magyar Posta öt éves terves bélyege. Dr. Koller Györgyné a címzett. (Az évszámot ő írta rá utólag: 1957)

II. 20.

Édes anyukám!

Nem tudom soraim eljutnak-e Hozzád. A múltkor küldött levelet és csokoládét megkaptuk. Nagyon boldog voltam hogy hírt kaptam Rólatok. Még aznap Tilda Nénivel találkoztam egy üzletben és megmondtam hogy ti, Feriek és kis Jutkáék egészségesek vagytok.

Mi mindnyájan jól vagyunk, sokat aggódtunk Értetek. Bár hamarosan jöhetnél, itt minden van és mi is jól el vagyunk látva. Jövő héten hétfőn a disznót is levágjuk, mert nem eszik jól. Ha tudsz írn, vagy üzenj. Sokszor csókol szeretettel Évikéd.

(Gyerekirással, dőlt betű:) *Mindkettőtököt csókol Kuksi és Pityuka.*

A második – levéltöredék – egy üldözött baráti családnak szánva; a férfi volt országos cserkésparancsnok, börtönben. A gépirás egy hivatalos papír hátoldalán, talán csak piszkozat, vagy ahogy én gondolom, nagyapám látens önvallomása, önbuzdítása. (A kissé fennköltre sikeredett stílus valódi, mély sebeket leplez – a reá jellemző önfegyelemmel. A folytatás elkallódott vagy el sem készült.) A papír fejrészén ez olvasható: Egyházmegyei Takarékpénztár Rt. Eger, Jászberényi fiókjintézete.

1957. máj. 2.

Kedves Etóka, Kedves Ede!

Mindenekelőtt magához volna pár szavam Etóka. Nagyon fáj hallani és tudni, hogy egy olyan kedves, derék jó kis asszony mint Maga is annyi keserűséget és szomorúságot hordoz magában. Úgy szeretnék néhány biz-

tató, baráti testvéri szóval bátorságot, türelmet, kitartást ébreszteni magában, úgy szeretnék szemé elé derülni fényeket, színeket mutatni, hogy elfordítsa tekintetét a sötét árnyaktól, melyektől nem tud szabadulni, szeretnék szívdertő meleget árasztani, hogy ne fájzon ne reszkeszen, szeretnék hitet, erőt, bátorságot önteni magába, hogy csapjon széjjel maga körül és űzze el azokat a sötét rémeket, amelyek lelki erőit sorvasztják, és képtelenné teszik az élet mostoha és ezidőszerint súlyos feltételeivel megbirkózni. – Bárcsak volna módom, képességem és tehetségem hozzá, hogy megértessem, hogy az élet nem azzal teríti le az embert, hogy megpróbáltatásokat, csapásokat mér rá, hanem amikor kegyetlenségével, meg nem érdemelt büntetéseivel kétségbeesésünket kényszeríti ki. Bajainkat a kifürkészhetetlen végzet zúdítja ránk, de csak akkor teríti le, ha magunk feladjuk a harcot, ha hitünket, reményünket bizakodásunkat veszítjük. A hívő, bizakodó embert nem lehet lesújtani, nem szabad bajaink sokaságát könnyezve körülölelni s hozzájuk tapadni. Meg kellene próbálni megtalálni azt a még mindig kétségtelenül sok szépet és jót ami nekünk sok-sok veszteségünk után is megmaradt, s mellyel nap mint nap találkozunk, hacsak nem hunyjuk be szemünket azok előtt. Kis apró örömeinknél kell kitaratnunk és időznünk, és rá fogjunk (sic!) jönni hogy még sok minden van, amiért a mindenhatónak hálát és köszönetet kell mondanunk. Kell, hogy magunkra kényszerítsük az életnek derűsebb szemléletét, mert csak akkor látjuk meg a lehetőségeket amelyekkel meg tudjuk javítani életviszonyainkat. (...)

11 A berényi ház története

Lehetne beszélni az én életem előtti történetéről. Az iskolában azt mondták arra a régebbi korra, hogy „a felszabadulás előtt”. Apróság, otthon ezt sosem mondtuk. Csak azt, hogy *háború előtt* vagy azt, hogy *békében*. Ennek a háznak nagyon mozgalmas a története, mert az emberek beleszóltak abba a normális életbe, amit ez az épület egészséges polgári körülmények között zavartalanul élt volna. Erkölcileg egészségesnek vagy természetesen az olyan körülményeket nevezem, amikor nincs rablás, betörés, lopás stb. Ez a ház áldozata volt ilyen bűntényeknek, s persze a lakói is. Az előtörténet elég régre nyúlik vissza. Az épület nagyjából ahhoz hasonlóra, amilyenek gyerekkoromban én ismertem, a tizenkilencedik század vége felé épült. Volt toborzóközpont, ennek emléket őrzik a környező utcák. (A ház ma is a Toborzó utca 31. szám alatt áll.) Egyik oldalról a Szent Ferenc (egy időben Ságvári Endre!) utca, másik oldalról a Karabély utca határolja, határolta. Később csendőrlaktanya volt, lovas csendőrök tartózkodási helye. A gyerekkoromban is istállónak hívták, de már rég lomtárnak, mosókonyhának, fészernak használt nagy fagerendás épületben lóállások maradványai voltak deszkákkal, kampókkal, vaskarikákkal.

MI visszatérvén hatéves első világháborús hadifogságából, Szibériából, Egerben állást szerzett, megnősült és elvette a felvidéki Sandrik Ilonát. Már ekkoriban folyamatban volt valamiféle házvásárlási tevékenység, s mikor szóba került, hogy kinevezik az Egri Takarékpénztár Jászberényi Fióktintézetének igazgatójává, ahogy a nép mondta: bankigazgatónak, eladó házakat nézegetett Jászberényben. Éd mesélte, és Papa is mutat-

ta, hogy mely házak jöttek szóba. Végül, bizonyára sokoldalúan, alaposan megfontolva, emellett a ház mellett döntött. Ez az egyszerű kinézetű, lomha állású, kissé terpeszkedő tartású, magas padlású, L-alakú sarokház ma városképi jelentőségűnek van nyilvánítva. Sok szép nincs benne, de MI bizonyára felfedezte praktikus beosztását vagy alakíthatóságát, közelségét a főtérhez, értéknek tekinthető sarki elhelyezkedését a még ma is csendesnek számító környéken. Hatalmas udvara volt, előtte az utca túlfelén egy nádas, mocsaras földdarabbal, melynek csak egy része volt megművelhető, s melynek nagyságára jellemző, hogy ma közepes méretű portákon három ház áll ezen a feltöltött egykori ingoványon. Az értéktelen földet nem sokkal a házvásárlás után szerezte meg MI, ki tudja, milyen céllal, feltehető, hogy üzleti megfontolásból, azzal, hogy majd később, ha feljebb megy a telek ára, eladja. (Persze, ezt is államosították.)

Mindig gondolt ő a jövőre, s nem egyszer a nyomorból húzta ki a családot. Az örménymódon előre gondoskodó s valami kis értéket, arany zsebórát, ezt-azt mindig dugdosó, bespájzoló örmény nagyapja!

Nem hiszem, hogy tudatosan közrejátszott volna választásában érzelmi ok. Amikor pár éve életemben először a partiumi Tasnádra utaztunk a dédszülői ház eladásának ügyében (ennek története is külön kálvária, s ennek a tasnádi ingatlanak is rengeteg alkalma volt, hogy bánatot okozzon egykori lakóinak), s a vevő, egy fiatal, intelligens, igen jó megjelenésű, szőke, lányos arcú görög katolikus pap megmutatta az épületet, amit az egész városkában Merza-házként ismernek ma is, és különösen, amikor a házról készült fényképet is a kezembe nyomta, azzal, hogy nekem adja – döbbsentem rá valamire. Ennek az L-alakú, sokablakos, romos, szomorú kinézetű sarokháznak kísértetiesen hasonló változata, rokona a *jászbe-*



rényi ház. Tehát MI, valószínűleg csak sejtelem alapján, szülei házának, gyerekkori otthonának hasonmását vásárolta meg Jászberényben.

Arról nem tudok, történtek-e átalakítások, s minők, azt se tudom pontosan, ki volt a ház eladó-gazdája. Arra jól emlékszem, hogyan nézett ki gyerekkoromban, amíg el nem kezdődtek a különféle kényszerű, az egész családra nézve, leginkább nagyapám számára fájdalmas változtatások. Ezek a változtatások nevelőapámat, LG-t nyilvánvalóan nem érintették érzelmileg, ő gyakorlatiasan gondolkodhatott arról, hogy mi hová kerüljön, meg bizonyára szeme előtt tartotta saját kényelmét, érdekeit.

Nézzük a ház küllemét, az udvart, első változatában, ahogy az államosítás és az új lakók beköltözése előtt kinézett. Az L-alak rövidebb szára rúg ki a Toborzó utcára, és a Szent Ferenc utca szegélyezi jobbról, azon végignézve a körülbelül háromszáz méterre lévő Barátok templomára látni. A Toborzó utca egyik oldala (a mi házunk felőli oldal) volt lerakva nagy, sötét kőlapokkal, a kereszteszövedések, átjárók, ahogy ez Jászberényben egészen az utóbbi évtizedig szokás volt, sárosak, járda nincs. Maga az utca, a kocsit egy latyakos vagy havas, nyáron poros sáv. Semmiféle szilárdító burkolata nem volt, a lovaskocsik itt, de a környező utcákban is lépten-nyomon beragadtak az őszi-tavaszi tengelyig érő sárba. Kétségbeesett fájdalommal néztük és panasztuk otthon, amikor a fuvarosok valódi dühvel, ostorral, majd lapáttal verték a szerencsétlen állatokat, olyat is láttam, hogy tüzet gyújtottak a ló hasa alá, hogy kínjában kirántsa a kocsit a sárból. Összerogyni is láttam én itt lovat, amelyet aztán kifogtak a kocsiból s a bicegő, vérben forgó szemű állatot, bizonyára lába törött, elvonszolták a másik utcába.

A sáros úton túl az a bizonyos nagy kert volt, amelyet a Szent Ferenc utca mentén és a túlfelén egy több száz éves kőhíd alatt csordogáló kanális, a Csinsza szegélyezett. Helytörténészek szerint a török nevű árokrendszer a régi időkben katonai célokat szolgált, majd föltört benne a víz, mely ma is folydogál a város úgynevezett első kerületi része alatt, de most már cementcsatornába száműzve. Lényegében ezt a nagy kertet, amelybe a kocsitúton kellett csak átmenni, mindenütt szittyós árkok kerítették, túl a kerten, egy magaslaton össze-vissza szegényes kis házak épültek, némelyik toldva-foldva, több-kevesebb átalakítás után ma is ott áll. Ott lakott gyerekkori barátom, Pöpi. Jóképű apja bokszoló volt, édesanyja racs-csoló, kedves kis asszony. Pöpi nyolcadikos korára megőrült és nemsokára meghalt. A kert hihetetlenül izgalmas hely volt nekünk, gyerekeknek. Békák, tarajos góté, teknőcök, madarak világa, a nádba taposott lápos ösvényeken bolyongva el lehetett tévedni, vagy később, kegyetlen kamaszkoromban légpuskával lődözni a békákat.

A házunk háta mögött, a Szent Ferenc utcán laktak Bató Venciék, a Karabély utca felől egy cigánycsalád, feketék voltak, komorak, mi, gyerekek kicsit féltünk mindig tőlük, emlékszem, többször álmodtam is velük, de azt hiszem, nekünk soha semmi rosszat nem tettek. A hatalmas udvaron két nagyobb építmény állt. Az L-alakkal szemben, a Karabély utca felől, ahol a nagykapu volt a lovas kocsiknak – a fészker. A kerítés és a ház között pedig az úgynevezett istálló, a kikövezett mosókonyha-résszel, fölötte egy hatalmas, rozoga, leszakadófélben lévő padlás, gyerekkori kalandjaink s későbbi vissza-visszatérő izgalmas álmaim egyik színtere.

A Toborzó utca felől haladva az L rövidebb szárától, a következő helyiségek voltak: lefelől egy vendégszobaféle, ide lehetett először belépni, ha az épített köoszlopos, fa léckerítéses utcaajtón s udvaron át hazajöttünk, mellette a Papa szobája, aztán tovább hátrafelé egy ebédlő, egy háló, egy nappali (régen még voltak ilyen funkciójú szobáink), és legvégül a konyha, spádj, fürdőszoba.

A konyha, emlékezetem szerint, hatalmas volt, és a spádj is bizonyára, hiszen elfért benne egy masszív padlásfeljáró és több stélzsi. Az egyik felében három rúd, amely disznóölés után tele volt füstölt holmival, amit Pintér bácsi, a hentes készített el nálunk. Most is látom: hatalmas gyúródeszkán a hurkák, májasok és a disznósajt fekszik fagyott, piros zsírjában. És ez mind csak az egyik fele volt a hatszögletű vörös és sárga kövekkel kirakott spájznak, a másik felében voltak a mennyezetig épített polcok, mindig tömve beföttekkel, lekvárokkal. Gyári konzerveket mi nem ismertünk. Az egész L-alakot belülről, az udvar felől egy hosszú veranda szegélyezte, nem tudom, hogy honnan jegyeztem meg, hogy harminchárom méter volt. Ezt Éd naponta felmosta. S ez olyan természetes volt, mint az, ahogy jóval később, a már összezsugorodott kis előteret idősöve is minden reggel fölsöpörte a rózsalugas örökké hulló leveleitől.

Mai eszemmel úgy vélem, hogy egy akkora családnak, amekkora változó személyszámmal (öt-nyolc fő) a miénk volt, kell egy ekkora, száz négyzetméteres ház. A berendezése, a tagolása, a szobák elhelyezkedése, az ajtók, ablakok helye optimálisan volt kialakítva. A verandáról vagy folyosóról, inkább folyosónak hívtuk, Bató Venciék, a szomszédék felől számítva az első helyiségbe, a konyhába lehetett belépni, innen tovább egy fülkébe (ahol a háború előtt a cseléd aludt), mellette a spádj és a fürdőszoba. De a fürdőszobába már a következő szobából, a nappaliból nyílt egy tapétaajtó, a nappaliba a konyhából is át lehetett menni, de a folyosóról is volt óriási, dupla szárnyas, kazettás ajtós bejárata. Itt aludtunk mi, gyerekek. Következő a hálószoba, érthetetlen módon 30–40 cm-rel mélyebben volt, mint a nappali, ki tudja, miért emelkedett följebb ez a rész, a nappali és a konyha, valamilyen feltöltés vagy építés következtében, nos, lényeg, hogy mi gyerekek csak hatalmas lépéssel tudtunk lelépni a hálószoba hajópadlójára, ott aludtak anyám és nevelőapám. (Nincs emlékem arról, hogy amíg édesapám velünk élt, hol is voltak ők ketten, a házaspár.) Innen nyílt az ebédlő – nem részletezem gyönyörű berendezését, barokk bútorait –, abból a már említett „Papa szobája” s a vendégszoba. A ház fölött hatalmas padlás, alatta két részből álló jó nagy pince, itt hült a görögdinnye, itt állt üvegtartóban, víz alatt a szomszédból rendszeresen vásárolt házi vaj, a belső részében volt fölhalmazva a krumpli, és ott alakított ki ideiglenes helyet a család 1956-ban, számítva arra, nem is tudom mire, hogy oda lemehecsünk, ha szükség van rá. Karvastagságnyi, fehérre súrolt deszkát lehetett nehezen leereszteni a lejáratra, a pinceajtót. Ezen nyugodtan lehetett járni, asztalt, székeket rátenni, mindent elbír.

A házhoz nagy porta tartozott. Most ennek a portának az egyik részén újabb ház van, nagy udvarral, a Sárköziéké. A Szent Ferenc utca felé még egy másik része az egykori nagy udvarnak, az L-alak egyik felével, amit később eladtunk. Az eredeti kert két részből állt, az L-alakot négyzetté kiegészítő virágoskerttel, ezt egy orgonaszövény választotta el a mögöttes következő konyhakert-

től, a konyhától pedig egy magas és hosszú, zöld falugas futott hátra az istálló felé, rajta az egész nyáron fehér virágokat ontó vadsóska burjánzott. Aki a házból bármelyik lakószoba ajtaján kilépett, egy hosszú folyosóra jutott, onnan pedig a szabályos, mindig gondosan kezelt virágoskertet láthatta, körökkel, utakkal, ágyásokkal. Az orgonaszövény mögött, alatt évekig ott feküdt Gerle, egy nem túl ügyes építésű, nagy, kétszemélyes facsónak, amelyben szép, fiatal nagyanyám le van fényképezve, ahogy a Zagyván evez. (A régi fotó mai szemmel nézve is kitűnő minőségű, művészi színvonalú munka – biztos egyik rajongója készítette.) Gerle aztán apránként, szépen szétrohadt, egyik oldala dőlt ki, másik oldala, aztán már csak az orra maradt, a faragott, egykor fehér sárkánydíszszel. Véget értek a csónakázós korszakok – végleg.

Ezek az adottságok, elhelyezkedések az államosítással, illetve utána hamarosan megváltoztak. A rövidebb, tehát Toborzó utca felőli házrészbe, ahol két szoba volt, beköltöztettek egy katonatiszt-családot. Az asszonyra nem emlékszem, a férfi egy fekete, csontos, komor ember, volt egy kisgyerekük, valami Lencsike, azért jegyeztem meg, mert meztelen ücsörgött kint a kertben és a punciját birizgálta meg homokot rakott bele, és ez persze nekünk, kislányoknak érdekes volt. Katonának hívták a katonatisztet, úgy lett ő tiszt, ahogy nem csak akkoriban, de később is, amikor én voltam katona, tehát 1964-ben, *elkészült* a katonatiszt. Néhány elemi osztályra ráfejeltek valami továbbképzést, ilyen-olyan ideológiai tanfolyamot, hogyisne lettek volna „hűségesekek”, amikor a semmiből csináltak a személyükben valakit. Nem voltak ezek ettől még mind rossz emberek, csak hát műveletlenek, gyakran komplexusokkal terhelt, és többnyire nem tudtak mit kezdeni a kezükbe került nem kis hatalommal, és ostobán vagy kegyetlenül bántak a rájuk bízott emberekkel.

A háznak abban a két szobájában, mondjuk: *azon a fronton*, vízcsap nem volt. Majd csak később vezették be oda a vizet, így Katonának hozzánk jártak át, vagy ha szerényebb hangulatban voltak, az udvaron lévő csapból eresztették a kupába vizet. A háznak ebbe a részébe Katonának után egy másik katonacsaládot raktak be: Vágóékat. Vágó százados sporttiszt volt, ahogy akkoriban mondtuk: deltás, erős ember. Ha olyan kedvében volt, kispuskákat hozott haza, melyekkel az udvaron a verebeket lödöste, ha eltalált egyet, az szétfroccsent az erős huszonkettes löszertől. Nekem is a kezembe adta egyszer-kétszer a puskát, mindig izgattak a fegyverek, ezt is nagyon élveztem. Vágó felesége izmos farú, jóképű, kékszemű, szőke asszony, télen-nyáron mindig papucsban, mezítláb rohangu. Mindig csodálkoztunk, hogyhogy nem fázik. A hóban is ott villogott az izmos fehér vádlíja, mikor átszaladt az udvaron valamiért.

A lányuk, Ica, és az egész család állandóan veszekedett, sőt verekedett. Vágó megverte a feleségét, az anya pofozta a lányát, hatalmas ordítózások és másnap kézzel foltok a nők arcán. Ezek mindennapos izgalmaink voltak. Hogy mi a csendes feszültség, azt gyerekként ismertük, hogy a családban össze-vissza verik egymást, az újság volt. Icaból szabályszerű kurva lett később, de tizennégy-tizenöt évesen csak egy örökké kicsit huncutul, kicsit sunyin mosolygó, igen nagy mellű, csapott fenekű, löcslábú leányzó, aki a formás vádlit nem örökölte az anyjától. Ez az Ica minden hímnemű lényt izgatott, én ekkoriban tíz év körüli lehettem, Papa hatvan, emlékszem,



hogy látni véltem, ahogy Ica melle után nyúl a folyosón, az meg nyihogva, viháncolva mond valami olyasmit, hogy ejnye, Pista bácsi! A saját élményem pedig az, hogy a nagy berzsej fotelbe beültünk egymás mellé, nekimelegedve játszottunk, én nem tudtam, mi történik, de nagyon jó érzés volt, ahogy hozzám ért a vastag hús a fotelben, és nem győztem nyomakodni, lökdösődni. Tulajdonképpen ez egy birkózásos játék volt, amelyet átítatott az úttalan szexualitás.

Icának volt azután egy lovagja is, akiről mindenféle rosszat mondtak, hogy bűnöző, talán már börtönben is ült, ezt nem tudom, tény, hogy sportos, göndör hajú pasas volt, nem egészen fiatal, lehetett harminc év körüli, és lépten-nyomon beléjük botolhatott az ember, ahogy gyúrik, dögönyözik egymást, olyan szenvedéllyel csokolózva, ahogy később csak vadabb filmekben láttam. A *Végzetes vonzerő* eszeveszett jelenetei kismiskák ahhoz képest, amit Icaék produkáltak, mondjuk a kapuban, délután, amikor a lányt hazakisérte a pasas.

A ház persze átalakult. A Toborzó utca felőli két szobában voltak tehát az egymást követő beköltöztetett lakók, az már nem a mi házunk volt, utána következett az úgynevezett „ebédlő”, itt lett összezsúfolva Papa minden bútora, és ez volt az ő birodalma, ez jutott neki, az ötszobás, komfortos, nagy házból. Ez a rész nekünk, gyerekeknek nagyon izgalmas volt. A szoba egyharmadát két szekrényrel leválasztották. Így megmaradhettek a szekrények, benne a rengeteg értékes könyv, a szekrény mögött pedig létrejött egy zug, ott volt lavór, mosdóállvány, ez volt Papa „fürdőszobája”. A volt ebédlő kétharmadában összezsúfolva, mint holmi raktárban, a gyönyörű bútorok. Persze adogattak el már az eredeti berendezésből, de azért itt még megvolt a barokk diófa tálaló, a pompás faragott oroszlanlábú ebédlőasztal, körben bordó áttö-

réses, mintás bársonyszékekkel, néhány fekete, kárpitozott bőrszék, amelyek Papa fekete íróasztalához és fekete szekrényéhez tartoztak. Na és az íróasztal! Rajta rengeteg kincs, mütyürke, tartozékok, itatós, levélnyomó, szürkésen erezett fehér márvány toll- és tintatartó a bronzkutyával. Ezek egy része most nálam van. A kutyát meg-megsimogatom. Ebben a szobában volt egy alacsony dívány, azon tanyázott többnyire nagyapám. Feje fölött az íróasztal, lábánál a következő szoba fala, ekkora hely jutott neki. Valahol a fejénél, talán részben az íróasztalra tolva, egy nagy varázsszemes Orion világvevő rádió, amelynek a keresőjét ráerősített hosszú léccel meghosszabbította, a nagyobb sugárral, ugye, finomabban lehet mozgatni a tengelyt, tehát a kis kör alakú keresógombot sokkal óvatosabban tudta így beállítani, hogy a recsegő zavarás ellenére is hallgathassa a Szabad Európa Rádió híreit, amelyekről nevelőapám ugyanolyan rosszakat mondott, mint amit az iskolában erről hallottunk. Ma már mindenki tudja, hogy egy korszakban csak onnan lehetett valószínű híreket megtudni a magyar viszonyokról. Az *ebédlőből* ajtó nyílt a háló felé. A lakók felé az eredeti ajtó szintén szekrényekkel elbarikádozva.

A ház többi része nagyjából megmaradt eredeti állapotában. A nappaliban voltak a fehér bútorok, a fehér rácsos ágy, alatta kihúzható, ládaszerű alsó rész, én aludtam lent, ősém a rácsos részben. Később aztán, ahogy nagyobbak lettünk, díványokra költöztettek bennünket. Nem emlékszem a kisebb-nagyobb változtatásokra, azt se tudom, hogy végig egy budira jártak-e a lakók velünk, bizonyára igen, míg oda nem költöztették Nagyékát.

Akkor építkezések, átalakítások kezdődtek. A férfi a jászberényi fogház parancsnoka volt. Mondani se kell, hogy ezek a lakók – akkor úgy tűnt – mind hithű, megbízható kommunisták, tehát nekünk ügyelnünk kellett, hogy mit szólunk előttük. Erre szüleink gyakran figyel-



meztettek bennünket, például hatalmas botrány lett volna, ha elkotyogjuk, hogy Papa milyen rádiót hallgat. Egyszer csak szürkeruhás fegyházőrök jelentek meg, ilyen ruhában járt Nagy Ferdinánd is. A géppisztolyosok csíkos ruhás, csíkos sapkás rabokat terelgettek, három-négy ilyen rab dolgozott az udvaron, az alsó épületet, „istállót” alakították át, hogy Nagyéknek kényelmesebb otthonuk legyen. A rabok a „haza ellenségei” voltak, kulák, malomtulajdonos, vagy más *okból* „megbízhatatlan elemek”. A fegyház ekkoriban *politikai* foglyokat őrzött. Ezek a politikai foglyok többségükben hozzánk hasonló gondolkodású emberek, nem egy közülük nagyapám barátja. Módjával tudtunk nekik ebben-abban segíteni, persze ez a segítség egy pohár vízre, egy csajka levesre korlátozódott, amit Édesanyám vitt ki nekik – majd pár szavas beszélgetésre, míg az örök, nem túl meggyőződéses szigorúsággal, nem zavarták őket munkára.

Azért keserves volt látni ezeket a szomorúszemű, sápadt embereket, ahogy hordják a téglát, keverik a maltert, és valahová maguk elé néznek, fásult tekintettel. Nagy amúgy angol bajszos férfiú volt, magas homlokú, merész tekintetű, filmsztár-szerű, bár alacsony ember. Feleségére alig emlékszem. Két lányuk volt, és azt játszottuk, hogy a kisebb, Vica, Pityu „szerelme”, a nagyobb, Éva, az enyém.

Volt még időközben egy rendőrlakó. Egy kancsal, ostoba kinézetű bunkó, aki úgy mutatkozott be, hogy „Csontos vagyok, a javábul”. Neki is volt egy lánya, Juliska, jóra való kancsal teremtés, az apja szépségét örökölte, később Pityu ősémmel talán valami kamaszszerelme-féle is alakult közöttük. Már összekeverednek az idők, tény, hogy Nagyék is, Csontosék is eltűntek, valamikor a házat nagyapám visszaigényelte. Fölülvizsgálták, fölülbíralták az államosítást és úgy ítélték meg, hogy nem kell elvenni tőle a házat, tekintve, hogy elegen lakunk ott. Azt hiszem, hogy ebben az is közrejátszott, hogy azért is, hogy elegen legyünk, meg más *okból* is persze, odaköltözött nagyapám édesanyja, *Pupita*. Tehát ilyformán hatan laktunk ott, és néha mintha *Keranya*, nagyapám húga is ott lett volna, ő ekkor még Pesten volt albérlő, de azt hiszem, valahogy ide is bejelentkezett. Tehát mindenféle trükkel elértük, hogy heten vagyunk a házban, és ennyi embernek ekkorra már járt az egész épület.

1956-ról külön beszélnem kell, de a lakóinkhoz úgy kapcsolódik a dátum, hogy a nagyon katonás és mindig peckesen járó, halkán és egy kicsit fenyegető kedvességgel beszélő Nagy Ferdinánd és családja – akik ez idő tájt már a fogház ódon falai között kaptak óriási szolgálati lakást – egyszer csak ott laktak velünk, a mi szobáinkban. A fölöttük szokatlanul csendesek voltak, Nagy halottsápadtan jött-ment. Egyszóval menedéket kértek nagyapáméktól, és persze simán kaptak. Valószínűleg Nagy életét mentette meg Papa azzal, hogy meglapultatott a volt bankigazgató házában, ahogy *ők* mondták utóbb: az „ellenforradalom” idején. Én ebből annyit láttam, hogy a fogházparancsnok most szerény. És annyit éreztem, hogy ebéd után, miután kevés volt a hely, egy díványon szunyókáltunk a parancsnok lányával, Évával, aki valahogy hozzám bújtt, és ez bizony édes érzés volt. Ennyire emlékszem, és hogy kicsit büntudatos voltam, meg, hogy nem akartam, hogy abbamaradjon a dolog, ezért mozdulatlanul alvást szimuláltam.

A sírás fenomenológiája az Erős János típusú népmesékben

1.

Azt hiszem, bátran megismételhetjük Plessner *Le rire et le pleurer* című kötetének első mondatát:

Sokat írtak már a nevetésről, de alig valamit a sírásról.¹

Az emberi kifejezések és megnyilvánulások teóriája, amely napjainkban elsősorban a fenomenológia és az antropológia területét érinti, kevés figyelmet fordított a mitikus hősök, még kevesebbet a mesei hősök hangbéli és gesztusbeli kifejeződéseinek vizsgálatára. A tanulmány bevezető fejezetében a csodásan született és/vagy rettenetes erővel rendelkező hősök kapcsán felsorolt attribútumok közül vizsgáljuk meg elsőként a *síras* fenomenológiáját.

A sírást előidéző élethelyzetek és a sírás okai természetesen nagyon sokfélék lehetnek.² Ezek közül mindenképpen kiemelhetünk két alapvetőt, melyek köré csoportosítható oly sok másik is: a *fájdalomból* (szomorúságból³, reménytelenségből⁴, fölháborodásból⁵, létfélésből, sebzettségből, legyőzöttségből, veszteségtudatból, bűnbánatból, szenvedésből stb.) és az *örömből* (meghatottságból, érintettségéből, gyönyörből, beteljesedésből, vágyakozásból, megajándékozottságból stb.⁶), mint meghatározó okból ki- és feltörő sírást. Jelen tanulmány értelemösszefüggésében és gondolatmenetünk koherenciájának megőrzése érdekében azt javaslom, maradjunk meg mindvégig csak az első, s mint az alábbiakban látható, az életvalóság egészen sokféle létállapotát magába foglaló fájdalmas/keserves sírás vizsgálatánál.⁷

Mielőtt a *síras* és a vele párban álló *síralmas* kifejezések fenomenológiáját vizsgálni kezdeném, rövid kitérőre van szükségem, mégpedig a nevetés és neveltség területe tereszek egy kis kiruccanást, s rögvést ki is derül, hogy megvan a jó okom erre a kalandozásra. Ugyanis a nevetés aktusa és a neveltséges jelensége, talán irodalom- és kultúrtörténeti jelentősége okán, számos irodalmár, filozófus, szociológus, pszichológus és antropológus figyelmét is felkeltette az utóbbi másfél évszázadban, s mind-

az, amit róla írtak, kiváló kiindulópontot kínál és párhuzamok megvonását teszi lehetővé számomra a sírás értelmezése során.

Gondolatfűzésünk elején induljunk ki Joachim Ritter *A nevetésről* írott tanulmányában található neveltséges fogalmának meghatározásából, mely a rendellenesnek, a semmisnek, a korlátozó észnek a véges létben játszott szerepét világítja meg:

(...) a neveltséges sohasem a rendezett-kiteljesedett, nem a létezés számára mindenkor mértékadó szép és jó, hanem mindig valami rendellenes: maga a *kizökentség*, olyan anarchikus létállapot, amely valamiként „kilóg a sorból” azáltal, hogy ellentmond a felelősség komolyan vételének, a méltóság kikezdetlenségének, a társasság intimitásának: egyszerűbben a közösségi együttélés morális és szociális szabályainak. Az, ami *síralmas* (gondoljunk csak ama gyakori kijelentés – „síralmas állapotok uralkodnak” – értelmezhetőségeire: a lehangoló, a száralmas, a nyugtalanító, a fölháborító állapotra), szintűg a dolgok és az élet normális rendjével való „ellentétes voltából” adódik, miként a neveltséges; s éppűg elégtelen rá a magyarázat, ha csupán valamilyen belső hangulathoz kapcsoljuk, ahogy Ritter óv bennünket ettől a felületességűtől⁹, hiszen a lényegét csak akkor határozhatjuk meg, ha „találkozunk az okkal, amelyből fakad”.¹⁰ Az első pillanatban feltűnő, de egyáltalán nem meglepő egyezések ellenére (hiszen mi magunk is gyakorta véljük úgy, hogy

¹ „On a beaucoup écrit sur le rire, mais guère sur le pleurer.” Helmuth PLESSNER: *Le rire et le pleurer – Une étude des limites du comportement humain* (trad. de l'allemand par Olivier Mannoni). Paris, Éd. de la Maison des sciences de l'homme, 1995, 1.

² Éppűg, mint a nevetés, ekként vélekedik Ritter: „[...] a nevetés egyáltalán nem rendelhető kifejezésszerűen vagy belülről kifelé valamilyen meghatározott élet- és érzésréteghez. Általában véve sajátja a létezésnek, ennél fogva éppűg sokféle is, mint a létezés.” Joachim RITTER: *A nevetésről*. In: Uő: *Szubsztivitás* (ford. Papp Zoltán). Bp., Atlantisz, 2007, 36.

³ „A palota legfelső szobájában három szép királylányt talált, akik folyton-folyvást sírtak és jajgattak. Mikor meglátták Erős Jánost, így szóltak hozzá: – Szerencsétlen ember, hogy kerülsz te ide? A mi urunk a tizenkét fejű sárkány, ha az itt talál téged, elvesztél!” *Erős János*. In: A csodálatos fa, erdélyi szász népmesék Josef Haltrich gyűjtése (ford. Üveges Ferenc). Bp., Európa, 1979, 48.

⁴ „Na, szegény vitéz! Járt-kelt életében eleget, de most aztán megfeneklett! A halálát várta és az Istenhez imádkozott, hogy tegyen valami csodát vele. Ekkor, amint veszettül sír, jajgat, hát egy légy száll az orrára. Elhajtja, de a légy másodsor is visszamegy (...) *Síraló király*. In: Szegény ember okos leánya, román népmesék (ford. Böződi György et al.). Bp., Európa, 1957, 202.

⁵ *A fiú és a kígyó* erdélyi szász mesében a fonóasszony fia megmenti egy kicsi kígyó életét, és amikor hazaviszi az apjához és a kígyó lány tanácsára ajándékot kér, a kígyókirály haragjában lenyeli a fiút. „Ekkor azonban a kígyókirálykisasszony elkezdett sírni és jajgatni: – Jaj nekem! Bár sose jöttem volna többé haza, ha azt kell látnom, hogy ilyen hálátlan apám van, aki képes így megszegni adott szavát!” In: A csodálatos fa, 54.

⁶ „(...) on ne pleure pas seulement de douleur, de souffrance, de mélancolie et de tristesse, mais aussi – même si la chose est bien plus rare – de joie, de bonheur, de saïssissement, de félicité suprême.” PLESSNER: i. m. 148.

⁷ Plessner maga is elkülöníti a két nagy csoportot, s azt faggatja, vajon miért sír a váratlan öröm, a kék, a felszabadulás, a rajongás és az odaadás, a megindulás és az önfeladás pillanatában, amikor egy olyan új világ nyílik meg számára, melynek nem látja a korlátait. PLESSNER: i. m. 54.

⁸ RITTER: i. m. 30.

⁹ Uo. 31.

¹⁰ Ua.

„siralmas az, ami pusztán nevelés”, és olykor „nevelésnek tűnik, ami valójában siralmas”¹¹) számos ponton felbukkan a két emberi „válasz”: a nevetés és sírás, mint „valamely várakozáshorizontnak, egy látásmód jól megindokoltságának a korlátaiba”¹² ütköző megnyilvánulás lényegi eltérése. Természetesen az eltérés a nevetés (nevelés) és a sírás (siralmas) között nem csak a belső hangulat nyilvánvalóan eltérő voltából és járulékos meghatározásaiból, nem is a másként élénk álló élet-szituációból vagy a különböző eredetből/okból, de még csak nem is a hangzásbeli és azzal egyidejű mimikai másságból fakad.¹³ Milyen könnyű volna a dolgunk, ha mindösszesen enniben merülne ki a köztük felfedezhető eltérő jelenség!

A lényegi különbözőség abban mutatkozik meg, hogy a siralmas, ami az élet kiegyensúlyozottságával és méltóságával ellentétben, valójában *nem látszattá teszi* azt, ami a sírást kiváltó ok vagy maga a kizökkent-lét állapota, hanem éppen a látszaton túlmutatva (s mint túlsordulás), a konkrét életszituációban az én kiszolgáltatottságáról, megrendültségéről (*affect*), fölháborodásáról, kitaszítottaságától és annak észlelése után a felszabaduló tiltakozásról, felelősségvállalásáról és befogadásvágyról szóló beszéd, mely az én újra-diszpozicionálását és helyreállító tevékenységét segíti elő.¹⁴ (Emlékezzünk Hamlet szavaira: „Kizökök az idő; – oh, kárhozat! Hogy én szültem helyre tolni azt!”) A helyreállítás a közösségtől vagy egy társas viszonytól eltávolodott ember emlékeztetésén és felelősségvállalásán nyugszik. A helyreállítás olyan kihívás, amelyre feleletképpen az ember egyszerre óhajt rávilágítani az eltávolodás indokára és az eltávolodást követő magányosság és félelem, kiütlanság-érzet és veszélyeztetettség-tudat elviselhetetlenségéből fakadó befogadásvágy szükségletére.

Lényegi eltérő jelenség mutatkozik meg a tekintetben is, hogy a nevetéssel ellentétben (ott, ahol a rendellenességgel, az „élet komolyságával és általános rendjével ellentétessel” szemben az „értelem jut érvényre”¹⁵) a sírás kitérőre mint a tehetetlenség, a veszélyeztetettség, a véges létben a végzetes elátkozottság-érzés megnyilvánulásakor az ész azonmód megrendül, sőt, az első pillanatban kapitulál a nála nagyobb, olykor csodá-

latosabb, máskor kegyetlenebb hatalom előtt.¹⁶ Kapitulál az előtt az őt fenyegető, veszélyeztető hatalom előtt, akit vagy amit a síró lény (valamiféle „ésszerű”, vagyis ésszel fölfogható, megindokolható magyarázatokat keresve a tőle való függőségi viszonyára) be akar vonni az életvalóságába, felülírva a másik nem egészen tisztességes, méltányos, olykor gyilkos szándékát, mely épp az ő kizárására és fenyegetésére irányul. Megrendültségével és elvesztettségével, fájdalommal és szenvedésével, önvádjával és lelkifurdalásával szembesülve a síró lény – ahogy mondani szokás – rendezzi sorait, és lassú ocsúdása alatt visszalopni igyekszik először a reflexív ésszt, hogy megértse kizökök lét-helyzetét. Majd annak érdekében, hogy a lehangoló, nyugtalanító dolog/állapot, a kizökök lét – amely „kilóg a sorból”, esetlegesen nem illik bele az életvalóság normális rendjébe (Marquard szavával: „nem illik bele a képbe”¹⁷) – az én újra-diszpozicionálása során megértette váljon, segítségül hívja az inkluzív-ésszt, és viszonyt létesít, mégpedig befogadó viszonyt a megrendült énje és az őt kizárni akaró másik vagy a közösség között. Viszonylétesítése kettős természetű, mivel nem csak a környezetében lévővel, Másokkal akarja létrehozni a kiegyensúlyozott viszonyt, de Plessner szellemében helyreállítja a *testi lét* és *testtel-bíró-léte*, fizikai és pszichikai léte közötti egyensúlyt is.¹⁸ A sírás ugyanis lényegre tekintve a szétválást követően az el- és befogadásra való törekvés megnyilvánulása.¹⁹ Csak ezt követően beszélhetünk akár indulataink és félelmeink, akár szegényünk és sebzettségünk, akár megrendültségünk és elvesztettségünk kinyilvánításáról, végezetül pedig a megbocsátás mint kegyelemben részesítés kieszközöléséről és a felelősségvállalás mint a Másikkal való tökéletes egyesülés bejelentéséről. Az el- és befogadás kapcsán, amely az egyén és a Másik/Mások között realizálódik (mondhatni, Lévinas gondolatmenetét követve: a „szemtől szembe egyenességével” történő viszonylétesítéskor), érdemes eltöprengeni azon a különbségen is, hogy amíg nevetni az esetek többségében csoportosan szoktunk (még az az egyén/idegen is, akin egy csoport nevetni kezd, mielőst megérti neveltségének okát, maga is együtt nevet a csoporttal, vagyis nevetése révén betagozódik közéjük, a részüké válik²⁰), addig sírni többnyire egyedül, legfőlt-

¹¹ Ilyesfajta egyezést lát a nevetés és sírás között Plessner abban is, hogy mindkettő esetén az én megfűkezésének, ellenőrzés alá vonásának hiánya tapasztalható, illetve hogy az ember testi-léte és testtel-bíró-léte közötti egyensúlyállapotban törés következik be (i. m. 75). Az utóbbi kettéosztás lényegi elem Plessner gondolatrendszerében, nála az emberi lét kettős természetű: egy testi-lét és egy testtel-bíró-lét (*l'être-un-corps et l'avoir-un-corps*) (i. m. 37). De az emberi szembenállás, viselkedési módok és magatartástípusok kivetítésformájának tekinti mindkettőt (i. m. 24); illetve mindkettőt úgy fogja föl, mint testi választ egy korlátozottan vagy egyáltalán nem megmagyarázható élethezetre.

¹² MARQUARD: *Az ész korlátgyakorlata*. In: *Az egyetemes történelem és más mesék*, (ford. Mesterházi Miklós), Bp., Atlantisz, 2001, 205.

¹³ PLESSNER: i. m. 54.

¹⁴ Dupréel állítja, hogy a nevetés mindenekelőtt az öröm kinyilvánítása, s alapvetően, lényegét tekintve be-és elfogadás. E DUPRÉEL: *Le problème sociologique du rire*. In: *Revue philosophique* 106 (1928) 231.

¹⁵ RITTER: i. m. 35.

¹⁶ A kizököktség, rendetlenség különböző formája különül el aszerint, hogy egy adott helyzetre irányuló válaszképtelenségnek van-e veszélyes/fenyegető jellege az egzisztenciára, avagy sem; azon helyzetek, melyekre nem tudunk választ adni, és eközben fenyegetettséget is hordoznak, szédülést idéznek elő, az ember elveszíti a fejét, amelyeket nem kísér fenyegetettség, abban viszont nem. PLESSNER: i. m. 76.

¹⁷ MARQUARD: i. m. 227.

¹⁸ Plessner azt mondja, hogy a sírásban a könnyek kinyilvánítják az én-állítást/igenlés funkcióját, de a zokogás, a pityergés, a sóhajlás önmagában nem elegendő a sem a nyelvi, sem a mimikai „kifejezés” megjelenítésére (PLESSNER: i. m. 78); vagyis a síró lény, miként „kifejező viselkedése” (*l'attitude expressive*) sem, nem igényli mások jelenlétét, nem feltétlenül akar valamit/bármit is mondani, akkor sem, ha mások jelenléte nélkülözhetetlen a kifejezendő felidézéséhez (uo. 58). Plessnernél az emberlét kettős felosztása, a testi léte és a testtel-bíró-léte, nyitottságot mutat a jungi *archetípus* értelmezésére: „Az archetípus (...) lelki szerv, amely mindenkinél föllelhető.” JUNG: *A gyermek archetípusának pszichológiája*. In: *Uő: Az archetípusok és a kollektív tudattalan*, 159.

¹⁹ Ritter a nevetés kapcsán vizsgálja a lelki diszpozicionálás kérdését, illetve azt, hogy hol húzódnak a nevetés létbefogadásának határai: „Mimikai helye a szem és a száj, nem véletlenül ugyanaz, mint a látásé, illetve a beszédé. A nevetés maga is hang, s mint ilyen, mindig bele is illeszkedik a beszéd menetébe, megszakítva azt, és körüljárja szavait. Szintén hangként megvan a maga pillanata is, és ez éppen az a pillanat, amelyben beáll a megértés, azaz megtörténik a tárgy összeolvadása a hallgató vagy a néző fejében lévő képzetekkel.” (RITTER: i. m. 46–47.) Az ellentétes pozitív befogadásának, vagyis az inkluzív ész sikeres beiktatásának esetéről beszél. Olybá tűnik, hogy a sírás, kiváltképpen is, ha Ritter fenti megszorításának értelmében nem kötjük a „belső lét meghatározott rétegeihez”, maga is hang, s éppúgy a szem és a száj területéhez kapcsolódik, ellenben a megértés pillanatának beállta jóval bizonytalanabb és a befogadás sokkal körülményesebb, mivel az ok ismeretének hiányában kizárólag életszituáció helyes interpretációjára korlátozódik az inkluzív ész tevékenysége.

²⁰ DUPRÉEL: i. m. 235–236.

tebb magányunkban, legfeljebb egy másik hozzánk közelálló előtt (esetleg bűnbánatból és a többiek megbocsátására számítva Mások előtt²¹), vagy a virrasztások alkalmával szoktunk (amit Marquard „a részvét, az összetartozás inkluzív sírásának”²² nevez), de igen ritka azon eset, amikor azt mondjuk, hogy „együtt sírunk, együtt nevetünk”. (Ez utóbbira irritálóan és depimálóan esetleges példaként hozhatjuk, amikor tömegek „sírnak” egy diktátor ravatalánál és a temetésére rendezett ceremónián.) Ezért is hangsúlyosabb az inkluzív-ész szerepének működésbe vagy játékba hozása a sírás esetében, mintsem az exkluzív észé, vagyis épp fordítva történnek a dolgok (Dupréel szerint „*les choses se passent ainsi*”²³, Marquard szóhasználatában: „*így-megy-ez-reakcióként*” történnek így a dolgok²⁴), mint ahogy a nevetés értelmezésekor látjuk. A nevetés kitörésében, hangos kifejeződésében tetten érhető az elkülönítés, a megszegyenítés, a kizárás, a büntetés gesztusa, melyet egy bizonyos „pillanatban” a kisebb/nagyobb közösségbe történő befogadás követhet.

Ellenben a sírás esetén az elkülönülés mint eleve adott körülmény, az elkülönülést fenntartó magányosság elviselhetetlen a közösség életrendjéből „kilógó” ember számára, ezért a korlátokra adott válaszában: sírásának a maga számára érthetővé tétele és énje újradiszpozicionálása révén akar kitörni kívülrekedtségéből, eltávolíthatóságából. Ha magányosan sír, mindegyre felmerül benne a kérdés: azonos vagyok-e azzal, akinek a lelkiismeretem joggal felhánytorgatja egy saját bűnöm szegyenét, vagy pedig az vagyok, aki felhatalmazást kapott arra, hogy megbocsásson másvalaki bűnéért, s az ítéletmondás felelősségének terhe nyomja a lelkét. A sírás ez esetben megszakadhat és kisebb vagy nagyobb intenzitással újra felhorgadhat mindaddig, amíg a rejtettségben lévő bűn nyilvánosságra kerülése után a szégyen nyilvános levelezésre nem kerül;²⁵ vagy addig, amíg a másik megbocsátott létét (mely Lévinas találó megjegyzése szerint sohasem bűn nélküli) nem érzem engem befogadónak, irányomban őszintén kitarulkozóknak.

Ha másvalakivel együtt van, sírása arra irányul, hogy a másikban lelki furdalást és szégyent ébresszen, mintha létezne olyan bűne, amelyről nem tud, s emlékezetében kutatnia kell azután, hogy milyen normális rendet sértő vétkével váltotta ki a sírást; vagy mintha létezne olyan bűn, a síró ember bűne, amelynek részesévé válik azáltal, hogy együttléjük alatt a sírást mint hangot értelmezi. A sírás mint hangbeli megnyilvánulás és artikulálatlan beszéd ez esetben felszólítás a részrehajlásra, az együttérésre és a felelősségvállalásra. Ebben a felszólításban ott lapang egyfajta fenyegetés, amely a felelősség részbeni átvállalására int, s azt tudatosítja a másikban, hogy pusztán azáltal is bűnössé válik, hogy nem igyekszik a kizökent lét helyes interpretálására és a helyes megoldások kitalálására: végtére is az együttérésre. A befogadás sikerességét szem előtt tartva igyekszik hangsúlyosá tenni a bűnbánatgyakorlást, a kegyelem kieszközölését,

végző soron magát a befogadás igényét, hogy megszabaduljon a nyomasztó körülmény és/vagy az átok súlyától. Mert a síró lény pontosan tudja:

A megigazulás nem más, mint a személyes identitás és integritás helyreállítása.²⁶

Plessner és Odo Marquard felfogásában a sírás általában is úgy interpretálható, mint a „korlátaink provokálta válasz”.²⁷ Ha e kijelentés nyomán haladunk, s miért is ne tennénk, ez esetben azt mondhatjuk, hogy a tehetetlen, a veszélyeztetett, a kizökkentség állapotában önmagától és a másoktól „eltávolodott” ember részéről a sírás olyasfajta megnyilatkozás (kiszolgáltatottságára adott „artikulálatlan” válasz, a nyelvi kifejezhetőség hiányában a test megfelelő válasza²⁸), amely egy konkrét élethelyzetben és benne a „megértő egymásra vonatkozást”²⁹ tanúsító részvevő számára nyerheti el pusztán az értelmét. Megszorítással kell élnünk: akkor nyeri el értelmét, ha és amennyiben a sírás mint egyfajta jelbeszéd képes a jelenlévő(k)ben felidézni a szédület eredeti okát. Amennyiben nem, a sírás olyan dekadólatlan üzenet marad, amely fájdalmas testi megnyilvánulása okán másokat megrendíthet ugyan, de kirekeszt a megértésből. Mesehőseink sírásáról azt is elmondhatjuk, vagy legfőképp azt mondhatjuk el, hogy sírásuk – a marquardi logikát követve – „az összetartozás inkluzív sírása, mely nem próbál elhárítani, ellenkezőleg: bevonni próbál” a történetbe és értelmezésébe, ezzel együtt, illetve ennek következtében az „együttérző sírásban a kirekesztés kapitulál”.³⁰ Ennek a gondolatnak a forrása Dupréelnél bukkan föl. Az ő szemléletében a nevetés³¹ „közösségi aktus” és egyben „közösségi funkciója van”, ami akkor válik világossá, ha a sírást a nevetés analógiájára egyfajta kommunikációs aktusként tételezzük, melyben az egyén belső életéről hírt adó szándékát a Másik/Mások pontosan értelmezi(k), s ez a híradás a közösség várakozáshorizontját kitágítva bevonja értelmezési körébe mindazokat, akik ki akarták zárni őt problémái miatt, melyeket semmisnek vagy kevésbé valóságosnak igyekeztek beállítani.

Az alábbiakban összeválogatott meséinket górcső alá véve feltehetjük az első kérdést: mikor sírunk? – amely szükségképpen rögtön maga után vonja a másodikat is: mi okból vagy mi célból sírunk? – és persze azt a harmadikat is, amelyet Plessner vizsgál oly akkurátusan: milyen kapcsolat van az ember „testi” és „testben lévő” két fele között, amikor sír? Ez utóbbi két kérdés jogosan feltételezi, hogy a sírás bizonyos esetekben a másikra (többnyire szívére/lelkére, mintsem eszére/intellektusára) ható, szabad választását és egzisztenciális döntését befolyásoló, nem ritkán egész üdvtervét megváltoztató jelentéteességgel bír. A tanulmány elején, a különböző élethelyzetekben szerzett *fájdalomból* fakadó sírások esetében (hozzájuk rendelném még a „fölgázó” tiltakozásból fakadó sírást³², vagy a nem itt lévőre irányuló „végtelen sóvár-

²¹ Kiváló példa erre az ungi meseváltozat (*Borszem* [sic!] *Jankó vitézkedése*, amelyben egy folyóparton ülő embernek az egyik szeme sír, a másik nevet, s amikor az egyik testvér kérdi az okát, ekként válaszol: „Gyermekem! Az egyik sirati a halálot, a másik neveti az örömdöt”, a másiknak pedig így: „Fiam, az egyik neveti a te szípsígedet, a másik sirati a te halálot.” GÉCZI Lajos: Ungi népmesék és mondák. Bp., Akadémiai–Madách, 1989, 124.

²² MARQUARD: i. m. 224.

²³ DUPRÉEL: i. m. 239.

²⁴ MARQUARD: i. m. 226.

²⁵ „A szégyen is megőrződik az illető emlékezetében éppúgy, mint a közösségében” Jan ASSMANN: *Vetek és idő*. In: Uralom és üdvösség (ford. Hidas Zoltán), Bp., Atlantisz, 2008, 174.

²⁶ ASSMANN: i. m. 178.

²⁷ MARQUARD *Az ész korlátgyakorlata*, i. m. 224.

²⁸ „Il répond avec son corps en tant que corps, comme s’il lui était impossible de trouver lui-même une réponse.” PLESSNER: i. m. 30.

²⁹ BICZÓ Gábor: Hasonló a hasonlóknak. Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról. Pozsony–Bp., Kalligramm, 2009, 175.

³⁰ MARQUARD: i. m. 225.

³¹ „le rire est une opération collective”, „le rire a une fonction sociale” – DUPRÉEL: i. m. 219.

³² MARQUARD: i. m. 224.

gásból” fakadó sírást) megfigyelhető az elemi ösztön, az indulat, a szédület elszabadulása és az ezt követő azonnali alázuhanás a tudatalattiba: az én-előttiségbe, a lefokozott tudatállapotba, a kemence metaforával jelzett anyaméhbe, melyben az „én” ésszerűen megismerni óhajta önmagát, s ehhez hívja segítségül a családi vagy falusi közösség bölcselétét, az anya spirituális tápláló tevékenységét. Ebből következik, hogy a mesében a sírás (miként valami siralmas dolog/állapot) sohasem elszigetelten, elénk táruló esetlegességében nyilvánul meg, hanem mindig egy társas viszonyban, melyet egy lehangoló, nyugtalanító, fölháborító vagy éppenséggel csodálatos történet viszonyrendszerében interpretálhatunk. A „hermeneutikus észnek” (miként az egyszerű mesehallgatónak) azt kell értelmeznie ezekben az elmesélt egyedi történetekben, hogy miként lehetséges lebontani azokat a korlátokat/határokat, amelyek nem engedik meg, hogy másként válaszoljunk az elbeszélte történetet konstituáló életszituációra, hiszen korlátozott lehetőségünknek fogva: *sírunk*.³³ Továbbmenve: az a korlát is lebontásra vár, amely a „testi” valójával síró mesehős és a „testében” (lelkében/szívében) rejteten maradó életszituáció közötti metaforikus-allegorikus kapcsolat dekódolandó feladványként áll előttünk, akik tanúi vagyunk a megrendültségnek és megszólítottjai a segélykérésnek.

2. A sírás két megjelenési formája: a hősé és az anyáé

A görényüvegcsúri cigány mesemondó, a rendkívüli mesealkotó és önelbeszlő képességgel megáldott Jakab István *Kilenc és A síró gyermek*, illetve a *Babszem Jankó I. és Babszem Jankó II.* című meséje³⁴ olyasfajta ritka változata (külön-külön és együttesen is, nem véletlenül mondta *újra* és persze *újja* Jakab mindkettő változatát) az Erős János-típusú (AaTh 650) és a Babszem Jankó (AaTh 301) mesének, amely a sírás és a vele szoros összefüggésben lévő éhség fenomenológiai vizsgálatok a kezünkre játszik, mivel oly részletesen tárja elénk a maga értelmezését (Tengelyi szavával „értelemösszefüggését”), hogy a többi mesemondó történetét segít kiegészíteni, az elhallgatott/kifejtett motívumokat, részleteket eredeti értelmében rekonstruálni.

Hát vót egyszer egy szegény özvegyasszony. Mikor az ura elhalt, ő állapotban maradt.³⁵ Nem sok időre, az ura eltemetésire, született egy gyermeke. De már ahogy a gyermek világra jött, az sírva született. Akármít csinált az anyja, ha már mellőle egy lépésre is elhaladt, az annyira sírt, hogy az egész falu a száját hallotta a gyerekeknek. [...] Eleget tanácskozott a falu népje meg az előljáróság, hogy mit lehetne tenni ezen a gyereken, hogy elhallgassan. Ugye akkoriban nem úgy vót, mint mostanában, nem vótak annyi orvasak, még valamennyi tudósnók, jósnók is eljá-

rogattak oda, hogy hírül ment a síró gyerek, de hát segíteni senki rajta nem tudatt, mert mindenki azt mondta, hogy ez így született, sírva. (Jakab: 590)

A „rendkívüli gyermek”, a „csodás körülmények” között született fiú sírása (és azt megvilágító viszonypárja: a *hallgatás*) kapcsán fel kell tennünk azt a kérdést: létezik-e egyfajta preszociális sírás?³⁶ *Le problème sociologique du rire* című tanulmányában Dupréel maga is fölteszi ezt a kérdést a nevetés kapcsán; sőt, James Sully pszichológus egyenesen azt feltételezi, hogy létezik egy „primitív nevetés”.³⁷ Ez utóbbi hipotézist a továbbiakban „munkahipotézisnek” elfogadva érdemes megfontolnunk, hogy beszélhetünk-e egy „primitív”, pontosabban „ösi” sírásról. Ritter *A nevetésről* írott tanulmányában hivatkozik Ribot-ra, aki szerint

minden nevetés östípusa az a nevetés, amelyet a vadember hallat, amikor legyőzött ellensége nyakára lép.³⁸

Ha a Ribot által leírt, feltételezett östípusnak megfelelően igyekszünk megragadni az ősi sírás vagy „össis sírás” (s hogy a szóval tovább játsszunk: Kerényi szellemében „ösvilági” sírás) lehetséges formáját, csupán a győztes és a vesztes fél kettősének szempontját kell felcserélnünk: vagyis *az a sírás felel meg neki, melyet a legyőzött hallat, amikor a győztes ellenfél a nyakára lép*. Hogy ez a sírás halálfélelemből (hörgés) vagy megalázott tehetlenségéből (nyüszítés), fölháborodott tiltakozásból (jajveszékedés), fizikai fájdalomból (bömbölés) vagy a képzelet szülte jövőképből (sopánkodó siránkozás) fakad-e, annak megválaszolása meghaladja a könyvtárszobájában ilyesfajta hipotézist kitaláló bölcsész kompetenciáját. Egyvalami biztos: a legyőzött, a létben fenyegetett, veszélyeztetett sírásában megtaláljuk azt a kettős jelenlétet – a legyőzöttét (a csizma vagy bakancs alatt heverőét) és az „élet kirekesztő rendjét” (jaj a legyőzöttnek!) –, amelyről Ritter beszél:

(...) a nevetés alkalmasint olyan játékként érthető, melynek egyik résztvevője a kirekesztett, a másik maga az élet kirekesztő rendje.³⁹

A Jakab meséjéből idézett szövegrészben olvasható kijelentés, melyet a faluközösség többsége, köztük az előljárók és a jósnók is a megerősítettek: „*ez így született, sírva*”, a mesemondó intenciója szerint is igazolhatja a preszociális sírás tényét, ha és amennyiben a gyermekről hétéves koráig (nemritkán kamaszkoráig) tartó gondoskodást, nevelését és fenntartását a preszocializáció korának tekintjük. De igazolja a közösség többségének kirekesztő gondolkodását, amely semmivel sem megértőbb, elfogadóbb a folyton-folyvást hangosan síró gyermekkel

³³ „Hermeneutikus ésként: [...] interpretálni annyit tesz: valami kép után nézni, melybe beleillik az, ami (még) nem illik bele a képbe.” Uo. 225.

³⁴ NAGY O. – VÖÖ G.: Havasok mesemondója. Jakab István meséi. Bp., Akadémiai, 2002, 555–576. Megjegyezni kívánom, hogy a nyugat-európai, s elsősorban is a Grimm-meséken felnőtt mesekutatók a teljes Jakab-szövegek ismeretének híján, el sem tudják képzelni azt a nyelvi plaszticitást (melyet egy másik tanulmányomban a „késleltető halmozás” fenomenológiai vizsgálata kapcsán bemutattam), azt a cigány mesemondókra jellemző grandiozitásra, kalandosságra, egyes motívumok más, különböző mesetípusokkal való keverésére való törekvést, mely Jakab sajátos mesevilágát jellemzi. Képtelenség, akár egy lábjegyzet erejéig is, röviden összefoglalni a mesék „szüzséjét”, hiszen ennél sokkal fontosabb a varázsmesét teremtő képessége, az (ön)elbeszlés módja, az archaikus-mitikus látása, mely a szavak, képek és látás fenomenológiai vizsgálatát oly sikeressé teszi az ő esetében.

³⁵ A román népmese, *Bors Péter és Virágos Florea* (AaTh 301/C) szintén ezzel a hangsúlyos életszituációval kezdődik: „Volt egyszer egy özvegyasszony, vagyis hogy meghalt a férje s ő elmaradt három gyermekkel.” In: Szegény ember okos leánya (ford. Böződi et al.). Bp., Európa, 115.

³⁶ A népmese számos típusában feltűnik egy efféle pre-szociális sírás, például Andrásfalvi György meséje: *Az ikervessző* [K 131 (A mostohatestvérek) + AaTh 303 + 300+ 314 +400] kezdetén is: „Nahát, az a szegén házaspár, mikor három éve, hogy mégnősültek, kaptak egy kicsikét. De nem igén nagy örömkre vállott, mert a fiúcska mindig sírt, még amikor szopott, még akkor és zokogott. Szegények voltak, dolgozni kellett.” In: DÉGH Linda: Kakasdi népmesék II. Bp., Akadémiai, 1960, 114.

³⁷ DUPRÉEL: i. m. 249.

³⁸ RITTER: i. m. 34.

³⁹ RITTER: i. m. 41.

szemben, mint a menthetetlenül, visszafordíthatatlanul fogyatékos gyermekkel szemben, amiről számos paraszti önéletírásból tudomást szerezhetünk. Szinte valamennyi változatban azt láthatjuk: az anya úgy igyekszik megvizsgálni az egyébként „vigasztalhatatlannak tűnő” fiúcskát (akit a világra születés és a rengeteg impulzus „megterhelésként” ér⁴⁰), hogy folyamatosan csillapítja éhségét (tejjel/vérrel szoptatás/ítatás vagy kenyérral/pereccezelés⁴¹ révén), hogy ne sírjon olyan keservesen, de olybá tűnik, a gyermek éhségénél/orális mohóságánál csak sírásra van szükség. Mi lehet az, ami az életben maradási biztosító evés-ivásnál is elementárisabb a gyermek számára, s ezt a *valamit*, ami előszörre feltáratlan és megragadhatatlan entitásként tűnik elénk, a sírás és jajveszékélés révén igyekszik kimutatni? Fűlsiketítő és elviselhetetlen sírása, a sírás közbeni mimika, gesztusok és hangtónus révén kifejez-e olyasfajta többlettérmet, mely megkönnyíti a sírás fenoménjének dekódolását?

Azt javasolom, járjuk körbe a sírásnak – nem mint szóbeli, szóval kifejtett, sokkal inkább mint hangzásbeli és gesztusokkal kísért megnyilvánulásnak – a lehetséges értelmezéseit az egyes szövegek hermeneutikai és fenomenológiai elemzése alapján. A jajveszékélésről mint a sírás túlcsondulásáról elmondható, hogy:

(...) elsődlegesen cselekvés, akárcsak a nyelv és minden tudatos percepció, s mint ilyen, minden embernek sajátja. (...) Nem az jellemez valakit, hogy nevet, hanem az, ahogyan nevet: nevetésének színezete és tónusa, s hogy mi készíti nevetésére.⁴²

Az Erős János (AaTh 650) típusú mesék némelyikében a gyermek születésétől fogva oly erősen és állandóan sír, hogy azt már elviselhetetlen, fűlsiketítő „*jajveszékélésnek*” mondja a mesélő, aminek kétféle értelmezése kínálkozik megfontolásra. Egyfelől a gyermek elveszíti azt a burkot (anyaméhét),⁴³ melyben a születése pillanatáig létezett, méghozzá háborítatlanul és gondtalanul és legfőképp a külvilágból érkező impulzusok nélkül.⁴⁴ A mesehős részéről megnyilvánuló jajveszékélés mint a normalitástól való eltérés felvetheti az idegyengeség problematikáját is. A felesleges hipotéziseket és tévedéseket elkerülendő érdemes hivatkozni Róheim Gézára, aki az idegyengeség három tényezőjét vizsgálja, s a bio-

lógiai összetevőnél említi meg, hogy egyedül az anya képes biztosítani a védelmet a gyermek számára az idegen világból beszüremelő/beáramló veszélyek ellenében és megajándékozni őt a méhen belüli időzés meghosszabbításával.⁴⁵ E kettős védelem elvesztése miatt a mesehős számára a világra születés sokkot jelent, mivel a kivétel és sebezhetőség, a vezetés és a magányosságtól való félelem állapotát „érzékelteti” vele. S ha az érzékeltetést tekintjük mérvadónak, lépünk egyet Lévinas felé, pontosabban az *Egyetemesség nélküli egyediség*ben írott gondolatai felé, melynek nyomán kijelenthetjük, hogy a világra született (a megajándékozott) és anyja (az ajándékozó) között nincs meg többé az állandó érintkezés, melynek lényege a „gyengédség és felelősség”.⁴⁶ Vagyis a sírás az anyától való elemi függőség olyasfajta kinyilvánítása, melynek valódi értelmét, sőt, értelmezésének sürgető kényszerét az anyán kívül senki nem tudja fölfogni.⁴⁷ Az anyával (és a rokonsággal⁴⁸) való primordiális társaság, ősvilági összetartozás legegységesebb jele ez az artikulálatlan, mások által semmisnek, rendellenesnek és esetlegesnek mondott beszéd,⁴⁹ aminek helytelen értelmezése során a kívülálló megregulázi, vagyis a közösség normális életrendjének elfogadására kényszeríteni akarják mind a normát sértő fiút, mind a közösség gondolkodásába az inkluzív-ésszt bevonni szándékozó anyát – ellenkező esetben kilátásba helyezik a kizárást, az eltávolítást. A norma betartására akarják rászorítani az anyát, aki a tarthatatlan helyzettel szembesülve és a kívülről érkező veszélyt felfogva, végső kétségbeesésében, mondhatni tehetetlenségében a közösség tanácsát kéri, hallgat a kollektív bölcsességre, ám mindvégig, látens módon egy másfajta, érzékszervi érintkezésen alapuló kommunikáció-t folytat gyermekével.

Az érzékszervi vagy verbális érintkezésben ott szunynyad a simogatás, a benne rejlő közelség pedig azt jelenti: úgy sóvárogni a közelálló után, mintha közelsége és szomszédossága egyben távollét is lenne.⁵⁰

Lévinas másutt azt hangsúlyozza, hogy a „közelálló jelenlétébe beférkőzik a távollét”, ami magával vonja a *nyugalanságot*.⁵¹ Ez a nyugalanság, a közelálló távolléttől mint lehetőségfeltételtől való elemi borzongás, rettegés tör felszínre a gyermek fölháborodott tiltakozá-

⁴⁰ Arnold GEHLEN: Az ember (ford. Kis János). Bp., Gondolat, 1976, 47.

⁴¹ „Úgy is tett az öregasszony, süttet nekije perccet, a nyakába akasztotta, de hát nem sokat tartatt, mert a gyerek retteneetes nagy étkü vót, nem tartatt egypár perccet, újból már a gyerek anyja után vót akadva (...) (JAKAB: *Kilenc...*, 555.) Róheim szerint az anyai csecsre vágyakozást az életre gyenge/alkalmatlan kisdéd anyától való elszakításának elviselhetetlensége magyarázza. In: Géza RÓHEIM: *Psychanalyse et anthropologie*. Paris, Éd. Gallimard, 1967, 483.

⁴² RITTER: i. m. 32.

⁴³ A ház szimbólumában a Nöiség menedéknyújtóként és védelmezőként fogja át a család és csoport életét. [...] Napjainkig bezárólag a nőiség edény jellege – amely eredetileg barlang, később ház jellegű lett (s amely a bentlét érzését nyújtja, valamint védeltséget, meleget ad) – minden esetben létrehozta a kapcsolatot az anyaméhben tartózkodás emlékével. Erich NEUMANN: *A Nagy Anya* (ford. Turóczy Attila), Bp., Ursus Libri, 154.

⁴⁴ Róheim egyik tanulmányában: *L'unité du genre humain*-ben idézi Rankot, aki szerint a születést föl lehet fogni „traumatikus eseményként”, vagy a méhen kívüli létet azonnal az élet egy traumatikus időszakaként láthatjuk. RÓHEIM: i. m. 481.

⁴⁵ » [...] la mère est en mesure d'assurer la protection de l'enfant contre les dangers affluant d'un monde étrange, et d'offrir une prolongation de la période intra-utérine révolue.« In: Géza RÓHEIM: *Origine et fonction de la culture*, Gallimard, Paris, 1972, 39.

⁴⁶ LÉVINAS: *Nyelv és közelség*. In: Uő: *Nyelv és közelség* (ford. Tarnay László). Pécs, Jelenkor, 1997, 121.

⁴⁷ Gehlen írja az anyai gondoskodás „inkluzív” jellege kapcsán: „Gondoskodnia kell az időjárás viszonyosságai elleni védelemről, etetnie és nevelnie kell abnormálisan hosszú ideig fejletlen gyermekeit, és már ez az elemi kényszerűség is együttműködésre, tehát kölcsönös megértésre szorítja” (GEHLEN: i. m. 49). Ugyanakkor Gehlen azt is hangsúlyozza: „minden lelki rezdülésnek az *önfeltárukozás* vagy nyitottá válás az alapja” (uo. 274), vagyis a jajveszékélés hangbéli kifejeződése egyben jelzi a belső megnyílást, az aktivitást a világ irányába, ami az anyai inkluzív-észre való hagyatkozás is.

⁴⁸ RÓHEIM: *Psychanalyse et anthropologie*, i. m. 485.

⁴⁹ Ezek között említi Dupréel a kisgyermek *kiabálását és sírását*, mely a megélhetésüket biztosító élelem után járás idején, a szülők hiánya miatt tör ki a gyermekből, aki, mielőtt megérkeznek a szülők és bejelentik, hogy eledelet hoztak, egyfajta öröm- és megbékélést kifejező kiáltásokban tör ki. A kétségbeesés hangjai örömkialtással változnak át. A visszatérés vagy befogadás így manifesztálódik mindkét fél részéről. DUPRÉEL: i. m. 232.

⁵⁰ LÉVINAS: *Nyelv és közelség*, 132.

⁵¹ Uo. 126.

sát hírül adó sírásában, mely – ahogy Plessner mondja – az „összetartozás inkluzív sírása”,⁵² a távollétet kettejük közé belopni kívánó anya számára a kétségbeesésből küldött segélykiáltás és tömören megfogalmazott intés, ami viszont, mint a másik satupofa, a gyermek részéről szorítja erősen anyát. A sírás erőssége és tónusa: a másokban riadalmat, kétséget fakasztó jajveszékélés az, ami az anyát a nyugtalanság értelmezésére és a közösség előtti színlelésre kényszeríti.

Másfelől a sírásnak, jajveszékélésnek a jelentése abból a mítoszkatatók és filológusok által feltárt tényből vezethető le, hogy tudniillik a nőiség archetipusától, a Nagy Anyától félni is lehet. Nemritkán maga az a félelmetes erő, amely a neki kiszolgáltatót, tőle függésben lévő gyermek számára végzetes veszélyt jelent. Ezért sem árt megtanulnia (bármilyen csodás körülmények között született is és rendelkezze bármily rettenetes erővel) a félelmet. Az anya rettenetes, gonosz, gyilkos oldala a mesében oly sok típusban gyakorta megjelenik. Ne feledjük: a Nagy Anya Kerényi és Jung értelmezésében is egyszerre védelmező (a „jó tehénistennő”: akár a *Csonkatehén fia* típusú mesékben) és halálos veszélyt jelentő, félelmetes gyilkos (*A gonosz anya* típusú mesékben)!

A halál és a pusztulás, a veszély és a szenvedés, az éhség és a csupaszság tehetetlenségként jelenik meg a Sötét és Rettenetes Anya jelenlétében.⁵³

A sírás, mint ahogy az élethelyzetek és okok sokféleségét említettem, szoros összefüggésben áll a szomorúsággal, a fájdalommal, a félelemmel, a szorongással, az elátkozottságtudattal, a kirekesztettséggel, a magányossággal, a megcsaltsággal, a teljesületlen várakozással, a fenyegetettséggel. Az egyetlen pillanatra is magára hagyott mesehős (néhány változatban alig hétéves, másokban tizenhét-tizennyolc éves) a külső és idegen világból beszüremelő veszélyek közepette tehetetlennek (miként alább látni fogjuk, „együgyűnek”) érzi magát. Sőt, egyenesen azt érzi, hogy az anyja teszi ki őt a halálos veszedelemnek⁵⁴ azáltal, hogy eltolja/eltávolítja magától (vagy legalábbis ezt a szándékot sejtje benne), s ezen eltávolító gesztusa állítja be rettenetesnek, kegyetlennek őt.⁵⁵ A simogatás, a csiklandozás⁵⁶, az arcbőr hiánya és a közelálló egyszeriben megtapasztalt távolléte (ami „megszállva tart, s ez a megszállottság visszavezethetetlen a tudatra”⁵⁷) az én-előttiségben leledző hős számára nem más, mint maga a világba-kitettség, az idegenség megtapasztalása, olyan hiátus érzékelése, amely az anya felől érkező impulzusok elmaradása és az ő nyitott aktivitása között rejlik.

⁵² Plessner nyilván Dupréel „*rire d'accueil*” kategóriája nyomán alakítja ki ezt a kategóriát: „Quelques individus, jusque là inconnus les uns aux autres, se dérident en se regardant à l' instant où un incident futile, les unissant par une même pensée, fait d'eux tous un groupe naissant, si éphémère qu'il doive être. Voilà le rire d'accueil.” In: DUPRÉEL: i. m. 228.

⁵³ NEUMANN: i. m. 164.

⁵⁴ JUNG: *A gyermek archetipusának pszichológiája*. In: Uő: Az archetipusok és a kollektív tudattalan, i. m. 168.

⁵⁵ Dupréel a nevetés eredetére felállítja saját hipotézisét: „Les manifestations les plus nécessaires et les premières instituées sont des manifestations de détresse. Ce sont les cris ou les pleurs du petit, en l'absence des parents, vaquant à la subsistance commune. Mais à ces cris répondent ceux de la mère, annonçant son retour et la pitance qu'elle apporte, cris joyeux et apaisants. Alors les cris de détresse se changent en cris de joie. Le retour ou l'accueil est ainsi manifesté des deux côtés.” DUPRÉEL: i. m. 232.

⁵⁶ „Le jeu du chatouillement comporte un agresseur et une victime, une attaque et une riposte” (DUPRÉEL: i. m. 251). A csiklandozás játékához hozzátartozik egy támadó fél és egy áldozat, egy támadás és visszavágás – ami esetünkben mégiscsak azt mutatja, hogy az anya-gyermek „incselkedése”, mely egyszerre szeretetet és gyűlöletet is magában rejt tagadhatatlanul, kettejük legmeghittebb játékaik közé tartozik.

⁵⁷ LÉVINAS: i. m. 132.

⁵⁸ NEUMANN: i. m. 147.

⁵⁹ W. BEJAMIN: *A nyelvről általában és az ember nyelvéről*. In: Uő: „A szírének hallgatása”. Válogatott írások (ford. Szabó Csaba). Bp., Osiris, 2001, 8.

⁶⁰ Akárcsak a harsány nevetés, a „többieknek szóló sírás”. DUPRÉEL: i. m. 232.

⁶¹ Cifra meséje, *Rájner* (mely sok vonásában emlékeztet az Erős János-típus hőisére és attribútumaira) az anyai sírás *identifikáló* jellegét emeli ki; az ország veszélyeztettsége idején az Ördögkirály elkéri a királytól azt, amiről nem tud, jelesül születendő fiát, bár kétszer becsapják, vagyis más gyermekét adják neki, végtére a sajátjukat kell átadják. „Ekkor az anyja kezdett sírni. Erről megtudta az Ördögkirály, hogy most saját gyermeküket adják”. NAGY Olga: Cifra János meséi. Bp., Akadémiai, 1991, 154.

Na, de ez alatt az idő alatt ha csak egy percre, kettőre is ment el az anyja, a gyerek mint ki az udvar közepibe, és olyan erősen és olyan nagy szájjal sírt és rikácsolt, hogy fele község odagyűlt. Már nem tudta a falu is, hogy mit csináljan evel a nagy szál, kemény gyerekekkel, hogy mit tudjanak tenni, hogy valahogy megszabadítsák és megkönnyebítsék a szegény özvegyasszonynak a sorsát. (Jakab: 557.)

Az Erős János-típusú és a 301-típusú mesékben szereplő hős sírása az anyával való szoros összefüggés, egészen pontosan az anyától való függőség kinyilvánítása.

A tápláló Nőiséget tehát mindenütt a természet elvékét kezdik tisztelni, amelytől örömeiben és fájdalmaiban egyaránt függ az ember. Az anya-gyermek figurákat az ember örök tapasztalata ihleti mindig újra és újra: az ember éppolyan kiszolgáltatottan függ a természettől, ahogyan a gyermek az anyjától. (...) a gyermekkel valóban azonosult férfi a Nagy Anyát az élet szimbólumaként éli meg, amelytől ő, a „felöltt” is függ.⁵⁸

A mesehős sírása az én-előttiség diszpozícióját tárja élénk, nyelvi kommunikációra képtelensége okán (aminek hátterében a megismerés és tapasztalatszerzés, az észlelés és létmegértés hiánya áll) nem tudja érzéseit artikuláltan és nyelvi összefüggésben megosztani másokkal.

A szellemi lényeg csak annyiban identikus a nyelvi-vel, *amennyiben* közölhető, megosztható.⁵⁹

Ezt a hiányt a sírás kifejezésébe iktatott szuprazegmentális tényezők felerősítésével igyekszik pótolni, hogyha a szellemi lényeket nem is egyértelműen, de a lelki indítékok és annak nyomatékosítását sikeresen meg tudja jeleníteni.

3.

Eleddig csupán a mesehős sírását vizsgáltuk, most át kell térnünk a sírás jelenségének társas viszonyban való értelmezésére. A meseszövegekben ugyanis látnivaló, hogy az elképesztően hangos, riasztó sírás, azaz „jajveszékélés”⁶⁰ (mint egy láthatatlanul közelgő veszedelem, baj, végzet, sehogymásként, csakis a sírás révén előre jelezhetősége) nem csak a mesehős attribútuma, hanem éppenséggel sajátja (lehet) a Nagy Anyának is.⁶¹ A *Jakab-féle Babszem Jankó I., II.*, a *Bors Péter és Virágos Florea* című román mesében az anya először akkor sír, amikor megtudja, hogy a mezőn szántó testvérbátyainak ételt vivő lánya eltűnt:

– Nem megmondtam nektek, hogy ne menjetek szántani, mikor nincs mit tarisznyáljak? Nem megmondtam, hogy el fog szegény leányka tévedni az erdőben? Jaj, hogy beteljesedtek a szavaim! Jobb lett volna, ha hazudtam volna. (Bors 116).

Na, akkó má megvót a bánat a háznál, neki sírni, neki ordítani, ott jajgattak, egyik jobban, mind a másik, hogy fele község odagyült a sírásakra s az ordításokra. (Jakab: *Babszem Jankó* II. 155.)

Az étel-adás képtelensége („nincs mit tarisznyáljak”) és a lány (előre megérzett, jó előre látott) elvesztésének a fájdalom egyfelől az ételszerző/felhalmozó anyai attribútum csorbulását, másfelől a demétéri kifosztottságot/megraboltságot jeleníti meg a mesében. Noha az anya óvja a húguk keresésére induló fiúkat a lányát elrabló szörnyűséges hírű sárkánytól és annak alvilági gyilkos hatalmától, ennek ellenére keserves sírásában egyfajta rejtett ösztökélés rejtezik. A lány (Koré) „újramegtalálása” (*heurésizse*) és a rabló általi „megerőszkölés és behatolás semmissé tétele”⁶² az a fiúk előtt elhallgatott anyai vágy, amely a sírás gesztusában az anya valódi szándékát és egzisztencia-karakterének demétéri jellegét kiemeli. Az anya (a Nagy Anya, aki birtokában van a női-lét valamennyi fázisának és aspektusának) tudja mi vár a lányára: a sárkány (mint idegen és betolakodó férfi⁶³) bejelentés nélkül elrabolja, ármány révén „megerőszkölja”, pontosabban halálnászra készíti megrémült „kedvesét” és elszakítja őt családjától. Ugyanakkor azt is tudja az anya, hogy a testvérhúgukat féltő fiai bármilyen elszántan is vágnak neki az ismeretlenbe vezető útnak, bármilyen elszántan fogadkoznak, hogy nélkül nem térnek vissza, egyszerűen nem rendelkeznek azzal az isteni erővel, „égi” támogatottsággal, mely képessé tenné őket a vérszomjas sárkány legyőzésére, s húguk alvilágból, másik világból történő visszahozatalára.⁶⁴ Ezért érthető, hogy a másik és további alkalmakkor sírni, jajveszékeln, sírva-ríva beszélni akkor látjuk az anyát, amikor a fiúk (a két nagyobb, majd a csodálatos módon fogott Bors Péter) bejelentik neki, hogy elindulnak megkeresni az addig elveszett testvérhúgukat. Ez a bejelentés, mint szándékuk hírül/tudtul adása az anya és a közösség számára⁶⁵, egyben az anya részéről előre látott/tudott „hádészra-szállásuk” és örökre elveszettségük bizonyossága is.

Mikor a szegény anya meghallotta ezt az elszánt beszédet, még jobban elbúsulta magát, mert úgy érezte valahogyan, hogy a fia rossz órában hagy-

ja el a házat. Ezért aztán megpróbálta kérlelni, hogy maradjon otthon. Sírni kezdett, hogy hátha azzal vissza tudja tartani. De hiába volt minden, mert a legény a fejébe vette, hogy míg rá nem lel a hűgára, addig meg sem áll. Útra is kelt a legény, az anya pedig sírva-ríva otthonmaradt a legkisebb gyermekeivel. Sír, jajgatott, ahogy csak a torkán kifért. Hogyisne rítt volna szegény asszony, hiszen még nem régebben, mint tegnap reggel, három gyermeke volt, most pedig már csak egy. A leánya elvesszett, a nagy legényfia pedig olyan útra kelt, ahonnan nincs visszatérés. Nem kellett szegény asszonynak sem étel, sem ital, sem pihenés, de még a munka sem, csak sírt, tördelte a kezét, ki-kiment a kapuba, ismét a házba, majdhogy bele nem halt a gyermekei után való vágyakozásba, s nem lelt senkit, aki megvigasztalta volna. (Bors Péter: 117.)

Ebben a részletben van egy feltűnő motívum. Mindaz, ami az Erős János típusú mesében a „rettenetes erejű” gyermek attribútuma – az éhség, szomjúság, lustaság, dologkerülés, együgyűség –, a szívfájdalom idején olyan új entitásként jelenik meg a szomorú anyánál (aki korábban a tápláló, emtető/szoptató, szorgos, örökké munkálkodó és előrelátó anya volt), hogy a nem ítélté utáni sóvárgásába feledkezve, az „*abaissement du niveau mental*” következtében hagyja a normális életrendet felborulni, s hasonlatossá válik ahhoz a fiúhoz, aki naphosszat otthon lustálkodik. Az anya azért sír – ezt különösen hangsúlyosnak véli a mesemondó –, mert „a fia rossz órában hagyja el a házat”. Vagyis ebben az „önkívület felerősödésében” különös képességei jelennek meg: a jövődőlésre, az eljövendőbe látásra való képessége, mely „ihletett állapotban látomáshoz és igéhez, énekhez és jóslathoz vezet”⁶⁶, s anyai „szíve” (ahogy a szív⁶⁷, szív-fájdalom, szívmegeerősítés⁶⁸ többször is megnevezetetik a mesében) megsejti a veszélyt, a sorscsapást, vég(zet)et, a halált. A szövönő, aki olykor maga is halált oszt, egy nála végzetesebb hatalommal, Hádésszal került szembe. Ebben az élet-szituációban ő maga *tehetetlen*; a sorsistennők által szőtt létlehetőséget (maga is „szövönő” lévén⁶⁹) felismeri, s nem tudja másként elhárítani, csak úgy, ha a védőszárnya alá veszi (vagyis otthon tartja⁷⁰) a fiát, s e védelem/megtartás érdekében sírni kezd. Holott azt is tudnia kell(ene), hogy a sorsot szövöket nem lehet kicselezni, szándékukat nem lehet megmásítani: legalábbis neki, a Moiráknál gyengébb hatalommal rendelkező anyának semmiképpen sem. A sírás ekkor sehogy másként, csak mint a zsarolás-

⁶² NEUMANN: i. m. 320.

⁶³ A mesékben hol a családi életbe betolakodó és ott felfordulást okozó sárkány az „idegen”, hol pedig a sárkány kastélyába erőszakkal/csellel behatoló hős az „idegen”: az élők világából történő hádészi rablás és az odalentről való héralklési visszaszerzés során, mindkét fél a maga aspektusából látta a másikat félelmetes és legyőzendő idegennek.

⁶⁴ „Ne menjetek ti sehova”, mert meg fog ölni az az átkozott sárkány, és nekem akkor nem lesz senkim. – De bizony elmegyünk, mi, anyám. Ketten csak elbánnunk veled. Hazahozzuk a nénénket. [...] Sírva fakadt az anyjuk. Gondolta magában: – Jaj, fiacskáim, ha ti elmentek a sárkány után, többé sohasem tértek haza.” *Borsófiú és társai* (AaTh 327B*+ AaTh 301B (AaTh 518) In: Világ Szépe és Világ Gyönyörűje. Magyarországi román népmesék, Purdi Mihály meséi (Hocopán Sándor gyűjtése). Bp., Európa, 1982, 104–105.

⁶⁵ Jakabnál amikor a kisebbik fiú elindul, épp az anya és falu oltalmazói szándékát látjuk: „Ezzel szépen nekije, eleget kérte az anyja, sírt, marasztalta, hogy ne menjen, hogy ő is odavesszen, bár ő maradjon egyedül meg az öreg napjaira, hogy legyen, aki gondját viselje. Na, de a gyereket nem tudta volna lebeszélni az egész falu arról, hogy ő el ne menjen [...]”. NAGY Olga: i. m. 157.

⁶⁶ NEUMANN: i. m. 309.

⁶⁷ „Hát vóna szívem öregségemre, gyengén, betegen, magamra hagyni engem?”, kérdezi az anya Bors Pétertől. (I. m. 121.) A mesebeli öreg így fogadja Bors Péter köszöntését: „– Jó napot adjon Isten, öregapám. – Neked meg adjon jó szívet, lelkem gyermekem” (i. m. 131).

⁶⁸ „Szegény feje hosszú időn át egyre csak sírdogált, sok álmatlan éjszakát töltött el, sok napot anélkül, hogy evett volna, hanem aztán végezetül az Úristen megerősítette a szívét, s kezdett egy kicsit magához térni: 'Isten ellen való bűn volna, ha elpusztítanám magamat, élnem kell szerencsétlenül is, hiszen amíg az uram élt, s megvoltak a gyermekeim, jól éltem’” (Bors Péter: i. m. 120).

⁶⁹ Az anyának és a feleségnek ez a szövönő aspektusa megjelenik a *Bors Péter és Virágos Florea* mesében is: „Egyszer, amint éppen vitézi útjukat járták, az erdő közepén egy házra találtak, s oda beléptek. Abban a házban egy leány ült a szövöszték előtt és szőtt. Ez a leány maga szépséges Tündér Ilona volt. Szép rőt hajából énekszó hangzott, s amint szőtt, s a hányszor a leverő bordával ráhúzott, annyiszor ugrott ki a szövösztékből két-két fegyverbe öltözött katonára” (Bors: i. m. 134).

⁷⁰ „A ház szimbólumában a Nöiség menedéknyújtóként és védelmezőként fogja át a család és a csoport életét” (NEUMANN: i. m. 154).

ként, a fiúi szívre történő nyomásgyakorlás eszközeként értelmezhető (nota bene, itt a mitológémből ismert női attribútumaihoz mérten egyfajta lefokozódás válik nyilvánvalóvá). A sírásnak ez esetben semmiféle szimbolikus-mitikus értelmet nem tulajdoníthatunk: profán megnyilvánulás evilági célok elérése érdekében. A sírás egyszerűen csak önsíratásként áll előttünk, az önsajnáltság és színlelés értelmében, vagyis a másíknak olyan maszkot mutat, amelyik a másik szívére, érzelmeire, ösztöneire hat, s ezáltal részvétet akar kicsikarni a szívéből, anélkül, hogy megpróbálna az értelmére hatni. Ez az anya tehetetlenségének ékes bizonyítéka. Végig kell gondolni, hogy sírása vajon nem olyasfajta nyelvnélküliség-e⁷¹, amely az anya részéről csupán egy szándék: az otthontartás kimondhatatlan vágyának átvitele, „átfogalmazása”, „átcsapása” egy tiltásba, egy olyan tiltásba, amely lényege szerint elzárni akarja a fiúkat a külső világ veszélyétől, és befogadni akarja őket az anyai oltalomba (kemenchébe, burokba). A sírás mint fátyol leplezi az anya igazi arcát, amelyet nem akar feltárni a halálba induló fiúk előtt. A sírás elleplezi sajátos diszpozíciójának, a veszteségtudattól való őrjöngésnek a pillanatnyi megnyilvánulását. Ezért sírása álca, halálos csapda, amelybe a fiúk bele is sétálnak abban a hiszemben, hogy féltés, holott valójában ösztökélés. A sírás, akárcsak a nevetés:

közvetlenül azon módozatok közé sorolandó, amelyekben az embernek a világgal való találkozása és érintkezése végbemegy – éspedig a megismerés, a látás és a megragadás különös módozatai közé. A nevetés maga is hang, s mint ilyen, mindig bele is illeszkedik a beszéd menetébe, megszakítva azt, és körüljátszva szavait. Szintén hangként megvan a maga pillanata is, és ez éppen az a pillanat, amelyben beáll a megértés, azaz megtörténik a tárgy összeolvadása a hallgató vagy a néző fejében lévő képzetekkel.⁷²

Az anya jajgatása, jajveszékélése, faluközösséget megijesztő őrjöngése abban a pillanatban tör fel, amikor a sárkányról és pusztító hatalmáról való előzetes tudása, gyermekeinek előre látott balszerencséje, végzetes sorsa és magára maradottsága egyszerre tudatosul benne. A jajveszékélés a halál/Hádész felette aratott győzelmének beismerése és a veszteség gyászolása, mely sötét bánat enyhüléséhez hosszabb időre van szükség. Jakab *Babszem Jankó I.* meséjében a gyász és bánat, a veszteség és váratlan öröm: a „csodás gyermek” megfogánása kettősét, mint a lét limbusai közötti szédelőt tárja elénk:

Na, az öregasszony otthom, szegény özvegyasszony, min sírt, búsult, látta, hogy a gyerekei nem térnek vissza; milyen szép háram gyereke vót nekije, a két fia s egy lánya, és egymagába maradt, nem vót elég, hogy a firje meghalt, még a gyerekei is odalettek. Telik egy év, telik két év. Egy vasárnap eszibe jutattak az asszannak a gyerekei: akkoriba nemigen vótak ruhásszekrények, hanem kanapéba szokták tartani a fehérnemüket. Gondolta magába az asszan, hogy előszedegeti a lányának a ruháit, a gyerekeinek, bár megszellőzteti; ha már őket nem látta, a gyerekeket,

bár ruháit még láttagassa meg. Nagy sírással, jajveszékéléssel fölemeli az asszan a kanapé fedelit, kezdi kiszedegetni a kanapéból a ruhákat, nizegeti. Ott amin sírt ide, sírt tova, hát valamilyen paszuly vót rakva a kanapéba, bab. Ott amin sírt a nagy szipegéssel, hogy kerút, hogy nem, egy szem bab beugratt az asszannak a szájába, és leszaladt a torkán. Ettől a szem babtól az asszan állapotas lett. (Jakab: 107.)

Az anya jajveszékélése akkor éri el tetőfokát, amikor a csodásan született gyermeke is el akarja hagyni:

Ej, nekifogott sírni az anyja, jajveszéssel sírt, jajgatott, nem tudta, hiogy mit tudjan csinálni, hogy ez az egyetlen egy gyermektől is meg kell váljan, és el kell vesztse még eztet is, hogy nem lesz az öreg napjaira, aki ötet gondviséje. (Jakab: 163.)

A *gondoskodás* (mint az anyaság legfőbb attribútuma⁷³) olyan jövőbe kivetített elvárásként fogalmazódik meg az anya sírásában, amit indulása, otthontól való eltávolodása előtt a fiúnak kell értelmeznie, s hogy az anyai elvárást mint a szeretet viszonyossági elvét a fiú megértette, ígéretet tesz a visszatérésre és a gondoskodásra egyaránt. Egyértelműen kinyilvánítja a családhoz és számára ismeretlen (sosem látott) testvéreikhez való hűségét, miként azt is, hogy tudatában van „rettenetes erejének” mint égi ajándéknak, amelyet jól használva felszabadíthatja a többieket elátkozottságuk alól és visszaállíthatja az élet normális rendjét. Talán csak azt az egyetlen „üzenetet”/okot nem tudja kódolni az anyja sírásából, hogy őt nem a sárkánytól/idegentől, az alvilágjárástól félti, hanem testvérei irigységétől, bosszújától, amely fizikai veszét okozhatja, illetve a lelkét fertőzheti meg, hiszen a testvérféltékenység zavart idéz elő benne, s lelkében felhorogad a bosszúvágy. Miként Kerényi is utalt rá, a rettenetes erővel bíró gyermekhős egyik aspektusa, hogy „*kiirthatatlan bosszúálló*”⁷⁴, mely motívum némely mesében tetten is érhető, másokban pedig épp a megbocsátás figyelhető meg: az ítéletet az Istenre bízva a „kardfeldobás” motívumában.

A megbocsátás pedig, hogy a megtorlásnak ellentmondjon, az időben találja meg hatalmas alakzatát.⁷⁵

Benjamin megállapítása alapján világossá válik előttünk, hogy a síró gyermek előtt hosszú út áll addig, hogy „szellemi lényegének” identifikálása nyomán eljusson odáig, hogy képessé váljék az őt ért testvéri megcsaláson, elveszejtés-szándékon felülemelkedni a tudáshoz, a bosszúvágy kinyilvánítása helyett a megbocsátáshoz.

⁷¹ „A nyelvnélküliség az iszonyatban: ósálmény. (...) És a tudat: hogy ez a nyelvnélküliség, kifejezésbeli tehetetlenség olyan mélyen lakik az emberben, mint ahogy másfelől a nyelv képessége hatotta át” (BENJAMIN: i. m. 109).

⁷² RITTER: i. m. 46–47.

⁷³ DERRIDA: Ki az anya? (fordította: Boros János et al.), Jelenkor, Pécs, 2005.

⁷⁴ KERÉNYI: *Gyermekistenek*. In: Uő: Halhatatlanság és Apollón-vallás (ford. Kövendi Dénes et al.). Bp., Magvető, 1984, 375.

⁷⁵ BENJAMIN: *Az idő jelentése a morális világban*. Törödékek, i. m. 110.

FÜZI

„És lassan névutók lesznek
a német névelők,
és egybeesnek, összeesnek
az angol igeidők,
de az örök-itt szavak megkeresnek,
a szakadók, a kötők.”

MAGAM, 2012

Messzebről kell kezdenem. Mint az a beteljesített mű. (A „Hármaskönyv” első része, a *Világok határán* 2010-ben jelent meg. Most a *Megérkezés* zárja a folyamatot, melynek „közepén” *A kilépés* a... keresem a szót, talán... hordozó, közvetítő eleme, de hadd ismétljem, valamivel messzebről kell.) Füzi László *Maszkok, terek...* című, 2005-ös írásgyűjteményével, ahol 2004-es zárással a *Világok között* című zárófejezet már sok mindent vázol, ismeretünk várakozó váznára előrevetít.

Nagyon szerettem azt a könyvet; zavarban is voltam vele, mert annyi kezdeménnyel készített – volna! – kapcsolódásra (Camus stb.), valamint visszaigazolta (túrjuk meg a csúf szót) egy versemet, egész szemléletemet (egy síkon, persze), a „mindennapi mód” megünasáról. Sietve mondom, én voltam-vagyok a ráunó, és nyilvánvalóvá tette, hogy Füzi teljes képet lát a mai magyar irodalmi lehetőségekről, gazdag szellemkörébe engem a nem is oly távolból evidensként fogad. Több együttműködésünk adódott azóta, sőt, irodalmi jelenlétem Füziék lapja, a *Forrás* nélkül elképzelhetetlen; Füzi a rólam szóló dolgozatok egyik legátfogóbbját készítette el, s erről mind beszélnem kell itt. Magam a *Világok határán* „szólóalbum-kiadása” kapcsán fogalmaztam meg egy fogalmat – vállalom a furcsa kifejezést, hiszen Wittgensteinnek csak annyiban nincs igaza, hogy „... arról hallgatni kell”, nem, ha már van az „arról”-vetület, mindegy, hallgatunk-e róla, ez más, mint József Attila „lesz-virága”, s ellentéte a beckett-camus-i *nincsnek* –, megfogalmaztam magamban azt a fogalmat, hogy FÜZI.

Nevezett fogalom maga nem hoz zavarba minket, könyvét nem állítja regénynek, *Én-könyv*, így nevezi, s nem menti magát, de tárgyilagosan beméri helyzetét: „Ezt a három könyvet nem írtam volna meg, s nem is fűztem volna össze őket, ha pusztán a magam életében megmutatózó kötések és szakadások foglalatát látnám bennük. *Én-könyvet* írtam, mert a valamikori közösségi társadalomról, annak eltűnéséről, s az újabb világokról másképp nem tudtam volna írni.”

Dolgozatom is *Én-dolgozat*; a magam szubjektív vonulatai (árnyuk) nélkül nem tudnék a FÜZIként jelölt alapfontos jelenségről szólni.

A képzőművészeti hatások a leghasznosabbak a maguk élvezetes, komoly csendekre ihlető módján, mondom ezt, mert albumok tömegével vagyok körülveve, és napon-ta 10–20 jelenséget – festőt – vallatok, nézegetek, szövegetek össze képzeletben. De a filozófiaiak a legmarkánsabbak. Ezekkel a hatásokkal összecsapunk olykor,

részemlésekhez jutunk általuk; és Camus-val Füzi a *Hármaskönyv* lapjain is így áll-jár, folytatván-megerősítvén a *Maszkok...* ily kezdeményét. Keserű józansága e tárgyban is a régi: igazságlelően objektív. De épp kicsit a másik oldalt nézi, Camus örök-érték jegyeit, s nem arra döbben – nem ismétli magát? – csüggeteg belátással, hogy az igazságok megmaradtak, ám „az embereknek” nem kellene annyira e régiek. Azt írta már korábban is, és egy nyitott, közösségi vonzalmú ember mondja ezt!, hogy *az igazán érzékeny hitelességekre*, melyek urambocsá a szívnek és az esztétikai vágynak az igazságóhaj mellett úgyszintén kedvesek, *az újságok (!) ma rosszszak*, kevesek, elégtelenek.

Füzi (írhatnám végig így: FÜZI) a szívnek, az igazságóhajnak és a megtalált, de rögtön kétségekre is sodródó-sodró közösség-elemnek akar szolgálni, de ezt csak az elérhető legteljesebb őszinteség, tárgyhűség stb. jegyében teheti, így mint nagy elődei-példaképei, Németh László, Sándor Iván etc., kevesen vannak, némi rezignációval, még több szókimondással, de mindig esztétikai-filozófiai értéként kifejezve „nyugtázza” a változhatatlant.

Érzem, elborít a sok téma, mondandó, nehéz helyzetben vagyok.

Először is színt kell vallanom: regénynek, nagyon alapvető, tisztázott műfajú regénynek tartom az új Füzi-együttst. Egy kort ismert meg velem egy központi szereplő – az elbeszélő – nézetéből. Rengeteg szereplővel, akik regényalakjai egy küszködő, talán a végén nem létrejövő helyi kornak. A globalitást hagyjuk. Teljes értéknyitottság jellemzi Füzit, nemcsak a *Forrás* negyedszázados vezetésében, a társakkal-együttes-létrehozásokban. Keresi az értékmegmaradás lehetőségét a játékban; már a *Maszkok...* így indít, s kevés gyönyörűsegebb szót olvastam e tárgyban. Az irodalom-történelem-játék hármast is nemesen, bátran értékeli. Mondanom sem kell, milyen kicsengéssel, mely párost hagyva meg összetartozásként. Egyáltalán – a szépségesen kifejező könyvborító érzékletességének társaként –, a könyv szelleme, ha elmaradtak is a 2010-es könyv fotói, láttatóan mutat kötéseket, pontosan keresi a szakadások helyeit-okait. Szerencsére Füzi – még egyszer írok így: FÜZI – igen okosan marad távol, ahonnét; mind szerencsésebben választ; közbevevtem, magam büszke vagyok rá, hogy e könyvről rajongva, ennek ellenére összefüggéskereső objektivitással szólhatok; és eszményihez közeli – igencsak eszményi! – közegszervező, centrumalkotó az író Füzi is, a kritikus, az elemző, a figyelő... akinek, fájdalom, maga mondja, egyre

kevesebb az ideje az olvasásra. Biztos, de ahogy érzem, az egyensúly üdvös, megvan.

Az Én-könyv regényalakjai, százan is talán (!), izgalomra kavarnak, megmutatkozásukkal-megmutatásukban őrzik integritásukat, „személyiségi jogaikat”. A *Hármaskönyv* ily szempontból külön mesterműre teget hordoz, valamiféle szellem-vegyintával írottat. (Hogy a számítástechnikát ily szempontból, máig írógép ember, ne is mondjam.) *Nouveau roman* igenis az a sok ténytérítés maga – és Füzi – együttesében. S fordulataikról is értesülünk. Hogyan alakult a szereplők sorsa? Hogy áll a mindent felülmúló állócsillagok fényének dolga?

Ilia Tanár Úr változatlanul. Gazdagodva.

Erről pár szót.

Füzi leírja útját – és szűkebb családjáét, az eszményi házaspárosát stb. – a gyakorlati élet küzdelmeinek állomásain át (katonaság még mindezek előtt, s ide Ottlik iskolai alaptanulságait nagy humorral iktatja!), Eger, közben egyetem, foglalkozás-választási sodródások, remények és lassú beteljesülések, de a lényeges, máig ható „célbaérés”: a Tanár Úr. Ilia Mihály. Aki Európát, hazát, Erdélyt, Délvidéket etc. olyan szerves egységben közvetít, *él, ad át elevenként*, hogy nélküle nem lenne nekünk ma ez a Füzi-jelenség. S nevezett hármaskönyvről sem lenne meg önmaga.

Nagy kő esett le a szívemről, hogy az a mindenképp szinte fontosabb téma – a terjedelem engedte térben – helyére került. Igen, ezek a szellemek, ahogy Füzinek első sorban a Tanár Úr, Németh László, de később Sándor Iván is, Lengyel András... nem sorolom... magam Fried Istvánt említtem saját kései életéből mindenképpen... gazdagságunkról vallanak, „mindenek ellenére” nem sápadva táplált reményeink lehetőségeiről. Ilia Mihály egy össze-egybe szervező, bontatlan egységű, becsületű, erejű, figyelmességű helyi és helyen túlra is messze mutató szellem máig. S Füzi példája *mutatja* – el kell böngészgetni a Hármaskönyvben! –, mennyire nem erőszakos a jó vezetőszellem, s közben mégis eszményien adja az általa adni fontosnak tartott értékeket. Húz meg segédegyeneseket. Jelez fő vonalakat. Nem akaszt el semmit egyoldalúsággal.

Ezeket a tulajdonságokat a mai Füzi László jól gyakorolhatja. És bensőleg vezérelten gyakorolja. (Van erre J. A. tollából is.)

Én-könyvnek azért nevezi talán a regényét, mert ő maga is (!!)-fontosabbnak érzi a szellemi szerepet a képzeletjátékainál. Jogos ez is, az is. Világok felől jön szerzőnk, s hallok egyet-mást, érzek-sejtek is, hogy meglepetésekre készül még, ám az igazi, hiteles meglepetések úgy szervesek, hogy az író is (jaj, közhelyet mondok) meglepődik aztán. Egy biztos, a *Maszkok*... Füzije vázolta terveit az említett, ottani befejezésben, aztán beváltotta ígérését.

Egyik kedves albumomban, nem véletlen, hogy Schwitters-nél, találtam s kijegyeztem egy mondatot: „E kollázs legfontosabb mozzanata, értéke az absztraktsága” - - És a *Hármaskönyv* szerzőjének, érdekes módon épp fordítva: a minuciózus pontossága. S másképp ezt nem is érdemes. Ahogy rengeteg részletet, „dolgot” hitellel meg tudunk a sorjázásban, így válik elemi érzetünk: itt a regényírás egyik alaplehetőségét látjuk.

Füzi társadalmi „betagozódása” részéről teljesen mellőzendő. Maga határozta meg az irodalom-társadalomjáték hármasság belső értékrendjét. De szociológusnak is kitűnő, etikusnak a nagy beleélő készség és analitikus gyakorlat mellett természetesen az az elemi adott-ság minősíti-segíti, melyet eleminek mondhatok, Kormos Istvánt idézve: hogyan becsületes az ember, hogyan ép a szellemlénye? Úgy, hogy becsületes... és ép marad. No.

És kitűnően ír ott is, ahol szinte lábjegyzet tömörségű a matéria. Sokat segít az a remek telitalálat, hogy többféle betűtípussal „fut” a szöveg. Remélem, aprólékos elemzők rámutatnak a sok-sok stilisztikai remeklésre.

Magam – mondtam is ezt Füzinek – az értelmi fixálást, tisztázást, és *ugyanakkor* „a cselekmény” (!) továbblendítését segítő-eredményező szó- és szó szerkezetisméltéseket tartom bátor leleménynek. Szusszanunk egyet. Hogy erőben érkezünk a kilátópontokra. Ne vesszünk el fölös fáradások által. Mondtam, tehát, hogy ezt tanulgom én is. (Bár e dolgozat viszonylag derekas terjedelmi lehetőségei ellenére sem tudok stílári eredményekkel „tündökölni”.)

Töviről-hegyire elolvastam a könyvet, és jegyzeteket készítettem. Ilyen szempontokat ajánlok ekképp: a koradottságai; formációi (irodalmi lapok, kiadások, mozgalmak); az egyéni sors nagyobb távlati (a kilépés, a megérkezés, a többvilágúság); a mikrovilág; a gyerekek, a „miért vagy focikapus” stb.; a *ritka bravúr: a stílus töretlensége*.

Igen, a stílus egység.

„Ilyet” nem is igen láttam! Nem szorulunk rá Füzivel, hogy hízelegjünk egymásnak. Tehát lássuk közelebről: hogy egy ezer törésselüvel kaleidoszkópos könyv ilyen egyenletesen íródjék, s nem szenttelenül, nem tudósian. Maraton ez a Hármaskönyv, és a futó végig ugyanazt a tempót s nem hivalkodó eleganciát veszi, viszi, közvetíti. Minden hasonlat rossz, hagyjuk a sportot. A szerző érezhetően maga is érdeklődik művének minden megélt részlete iránt; nem lankadó türelemmel elemez – soroltam az előbb, értékel, latol, nyilatkozik etc. –, és az értékelés nem tolatkó, a latolgatás nem bizonytalanság jegye, a nyilatkozás nem az elbizakodottságé. Mindig – !! – eljut valahová a közléseivel, de érezhető, hogy aztán rákérdeztünk; tehetése szerint válaszolna. Mi ennek a szervessége?

Megmondtam. Következetességről van szó. A könyv lényege: egy határhelyzet, egy elhatározás, egy megérkezés képsorai. S ha a megérkezésnek egyszerűen meg kell történnie, a *részletei is célba-érések, rendre*. Az ám, de nem lesz ettől darabos, töredezett a mű?

Nem lesz.

Az ellenkezője lett.

Hihetetlen, elemi érdeklődéssel olvasom... nem Füzi gondolati hozadékait csupán, nem a szerves alakulásokat, de – ismétlem – azt is, hogy x, y, z stb. mikor mit csinált, hol ki volt „ott”, kik és mikor „szakadtak”, vagy mikor zajlott – a legnehezebb ábrázolni, bemutatni, közölni – „az élet *csak úgy*”.

Szakmai szempontból így ez a munka: remekmű.

Azon túl meg: izgalmas, közeli, olvasójára rátaláló regény.

Jó, hát Én-könyv.

Utánalpozós forrásmű. Mi volt, hogy volt. Bármí

„életesek” is – Füzivel – a fenntartásaink. Mi maradt valóban maradandó. Mire alapozhatók a remények.

Túl a szakmai részekén. Melyek miatt – remélhetőleg – írók volnánk. Tanult fők? Tanulók. Tanú-jelöltek.

•

Hogy aztán az emberekkel mi lesz?

Miként fogunk kellenni nekik?

Amíg irodalmat elemzünk, amíg műveket felolvasunk *ad hoc*, szerintem van remény.

Amíg elkezdünk új irodalmi jellegeket tanulmányozni. Amíg Ilia Tanár Úr mindegyre tud nekünk újat mondani.

Fried Tanár Úr *művészetköziségről* ad elemzést, van türelme Seurat pontjaihoz verseinkben...

Amíg úgy érzem, hogy Füzi könyvében gondolkodva nem kopik a magam dolgait illető erőm, sőt, párhuzamosaink adódnak nem is egy helyen...

Lássunk egy ilyen kijegyzetelt példát.

•

A filozófiáét.

Hirdessük a jót, az értéket, ahol és ahogy... és így mondom el, hogy Füzi kapcsán ösztönösen is forgatni kezdtem megint – az ő szellemi útjának éveit követve – a huszadik század bennünket közelebről érintő fejezeteit. Persze, strukturalizmus. Persze, lét és idő. Persze, Wittgenstein. No, itt megálltam. Azt olvastam, hogy a kétely-mint-bizonyosság fogalma teszi „Witti” – különben néha szaktudományossága miatt túl elágazó, sivatagos – életművét mégis a legnagyobbak, legfontosabbak egyikévé. De ahogy már említettem itt, komoly – és nem tréfás – kétségeim támadtak, nem kérdőjelezések, de a dolgok egy-változatú, haha, változattalan önazonosságának kérdésében. Ha *megvan*, hogy miről nem beszélhetünk... nos? Csak a társasság közegében van „gond”. Mi azokban az évtizedekben egyértelműen politikumnak értettük Wittgenstein tételét. Elgondolom, Füzi és baráti-ismerősi köre is így volt ezzel. Bár más-más közegben mozogtunk akkor (magam jöszörem semmilyenben se!), ugyanazt éltük át végfokon.

Sartre esetében más volt a helyzet. Aligha követtük a mestert a szovjetszépítés „baráti” gesztusaiban. Nem ám! Hát Camus? Más volt a helyzet. Alapvető emberi-etikai, szóltam róla, adottságokat, relációkat bogozott-szálazott ő, sivatagi napfényélességgel. A keresztény egzisztencializmus mifelénk mostohagyerek maradt. De nem biztos. Pilinszky... Nem akarok feltolakodni, de Rilkét követve csekélységem is a leginkább erre hajaz. Semmiképp nem a dialektikára, a materializmusra.

Igaz, én a társadalmiasságtól eleve elrettentem, futottam. S az isten-képzet sem volt babitsian elevenem. Különös e könyv újdonság-ismeretanyagából megismerni a „szomszédvárakat”, az általam a maguk idején nem ismert köröket. Igaz, másfélüket sem ismertem, az egzisztencializmusból inkább maga az egzisztencialitás foglalkoztatott. És mind többet tűnődöm azon, hogy ha az egzisztencialitás = a tematizálatlan, hogyan is van ez konkrétan? Annyi témám volt s van. Nem tarthatom kizárólag egzisztencialitásnak azt, ami... csak és csak érzet.

A gondolat, mint érzet.

Nagyon szeretem Füzi „stop-labdáit”. Ahogy másfél soros bekezdésben odametsz-nyes hirtelen valamit, amit nem is vártunk.



Mindennapi szellemi életének kérdését. Családi tervezetések pillanatnyi borúit: hol lesz mindkettejüknek állása, régész-feleségének s neki is.

Mit várt egy fejleménytől.

Például egy folyóirat belső életéből adódó horizontot miként remélt. S mikor.

Regény, igazi szépprózai elemekkel gazdag Én-könyv ez, de a történelmet, mint J. A. a palánkok közt szárnyaló munkát, nem feledi.

•

Egyáltalán: miközben egy ízig szellemi ember beszámolóját olvasom, akit töretlen elhivatottság-érzet vitt a megérkezés felé, aki meg is érkezett, s ezt tudja is, de a dolog fényében az „itt-most-hogyan-tovább” ugyanily elemien izgatja, motiválja, olajozza, szó sincs arról, hogy túlhangsúlyozódna a hűvös és örökkévaló. Hogy szintén századunk legnagyobbját nézzem. Elemi benső egyensúlya van ennek a könyvnek.

•

Fájó, ahogy jegyzeteimet – velük a könyvet is telefirkáltam – hagynom kell most.

Pedig... például...

Lengyel Andrásnak az a megállapítása, hogy a Tiszatáj legfőbb érdeme a magyar kultúra hagyományos szakadásainak felszámolására való törekvés volt...

További nagy, vélhető igazságok:

Legendákat termő világban éltünk akkor...

Az emberi gazdagság olyan példáival találkozott Szegeden a szerző, amilyenre korábban nem is gondolt...

Mikor Erdélybe először megérkezik, a havasok láttán rádöbben, hogy tényleg valami egészen máshová érkezett, mint ahová elindult...

A gyönyörű kétségek, hogy el tudja-e mondani az életét. Mert ezer változatban érzi emlékezete „a lényegét”.

Gyönyörű ez főleg azért, mert az írás maga adja meg, adja vissza az igazság hitét, az „igazságot”.

A reflektáló „recenzens” érez nagyobb zavart inkább most, hogy ezer változatban élte meg a kaleidoszkópbeállítás, lehetőségét. És mit tudtam elmondani ebből?

•

Bízom benne, vágok-nyesek egy füzeset, azért valamit mégis: úgy, hogy sem éhen nem hagyok semmi szempontot, senkit, sem pedig az olvasó kenyerét, örömét nem veszem el. Füzi könyvét sem folyamatként őrzöm magamban, hanem hegylánc-„csúcok” rengetegéent. Mondtam, szusszanunk, kis tetőre érünk, indulunk... és egy sziklakiszögellő mögül páratlan látvány villan elébünk.

Szépségesek az ilyen hangnemű megnyilatkozások: „Azt mondtam, nem fejlődés-regényt írok. – Nem is írhatok fejlődés-regényt, mert nem érzem a fejlődést. – Látom, tapasztalom a technikai fejlődést, érzékelem az élet kényelmesebbé válását, legalábbis azoknál, akik bekapcsolódhatnak a változások, átalakulások folyamatába, közben pedig látom az élet leszűkülését, a terek elvesztését, a körülöttünk kinövő virtuális terek burjánzását, és tapasztalom az időből való kizáródásunkat. – Azt érzem, hogy az idő már nem velünk történik meg”, írja.

Ennél szépíróbb regényszerűséget, cellamagányosabb társasságot elképzelni sem tudok. Maximumos lehetőségek terepén jár szerzőnk.

•

Persze, nem lenne ő ő, ha rögtön vissza nem vonná még alapfogalmait is: micsoda régimódi ügyek ezek, hogy megérkezés, út, elvesztés stb.! Mégis mennyi efféle „történt, esett meg”, ki és mi vészelt el, esett el. London, Bécs hogyan vette polgári mivoltában a múlt század rettenetes forgatagait?

Jó, mondom én, gondoljunk Kafkára, nagy újabb-oro-szokra... ah, a festők és a zenészek talán jobban jártak. Popova, Goncsarova, Kandinszkij etc. Nem látok rendszert én se.

Semmiféle rendszert, mégis le kell írnom: az erők boldogtalanító globális kényszerpályáin túl.

De még nem tartunk itt életregényben. Így mondom.

•

Szálloda van a szomszédunkban, „vasútnál lakom” (!), s el-el nézem... no, hagyjuk. Furgonokat látok olykor, ágyneműt szállítanak ide-el, hoznak-visznek tehát, s még hányféleképp mondható, élelmiszert, alapanyagokat s készételt. Némelyik furgonszekrény jócskán imbolyog. Ilyen a konstrukciója. Közben, mint Szép Ernő mondja, mindig gondolkodom. Ma a Push Ice furgont nézve ezt gondoltam, lévén hogy a háttérben nálunk itt vala-

mi bálnavadász film ment, brr, ismeretterjesztő, s mielőtt gondolataim elmentek volna, mint a füst, a felhő, a víz (még Szép!), ez ötlött belém: mennyi szakmai részlet csak a halásznál is! A tengerek ismerete, meg a hajókötél, akkor a kikötőoszlop, a raktározási technikák, ezek az emberek ott, de bármely szakma „belije” bárhol, mit sem tudnak a mi oly nagy, valóban oly nagy költészetünkről, stílus tehetségünkről, a filozófia se nagyon jut sehova, százalékarányban tisztán, ha Wittt, ha Heidegger, ha Sartre stb. Furgonunk szekrényét még csak imbolyogni se látják. Mármost ha én Schwitters Norvégiájáról hallok valamit, csak hogy Lars Olö, Vogs Kalaresson, Ema Durost etc., meg hogy melyik utca, melyik ház, melyik bolt, melyik domb, szirt, fok, milyen hal stb., lehet, hogy nem pezseg tőle a vérem, de a közlés tárgya megvan. Így valahogy egyszerre érdemes azt mondani, mint Babits különös hírmondója, hogy *nem tud* semmi újságot, *meg* megírni (nem meg-megírni! egyszer megírni) az *Esti kérdés* csodáját. Így iramlanak örök éjben a kivilágított napalok, fürke-fényekkel, s van kint sötét, ismeretlenség itt-ott, világ ide és oda (köszönöm!) és így izgalmas a sok esemény, név... *mű* kínálkozó részeként volt, van. Is.

•

Hogy ezt a dolgot nem terebélyesítem, könnyít is, nehezít is helyzetemen.

Mert ahogy pontot teszek a végére – 2012. június 25., mondjuk –, kis pihenő és albumnézegetés után visszatérek szintén dossziéra való jegyzeteimhez, cirkálmányaimhoz, szép félreütés, firkálmányaimhoz. És a *Forrás*ba írom, befejezve egy időre, a magam emlékezéseit, egzisztencialitás-töprengéseit, majd egy könyvsorozatot széljegyzetek, a *Nap Kiadó* in memoriam dolgait, valahogy úgy, hogy *Kettősök hármában*, értsd, magam leszek harmadikja a század nagy magyar íróinak párbeszéde során, párbeszéd önmagukkal, kérdezőkkel stb. Ha igaz, a *Forrás* Jékelyt, Ottlikot, Kosztolányit „kapja”.

Kivételes élmény, áldása a sorsnak, de hát az én ötletem volt.

Nem szabad, ezt tanítja a *Hármaskönyv*, leállni kezdeményeinkkel. S bár én Füzinél veszes 16–17 évvel vagyok öregebb, és úgy élek napról napra, hogy... lefeküdni aludni félek, felkelve, ugye, Hemingway alapigazsága, félek, hogy félni fogok, nem tudom elfogadni, hogy – minden szellemi igyekezetem, talán „erőm” ellenére – *ne* roncsstelepnek lássanak, bár mindez így van, egyre hajt a kíváncsiság, legyőzve a meg-megfáradást, hogy kiderítsem, mit is mond nekem Schwitters, Jékely, Füzi... egy-egy műfaji meglepőség... miféle vitám lehet szakmailag, esztétikailag... mik még lehetőségeim.

Az írás minden igazi műhelytitka egzisztencialisan érdekel. Holott ha mint író nem lennék meg... I. Rilke, kinek még nincs hajléka, sose lesz... nem fejezem be.

A festők élettörténete, több száz gyönyörű album, fakó elméleti könyv... a filozófusok némelyike... a nagy magyar írók emlékeköteteinek szemlézése... levelezésem Fried Tanár Úrral, a szegedi Tóth Ákossal... és a *Tiszatáj*, a *Forrás*, mint műhely(!)köz közlési lehetőség, egy-két-három folyóirat még... két könyvkiadó... íme, hajlékom így ez. Sok szorongás közepette. *Füzi könyve nekem élet-sugárzó volt, mert nem lettem benne szorongást. Ítéleteket igen, feltérképezéseket... megélések naplóit, tereit,*

persze. De akit-amit én FÜZI névvel, jellel jelölök, az életre elhivatott, okosságot bölcsen kereső, nagyon ihletett, mégis irányításra, őrzésre képes ember, igazi író – a sorolt s más tárgyakban is: *dolgait*: sokunk üdvére *várom*.

Sokunk? Igen. Azért még *vagyunk* valamennyien, *ad notam*: magyar irodalom, világ-gondolkodás.

•

Most is van verébkém, ő épp sánta... de tökéletes. Hatéves. Ne feledjük, Ottlik mit mondott Hornyikéknak: hogy de, a macska nagyon fontos. Hogy magunkhoz idomítottuk legyőzhetetlen függetlenségében. A veréb is ilyen kisebb rablólovag. Verébkém (Kassák szava) rácsipantgat írógépzajomra. Igényel engem. Én ezt a csipantást igényelem. L. Nemes Nagy Ágnes: most már eldőlne nélküle, az irtózatos madár-szív nélkül. És akkor, a szívvel, Poe nagymester... és vége-hossza. Tessék igényelnünk egymást, lenni annak, hogy valami nélkül most már eldölnénk. Tessék ilyennek lennie az irodalomnak. Ha.

•

Az egzisztencialitás mint a tematizálatlan. De akkor a tárgyias gondolkodás is = a gondolkodás mint érzet! Hová vezet ez? A fausti megújuláshoz, vagy ennek örökké fele-

szere módjához, mert lehetetlen a „több”? Gondolkodom azon, hogy „Füzi”-mint-FÜZI, és arra jutok, hogy a határ, a kilépés, a megérkezés egzisztencialitás-elemisége, ha *valaki más megismert életelemeiből* éljük át/ki, megoldás-féle. A Másik, mint a mégis-egzisztencialitás élheterősége, vicc, külön?! „mejléte”, ennek visszaigazolása... és az a faustin túli „vicc”, ez már vicc, kiáltjuk, hogy az ajtón kitett Másik-egzisztencia a magunk egzisztencialitása révén jön vissza az ablakon.

Ha nagyon friss az agyam, hajnalokon, de máskor is, a nagyon roncstelep, de még épként sok mindenben épként – is – használható testben, fejben, szerveződésben, elgondolom a *Hármaskönyv* már belül, magamban forgatott – körforgató madár? nem! – állagát, ennek sugallatát, és merszem van a főszemély „mindennapi módjának” értékelésére, nagy-vevésére. Lehet, rosszat is tennék vele, hogy Füziben tudatosítom „Füzi”-t, a FÜZIT, de hát miért tennék rosszat? Gyerekjáték ugyan nem, de megoldhatóság lesz ez az egzisztencialitás, sőt, a regény „dologi” folytatása már megvan neki, azt érzem. Ez nem kilépés lesz, hanem körkörösőbb. Vagy ki tudja, komparatívításhoz semmi jogom...

És mégis...

A régi fogalmak, beidegzések, kényszerpályák helyett – ah l. Musilnál Ulrich? nem, még ő se, az se – ez az „átadott egzisztencialitás” az, mely az új összetartozódás lehet.



„Meggzólal a kimondhatatlan”

(Varga Imre: Mielőtt kimondaná. Versek 1968–2010)

Rendhagyóan vaskos verseskötet van előttünk. Borítóján a szerző neve olyan halványan feltüntetve, hogy a könyvesboltban keresgélők számára ez nem is jelenthet segítő információt, kapaszkodót. „A nevemen, történeteimen túl nincs én ... Egyszerre vagyok senki és mindenki” – fogalmaz szinte közvetlenül ehhez szánt kommentárként *kicsivel beljebb*, a fűlszövegben a költő, akinek műveiben egyébként is meghatározó szerepet játszik a személyiségbölcséleti témaválasztás. Mindezt sajátos jelképiséggel hangsúlyozandó, egy letakart arcú (mégis határozott kiállású) emberalak jelenik meg a borítón, akinek leple és ruhája bíborszíne, sáfránysárgája tán nem is a tekintet megragadását szolgálja (v. ö.: böngészés a könyvespolcokon), hanem közvetlenül máris arra utalhat, hogy e termékeny versbeszéd világszemléleti háttérét tekintve erősen kötődik a keleti filozófiákhoz, mindenekelőtt is a buddhizmusnak, a zennek az énfelfogásához. (Ha szerzőnk maga nem is szerzetes, életrajzilag mégis erős kötődése van a szerzetesi életforma gyakorlásához meditációs elvonulásai, bőjti megtisztulási gyakorlatai, tanító-gyógyító mindennapi tevékenysége folytán, sőt a verseiben is sokszor tetten érhető, együtt bölcselkedve oktató szándék jelentkezése kapcsán is.)

A kötet címnek választott tárgyias vonzatú szószereket kétirányú hangsúlyviszonyt és figyelmet indukál. Nagyon szerencsés választás ez, habár a fűlszövegben említett többi lehetőség között is akad jó néhány érdekes és inspiráló felvetés, s szinte mindegyik képes is lenne valami ars poeticusan hasonló fontosságú alapközlésre, mint a megtalált végső változat. (Szerencsés gesztus ez a beavató dilemmaelemzés is a szerzőtől a fűlszövegben, hiszen rögtön fontos támpontokat ad a majdani befogadáshoz, segítő-irányító jelzéseket, melyeket ekkora – mintegy nyolcszáz tételnyi – corpus esetén az olvasók jó része talán hatékonyan használhat fel a versélménybeli tájékozódáshoz.) Hogy mit is készül kimondani a költő? „Egy képben talán, s csupán a lényegét” – hívhatnánk a válaszhoz segítségül mondjuk Radnóti *tétova* meghatározási kísérletét, de a kimondhatatlan úgy válik létezővé, hogy „nem mondhatja ki önmagát” – folytathatnánk a tételt Weöres Sándor *Négy koráljának* a megszólalásra, megszólaltathatóságra vonatkozó – e méltató írás címében már megidézett – paradox szentenciájával. Vagyis a „mit kimondani” problematikára egyértelmű megoldás nem kínálkozik, sőt, a kötet záró opus szavaira hivatkozva (v. ö.: „De hol a szó van, / ott a halálom.”) talán úgy tűnhet, hogy – a bölcséleti célképzet szerint – a feloldó-megsemmisítő, üressé tevő kimondás, kimondottság helyett poétikailag az előttiség-állapot, a keresés, alkotás, megformálás teremtő feszültségei, maga az inspiráció megélt-sége kapja meg itt az elsődleges hangsúlyt.

E keresési tartomány demonstratív feltérképezése nem arra törekszik, hogy az eddigi összes, szöveggé vált poétikai jelzés most és egyszerre reprezentálja az életmű aktuális teljességét. Varga Imre koncepciója olyasmiféle egyben-láttatás, amelyben e bő négy évtized terméséből a szerkesztés időszakában újrafelfedezve, korrigálva, szervezesebb kötésrendhez átrendezve körvonalazódhat-összegződhet és nyitódhat tovább a líranyelvi közlés szándéka.

Könnyű a szerzőnek, mondhatnánk, hiszen a kötetstruktúra kialakításakor rengeteg alkotói és újraalkotói munkája során megélte és újraélte a „néma tartomány” minden költészeti és bölcséleti rezdüléseit, finom rezzenéseket és erős rengéseket, de vajon gondolt-e arra, hogy leendő olvasója mit és hogyan kezd majd e tekintélyes terjedelmű szóáradattal? Ha kedvére bele-beleolvas, sikerülhet-e közelébe jutnia annak az összbenyomásnak, amely a kompozíció egészének létrehozását motiválhatta? Ha rendszeres haladással jut előre a szövegekben, nem kap-e túl sok impulzust, túl sok jelzést az egésznek a maga részleteiben való átláthatóságához? Érzékelhető már a kritikai fogadtatásban is egyfajta dilemma ezzel kapcsolatban. Németh Zoltán az összefüggések vizsgálatakor szinte elvész a filológiai aprómunkában (l. *Létezés-gyakorlatok* – in: Irodalmi Szemle, 2012/3.), s így próbál lényegi jellegzetességeket feltárni, ugyanakkor András Sándor nagy távlatokból szemléli az életmű nagy tendenciáit, s annak csupán néhány fontosabb, konstans karakterelemét emeli ki (l. *Mindig miközben mondja*, in: Élet és Irodalom 2011/23.)

Érdekes kihívás is tehát találkozni Varga Imre versgyűjteményével, mely nem riad vissza a fűlszövegben is zsengeknek nevezett legkorábbi verskísérletek, cenzúra által likvidált opusok közlésétől, a szöveg- és kötetkronológia kisebb-nagyobb mértékű manipulációjától, a nyelvi-formai-stiláris és szemléleti végletek kötetben belüli ütköztetésétől, valamint attól sem, hogy sok alkalommal tegyen kísérletet egyazon közlendőnek sokszor az elhasználódásig újraszemléltetett kifejtésére, példázására, árnyalására.

„nincs semmi készen ... A teremtés naponta újra kezdődhet velem, velünk”. A fűlszövegben ez a reflexió az *Örök kezdeteim*-féle lehetséges kötetcímváltozathoz kapcsolódik, mely szinte szinonimikusan mutat rá Varga Imre ars poeticájának lényegére. Negyven év után is változatlanul megvan az alkotóban a készítés „a teljes jelenben teljesen jelen lenni” bölcséleti programjához illeszkedve a „nyelvben is jelen lenni” költői teremtésaktusainak folyamatos megélésére, beteljesítésére. A nyelvi jelenlét legkorábbi poétikai törekvéseiben mindenekelőtt a szabadságelvű, és saját terminológiája szerint – kassáki öntudattal – absztraktnak mondott költőt érhetjük tetten, akinek – csakúgy, mint több nemzedéktársának – fontos gyakorlóterepet jelent a szürreális és dadaista örökséggel gazdagodott újavantgárd beszédmód, melynek jel- és kiállítás-típusú kísérleti változatai egyaránt felismerhetőek e művekben. Furcsa grammatikai és jelentésbeli neologizmusok, vizuális hatáserősítő elemek, helyesírási és tipográfiai lebegtetések tanúskodnak arról, hogy a megnevezhetőség-megmutathatóság holderlini és wittgensteini problematikája a kezdetektől fogva komolyan foglalkoztatta szerzőnket. S miközben szkepszisén éppen csak túl lépve („szóljal bármit, vagy néma maradsz - egyremegy” – *Ember a földön*) szerepszerűen parafrázálja Arany egyik balladájának hangsúlyos küldetésűtétét (l.: *Szondi apródja*), felmerül még az a lehetőség, hogy a nyelv erejének próbára tétele a megszólaló részéről egyszersmind kompenzációs törekvés is, mely ellensúlyozhatja a nemzedéki érvényű korai számvetések felfokozott hiánytudatát (l.: *önsírató*), a két hazában is mindegyre otthontalanságérzettel, idegenségképzettel küzdő fiatalember elkese-redettségét, s teret adhat ironikus-groteszk társadalombírálatának, rendszerkritikájának (l.: *Magánbeszéd a Stúr*

utca sarkán). Apokaliptikus karképei intenzív – olykor Bosch-t idéző – vizualitásra és halmozásos alakzatokra épülnek, de már hosszúverseiben is tetten érhető a mind meghatározóbbá váló paradox fogalmiság, dialektikus bölcséleti szándék.

Külön tanulmányt érdemelne Varga Imre nyelvfilozófiája, már csak azért is, mert a kötetcímadásnak e választott módja jócskán túlmutat az ars poeticai, alkotás-lélektani aktualitáson, ráadásul a szerző sok olyan gondolatot sző bele költeményeibe, melyek tematikusan is e problémakörhöz sorolhatóak. Jól azonosítható nála a posztmodernizmus nyelvkritikai szemléletmódja; kezdetben a jelentéslehetőségekkel kapcsolatos szkepszis („a szavak alatt szavakat látok a szavak mögötti / csendben”, „akár a gyermek / tárgyak nevéen szólítgatod / a néven túlit s éppúgy kevés / szót tudva csak / akár a gyermek”), majd pedig az inspiráló azonosíthatatlanság motívuma („Versedben a mondhatatlant / szavaid ... Takarják? Sejtetik? Vagy éppen hogy fölfedik a végső csendnek.”). Költőként, a nyelv művészeként ugyanakkor természetes a számára, hogy a szavakban, a jelentésben mégiscsak megragadható kifejezőerőt igenis alkotó módon lehet és kell felhasználnia („A szavakkal, a szavak / meg érvelem – közös kalandunk. / Formázzuk egymást”, „A szóba szóval ébredünk ... Teremtődik és terem”, „Két szó közt boldogan ... Teremtés előtti tagolatlan”, „Önmagam kimondani képtelenség, ... de attól lesz eleven, ha ... valómat keresem”, „A teremtő szó világokba indít”). Mindehhez még hozzájárul, hogy a buddhista bölcsélet alapján szerzőnk a szemlélődő tudat tisztításának-üresítésének eszközeként is tekint a szavakra (mantrázás), de még fontosabb számára a *zazen*, vagyis az a csend-állapot, mely az ürességben megélt teljesség dimenziója is lehet egyben, tehát nem más, mint a „tátott teremtés gazdag csöndje”.

Mivel a szubjektum azonosíthatósága, kimondhatósága szerves része a kötet filozofikus motívumrendszerének, a versbeli jelzéseket követve érdemes kitérnünk – akár egyfajta belső fejlődéstörténet lenyomatainak azonosításával – költőnk személyiségbölcséletére, én-filozófiájára is, melynek alapját visszatérő jelleggel szemlélhetjük a párkapcsolati szituációkhoz és lélektanukhoz kötődő művekben, illetve a keleti világszemlélet megjelenését, majd pedig erősödő hatását tükröző kompozíciókban. Bizonyára tudatos költői szándék volt, hogy kötetben eddig nem publikált korai verseivel szemléltesse, honnan indult: szinte nagykamaszként örlődött nárcisztikus és magányba menekülő (öncsalóan magányra ítélt) énei közt, lázadó öntudattal hirdette az „én vagyok én a Szabadság” romantikus szlogenjét, majd jogos költői én- és öntudatra ébredve poétikai és bölcséleti-elméleti szempontból kezdte foglalkoztatni Hölderlin tétele („Csak jel vagyunk, s mögötte semmi”), a panellakó arctalanság pedig mint kritikus kor-képzet jelent meg nála, s ekkori verseiben gyakorta kap szerepet az egyes szám első személyű beszédmód, illetve gyakorlati az önreflexiók is.

Az életközépi szemléleti fordulat aztán magával hozta a költői és bölcséleti szemléletváltást. Az egyes szám második személyű dikció arány növekedése arról tanuskodik, hogy a megszólaló már független, kritikus önszemléltre is kész, általánosabb érvényű gondolatok megfogalmazására koherens belső hitelességgel vállalkozik, s nem ritkán szentenciózus formát és (ön)felszólító modalitást kölcsönöz a már-már tanítva bölcselkedő közlendőnek,

feladva a korábban hirdetett sorsvezéreltség képzetét is. A buddhista-taoista nézetrendszerrel való azonosulás lenyomatai a belső világ teljesezésének, teljességének vágyától (l.: „zárt térben ébredő világok”, „Tágul benned szépen a tér”) az én teljes feloldásáig, feladásáig jutó programtettek (pl.: „Add oda magad, hogy / a teljes világ lehess!” – *A hiúságok vásárán*, „Múljak a nagy Teljesbe” – *Eper és lélek*, „az én s az én-se / egybelobban” – *a mantra mélyén*). De vajon szerves fejleménynek tekinthetőek-e a későbbi kérdések formájában felmerülő szubjektumbölcséleti dilemmák, vagy csak formai frissítésnek számít a kérdező bölcsélet metódusa (vö.: „Vagyok-e? Aki én, van-e? ... Velel ki leszek majd, s ki lehettem? ... Voltam? ... Már elhagytam? Még nem értem volna el? Késik vagy megelőz a jelen?” – *Múltamból utolértél?*)

Nyelvszemlélet és én-filozófia azonban csupán kiemelt részterületei annak a gondolati rendszernek, mely a *Mielőtt kimondaná* verseit kötetegésként is alapvetően meghatározza. Egészen korai jeleit láthatjuk itt már annak, hogy Varga Imre kezdetől fogva nyitott volt egyfajta mitologikus vonatkozásaiban is sokirányú műveltségnek poétikai érvényű integrálására. Van nála nyoma ugyan még annak is, hogy ifjú eszmélése öntudatával életkorát meghaladóan bölcsnek mutatja magát (l.: „már semmi meg nem lephet” – *Szemem Zodiákusában*), vagy hogy a még nem interiorizált igazságot mint szervesen csattanót, egyelőre csak félig emésztve adja tovább („A LÉT CSUPÁN A HALÁLLAL / TÖBB MINT AZ ÉLET” – *Látomás 1971. március 3-án*, „A lét meder nélküli / végtelen áradat” – *Rajz H. B. ceruzájával*), de a már említett életközépi tanulásfolyamat hatására eljut a tudatos, kontemplatív össz-figyelem felismerő bölcsességéig, a teljes megélés érzéleteken felüli tapasztalataig. Ezekről hol allegorikus beszédmóddal (pl.: *Tükörmélyben*; *OM. A világ kelyhe sugárzik*), hol programszerű üzenetek formájában (pl.: *Vénasszonyok nyara*, *Mondható viszonylatok*, *A diáklány levele*), hol tételes szentenciózussággal (pl.: *Út vagy, Eljutva, A nincs útján*) számol be, hol pedig a tudati folyamatokba való belső beavatás leképezése által igyekszik beszélni (pl.: *Valóság, Elszáll belőlem, Ki én s ki ő*). Talán nem véletlen, hogy éppen a *Megerkezések* című kötet-ciklus darabjai azok, amelyek még szövegképi formájukat tekintve is többségükben arra vállalkoznak, hogy az osztatlan-oszthatatlan Egy képzetét mint metaforikus alakzatot is megjelenítsék. Költőnk kulcsszavai, kulcsfogalmi (idő, tér, mély, mag, bent, kint, teljesség, végtelen, rend, egész, egy, derű, öröm, fény, remény) és egyes műfajspecifikus közlésformái (haiku, koan) nemcsak az említett keleti eredetű gondolkodásmódok szerinti bölcs beszéd lehetőségének reprezentálásában jutnak szerephez, hanem ismerősek olyan szerzőktől is, akikre Varga Imre nem fél irodalmár-együttgondolkodó mestereiként sem hivatkozni (Weöres Sándor, Sári László).

A már idézett, tudatos kötetzárás paradoxona az ars poetica látszólag negatív motiváltságát feltételezi. Ha azonban néhány sorral feljebb halad újra a tekintetünk, sejthetővé válik, hogy a „verseket alvó” költőt, az eddigi tanúsága szerint, nem hagyja el mindegyik kimondhatóság-közeli képzet, s ébredése egyszermind újabb versekre ébredést is jelent. Igaz, a 22 oldalnyi tartalomjegyzék végét szemlélve csökkenő aktivitást észlelhetünk (*Halj meg, hogy élhess* – 78 tétel 1998 és 2003 között, *Agram Irev lelki mozija* – 29 opus a következő 3 év lefor-

gása alatt, *Rosamunda beírásai* – újabb 3 évből 27 vers, *Alkalmak* – 5 költemény az utolsó két esztendőből), de valószínűleg nincs szó poétikai értelemben vehető csendről – vagyis van szó, vannak szavak, amiket kimond, kimondhat, azaz költőként, a nyelv művészeként ki is kell mondania.

(Kalligram Kiadó, 2011)
Juhász Attila

A poétika pár fokos fordulata

(Varga Mátyás: *parsifal*, *parsifal*)

A *parsifal*, *parsifal* olyan könyv, amely ismétlésre kényszeríti az olvasóját. Az ismétléssel lehetővé váló pontosításra. Kiigazításra. Maguk a versek is ezt teszik: egyre intenzívebben zoomolnak a tárgyra, hogy a felszínnek, a leplek mögé pillanthatassanak. Így csak látszólagos a mitológiai kontextus is. A kötet versei nem egy mitológikus világba való belépés nyelvi kísérletei, nem kultúrtörténeti mélyfúrások. Sokkal inkább kivezetések. Adornói értelemben kivezetnek a mítoszról. Pontosabban kivezetik alakjaikat, lényüket saját eredetükből valami számukra ismeretlen, bizonytalan térbe. Nekünk, olvasóknak ez a tér már ismerős – de még mindig bizonytalan.

A könyv a test autonóm történeteit állítja elénk. A test a nyers valóságba ágyazódó nyers valóság, s ilyenként válik az ember drámai léttapasztalatainak elsődleges archívumává. Varga Mátyás verseiben a test világra nyitottságunk esendőségét tanúsítja. A rendkívül koncentrált formák puritán nyelvi világa a szellemi tartalmak nagy türelemmel végzett ülepítéséről vall, aminek során csak a „teremtő maradék” válik láthatóvá/hallhatóvá. Ennek következtében a test lemezletlenítése a szó lemezletlenítésének formáját ölti. Varga Mátyás versei kíméletlen közelségből tekintenek az emberre, figyelmük szinte a pórusokig hatol. A kötet több darabja a nagyítás képi technikáját alkalmazza, aminek köszönhetően az egész helyett csak egy részlet brutális faktúráját kapjuk. Újra és újra. Mintha a vers beszélője számára egyedül ez a radikális testközelség lenne a lírai beszéd érvényes dimenziója. A másokhoz mért antropológiai közelség elemi tapasztalata a kötet egyik fő témája, ezért Klingsor, Kundri és Parsifal nem a mentális vagy temporális távolság viszonylatai között mozog, hanem a tapintható közelségben. Varga Mátyás könyvének szépsége és finomsága a szövegek érintési képességéből adódik. Nem az ember pontosítja a verset, hanem a vers pontosít: ismétlésre kényszeríti az embert.

A *parsifal*, *parsifal* című kötet poétikai erényei közül talán legfigyelemreméltóbb az a gazdag utalásrendszer, amely versvilágának sajátos realizmusát biztosítja. Ennek az utalásrendszernek a középpontjában Thomas Stearns Eliot és az általa teremtett költői hagyomány, *poiesis* áll, amely révén mind a tematikában, mind a költői beszédmódban kitüntetett szerepet kap egy olyan *sztenderd*, amely az egyes szövegek legitimációjának végső forrásává válik. Eliot szerint a költő „nem azért költő, hogy személyiségét kifejezze – a költő sajátos médium (és csak

is médium, nem pedig személyiség), amely médiumban benyomások és élmények sajátos és váratlan módon kombinálódnak. Benyomások és élmények, melyek ugyancsak fontosak lehetnek a költő személye számára, nem szerepelnek költészetében, és mindaz, ami költészete lényegét teszi ki, elhanyagolható mennyiségek a költő személyes életében”. A szerzőből kivont személyességnek köszönhetően létrejövő médium nem önmagasság, nem individuális egység, hanem egy sztenderd, rendelkezésre álló kulturális archívum, tradíció érzékeny artikulálójá. Varga Mátyás költészetében jól nyomon követhető az Én (a személyesség) helyébe lépő, tárgyiasító alakzatok kombinatív gazdagsága. Ahogy a *leghosszabb út* és a *hallásgyakorlatok* című kötetei is egy érdekes mediális pozíció megragadása és kitöltése révén hozták létre intenzív poétikai erőterüket, úgy a *parsifal*, *parsifal* is sajátos belépés a hagyomány – a megszólítás és megszólítotttság – rendjébe. Parsifal és a Szent Grál története az európai epika egyik alapszövege, történetmintázata fel- és átdolgozások gazdag variációit tette és teszi lehetővé egészen napjainkig. Az eminens hagyományhoz, a mítoszhoz való odafordulás felveti azt a kérdést, hogy a kulturális archívum történeti képesek-e úgy behatolni a jelentésteremtés mai rendszerébe, hogy a szinkron valóságtapasztalat aktiváló elemei legyenek. A kérdés az, hogy egy ilyen archetipusos narratíva „önmagára ismer-e” az utólagos elsajátításban, azaz valóságképző mechanizmusainak működésbe hozatala képes-e új valóság – a mi valóságunk – érvényesítésére. Eliot nevezetes *Átokföldje* című költeménye az újalétesítés ezen eseményének szimbolikus képeivel indul: „*Aprilis a kegyetlen, kihajtja / Az orgonát a bús földből, beoltja / Az emléket a vágyba, felkavarja / Esőjével a tompa gyökeret.*” Eliot számára a tradíció a folyamatos *beoltás* és *kihajtás* révén teszi termékkennyé a jelen horizontját. Nem a jelen felől történő reaktiválásról van tehát szó, hanem éppen a múlt jelenbe hatoló gyökereinek generáló potenciáljáról. Varga Mátyás azonban egy másik utat tapos, amikor témája közelébe igyekszik férködni: remítizálása demítizálás. Az, ahogy Parsifalról *parsifal*, *parsifal* lesz, egyszerre jelent hiányt és többletet, mintha a technikai sokszorosíthatóság korában valami eredeti helyett a többszörözött lenyomattal állna szemben az ember. Az elvesztett, eredeti realitásnak úgy helyettesítői a másolatok, hogy annak intenzív vonatkozásrendszerét mint kötelező terhet hordják. Egy ilyen típusú poétikai kísérletben a kihívás abból fakad, hogy a kulturális sztenderdből mit tud vállalni a harmadik évezred elején a szerző. Ez nem pusztán szubjektív döntések következménye, hanem egy olyan időben zajló kikristályosodás munkája, melynek révén a múlt nagy tömbjei saját idejük szilárd kövületévé válva eredendően megvonják magukat az utólagos megmunkálás szándékától. A kötet azon versei, melyek motivikusan megidézik Parsifal történetét (*gaste forest*, *artus*, *amfortas*, *klingsor kertje*, *gauvain*, *blanchefleur*) úgy viszonyulnak a nagy kötőszilárdságú mitikus sztenderdhez, hogy a pusztá név birtokbavételén keresztül teszik lehetővé a történetek közti megszólalásviszonyokat. A versek pengevékony pillantása mintegy kimetszi a nevet a múltból, hogy újradefiniálhassa a név feltételrendszerét. Az *artus* című vers például a konyha csupasz falai közé veti a (meztelen) nevet. Önmagában a név Varga Mátyás verseiben semmire nem kötelez.

*a konyhában várt
rám. A sarokpadon
ült. Levest evett,
vagy mindenesetre
valami pépeset.*

*kérdőn nézett, majd
eltolta a tányért. –
aztán semmi másra
nem emlékszem, csak*

*a nedves törülközők
átható bűzére.*

A kérdőn néző tekintetben valójában a szerző pillantása tükröződik. Az üres falak közé helyezett arc elementáris pillantásában a magyarázó dekorációk nélküli puszta realitás posztmodern kondíciójában elbizonytalanodó én tekint körül. A nedves törülközők átható bűze az egyetlen, ám egyértelmű tapasztalat: az arc magára hagyottan néz ebben az élményközegben. A név itt olyan *prosopopeia*, ami nem ad hangot a múltból kiemelt arcnak, azt pusztán ma csak maszkként moztatja. A mítosz nyelvi univerzumából kimetszett név/arc néma, hiszen saját, elvesztett nyelve helyett egy másik, idegen nyelvbe vetetett. Varga Mátyás verseiben a mítoszból való sajátos kiemelés tehát nem az allúzió jelentésteremtő potenciálját szándékozik kiaknázni, sőt, szinte elzárja ezeket a lehetőségeket azzal a céllal, hogy belekényszerítse a pusztán név-által-adottat egy idegen, bizonytalan térbe. A poétikai konstrukció szintjén hangsúlyossá váló idegenség, kivetettség, nyelvi inkonzisztencia a kötet szemléleti horizontján is meghatározó módon van jelen egyfajta episztemológiai bizonytalanság, határozatlanság, köztesség formájában. Ebben a tekintetben a *parsifal*, *parsifal* az útkeresés könyve egy olyan közegben, amelyben nincsenek eligazító, útjelző táblák, amelyben az ember várakozásai, reményei nem tudnak teljesülni, így maga az út kényszeríti folyamatos korrekcióra az úton járót. A terét vesztett mítosz modern kori díszletei között „mintha-történetek” zajlanak, olyan események, melyeknek nem-szereplője vagy véletlen alanya a vers beszélője. Az *áldozás* című vers egy érdekes elvétést rögzít, egy olyan hibát, ami mélységes félelembé és bizonytalanságba taszítja a körülmények áldozatát:

*amikor a pap véletlenül
két ostyát tett a nyelvem-
re, féltém, hogy valami
súlyos hiba esett meg
velem. – a sekrestye enyhe*

*izzadságszaga a meccsek
utáni öltözőre emlékezte-
tett. – halottak napja volt.
a számban két halottak
napja vesztegelt.*

A vers a váratlanban való veszteglés megrendítő képét adja, és annak a *kiszámíthatatlannak* a példázata, ami oly gyakran teszi az embert idegenné ismerősnek, otthonosnak vélt valóságában. A fakticitásban megnyíló, új, meg-hökkentő realitással szembeni felkészületlenség Varga Mátyás verseinek alaptapasztalata. Ez az idő – a vártban a váratlan felbukkanása – a halottak napja. A kötet ver-

seiben az ember esendősége többnyire érvénytelenségként tárul fel, olyan pillanatként, amelyben nyilvánvalóvá válik az ember fizikai vagy mentális sebezhetősége. A bizonytalanságban csak az elemi, testi tapasztalatok képesek a jól ismert realitás biztos talaját újra megteremteni: „*a sekrestye enyhe / izzadságszaga a meccsek / utáni öltözőre emlékezte- / tett.*”

A kötet egyik legszebb verse, a *hálátlanságról* nagyon finom felmutatása a mélységünkben rejlő bizonytalanságnak, az ismerősben megnyíló ismeretlennek. A vers modellálja ennek a poétikának a térkonstrukcióját, hiszen egy olyan mediális valóságot teremt, melyben lovak és lovagok, autók és autósztrádák válnak a versvalóság szél-ső értékű elemeivé. Az itt és most temporalitásából kiszakított imaginárius, köztes tér valójában olyan senkiföldje, amely egy léttapasztalat lehetőségének biztosításával válik érvényessé.

*én aztán maradtam itt (vagy így) ezen
a fura réten, a többiekről azóta semmi
hírem, az angyalok meg kicsit mások,
mint amilyenek őket a filmekben
látod: jönnek, mennek, mintha emberek
volnának.*

Az itt és így maradás jelzi, hogy a fura rét inkább kondíció, mint konstelláció. Utak, idők és közegek olyan szimultán együttese, amely mindenfajta keresést az énkeresés küzdelmén áramoltat át. Az itt és így maradt-ság köztessége nem csupán a vágyak, remények és a realitás közti üresség felszíni formája, hanem mindaz a távolság, amelynek felnyílásában az én önmagára ismer. Amelyben realizálódnak távolságai és távlatai. A kettő gyakran ugyanaz. Ebből a szempontból értelmezhető az a feltűnő sajátosság is, hogy Varga Mátyás verseinek alanyai végtelenül magányosak. „*néha rád isme- / rek egy-egy idegenben, / aztán újra eltemetlek.*” – vagy „*akár-hogy is: közöttünk idegen ma- / radsz.*” hangzik el a kirekesztő megállapítás a *senki fia* című versben. Ezekben a szavakban azonban az én idegensége csapódik ki a környezetében. Nem külső megbélyegzésről van szó, hanem az úton lévő és igazán visszatérni már nem tudó „hős” által teremtett vákuumról. Ez a magány nem megszüntethető, ezért a szerelem, a test örömei, a férfi sikerei sem gyógyíthatják be a magárahagyottságból képződő sebet, hiszen ennek pozicionális okai vannak: a versek alanyai az *imitatio Christi* útját járják – az alámerülés útját. Saját autentikus világukból kikerülve a nyers élet közegébe szorulva kell teljesíteniük küldetésüket – kitenni testüket törésnek, kopásnak, sebnek, sárnak, forró vasnak. A dimenziális áthelyeződések (a dimenziók közé szorultság?) feszültségterében elemi adottságként jelenlevő magány a Pilinszky János költészetében oly hangsúlyos antropológiai magányt idézi, azt, amelyben a saját világba való beszorultságból nem válthat meg semmiféle szenvedés. Ez a *megszorultság* az ember leglényegibb ösztönző tapasztalata. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ebben a súlyos présben az angyalok is úgy „*jönnek, mennek, mintha emberek / volnának.*”

A mítosz Parsifalja látszólag felkészült a feladatra, eszközei (fegyvere, lova), elképzelései, jó és rossz tanácsadói vannak, azaz kudarcai, elvétései ellenére is benne marad a számára feladatul rendelt világban, hiszen annak organikus alkotója. A *parsifal*, *parsifal* különböző alanyai

eszköz nélkül kezdik meg küldetésüket – csak a nevüket hozzák, az „én” és „te” deisisében lecsupaszított tetet, ami aztán történetük alakuló, szenvedő, formáló anyagává válik. Az alászálláskor üresen érkező „hős” szinte véd-telenül ütődik az idegen tárgyiasságok élein és pereméin. A nagy sűrűségű valóságban előzönlök a zavaróan szilárd, éles reáliák.

*a parton álltak a tankok. lánc-
talp mintázata mindenfelé a
sárban, és borókabokrok (azt
mondják, ritka növény). a hideg
vasak között néhány ember
babrált. – pár fokkal fordult
csak el minden, de alapvetően
felismerhető.*

A név és a tárgy kivezetése a mítoszból „szembemegy” az elioti költészetfelfogással, amennyiben számára a *kulturális sztenderd* (időben-térben) más világok varázsával képes beoltani a jelent, azaz értelmezési keretét tudja adni a mindenkori jelen fakticitásának. A *parsifal*, *parsifal* ebből a szempontból mást mutat meg (és jár be). Ezt a szellemi irányt Max Weber nevesítette elsőként. A felvilágosodás kapcsán Weber *a világ varázstanításáról* beszél, a XVIII. század új típusú diskurzusáról, melyet alapvetően materialista és empirikus beállítódás jellemezett, és jellemez ma is. Varga Mátyás könyvében a mítosz a szigorú empirizmus kontrollja alá kerül, a *mi* világunkhoz varázstanódik annak világa. Varga Mátyás költészetében rendkívül következetes a materiális tapasztalat cenzúrája. Ennek a szemléleti beállítódásnak egyértelmű poétikai következményei vannak ebben a kötetben is.

A poétikai színpad díszletei mintha nem autentikus tartozékai lennének ennek a világnak, hanem egy másik realitás kitüremkedései és beékelődései egy szenzibilis lét-szférába. Ennek a kettős szerveződésnek a lenyomata az, hogy a *parsifal*, *parsifal* kötet verseiben szinte tolakodóan uralkodik el a materiális valóság. Az eredeti szövegben elsődleges szinten jelenlevő eszmeiség és spirituálisítás itt a valóság nyers felületén olyan fénytörést szenved, melynek a poétikai közeg elsötétülése lesz a következménye. Az ellendülést és felemelkedést folyamatosan ellehetetlenítő valósággháló összefüggő materiális struktúrája – mint valami érvényteleníthető nehézségi erő – a hitek és vágyak olyan elmélyítésére kényszerít, melyben a hétköznapi katarzisa realizálódik újra és újra. Pontosabban szólva, minden felismerés, belátás (katarzisz) feltételezi a hétköznapiassággal való elementáris szembesülést. Rendkívül érdekes, hogy Varga Mátyás verseiben ezeknek a szembesüléseknek a primér alanya a test. Az a felület, melyen keresztül a világ érintkezik a tudattal, a lélekkel vagy a szívvel, amelyen a világ a lenyomatát hagyja. A kötet versvilágában a test testekkel, anyagokkal, tárgyakkal érintkezik. Ezeket kopik, sérül, deformálódik, s ezeken keresztül tesz szert szellemi tapasztalatokra. Varga Mátyás verseinek sűrűsége, súlya az anyagok sűrűségében, súlyában és szagában van. Ezért gondoljuk meghatározónak e költészet *fenomenológiai karakterét*. Már a *hallásgyakorlatok* című kötetben is poétikateremtő erővel bírt a fenoménra, a megjelenőre (a hallottra) irányuló olyan odafigyelés, amelyben a valóság poétizálása azt jelenti, hogy hagyja tárgyát saját közegében nyugodni. Valójában Parsifal története a mitikus test történe-

te saját mitikus közegében (Amfortason keresztül a seb mitikus története is), hiszen a lovas *atlétha*, és éppen teste erőtöbblete teszi bajnokká. A test mint fenomén egyfajta materiális megelőzöttségként jelenik meg, s ezt jól jelzik a kötet prologusában és epilógusában kitett mottók is: „*L'herbe foulée sauve la face*”, illetve „*Dolors trespasse et honte dure*.” A történet a testen hagyott nyomok sorozata. A kötet prologus utáni nyitó verse, *a másodszor esik el* hangsúlyosan rögzíti a testi lét világból való elvonhatatlanságának drámai tapasztalatát:

*a busz hangját még hallod,
a sofőr éppen most vált
sebességét. ősszel este
hatkor már sötét van itt:
két távoli utcalámpa
között körülbelül fél-
úton – most ér bőröd
a sár*

Véleményünk szerint Varga Mátyás kötetének erőterében a test mint *corpus* áll a középpontban. A napjainkban szinte divattá váló testtematizáció csábításainak ellenállva a kötet versei radikális hangot ütnek meg, melyben a test mint a világnak odaadott, megnyíló, feltáruzó áldozat jelenik meg. A test a bőr finom szövetébe ágyazódó puha anyag. Szemvedése elkerülhetetlenül megidézi és ismétli a krisztusi szenvedést, de a versekben nem kizárólagos ez az utalási irány. A bőr, a formát, az alakot lezáró, mindig csak sejtető, érzékeny felületi réteg drámai közelségben kerül az olvasó elé. A sebek, vágások, sérülések felszíni formái durva kontrasztok a bőr domborzatán. A szövegek mégsem pusztán a drámaiság felől értelmezik az ember felületi kitettségét, hanem egyfajta naturalista komplexitásban fogadják el a tapasztalás ezen elementáris formáját. Verseik sorozatában (*visszatérés*, *kamasz*, *sebesülés*, *amfortas*, *távozás*) van jelen az az ábrázolásbeli *plaszticitás*, ami a nagyon tudatos poétikai formálás ellenére a maga nyersességében hagyja a tárgyát.

*„a testi sérülés vonzotta.
a sebek furcsa erotikája.
mert ott hagyja magát az
ember: vigyék, vetkőztessék*

*mossák, vágják,
kötözzék – gyors, hideg
ujjakkal bárhol a testét.
s müljék róla szemérem.*

A meztelenségben takaratlan test feltárulás a világban – *apokalypsis*. Olyan önfeladás, melyben nagyon nehezen ragadható meg, mit is ad fel az ember. Ebből a szempontból (is) érdekes a holttest-motívum kitartó jelenléte a kötetben (*nincs veszve semmi, ikrek, amfortas, kímélet*), hiszen a halálban a test szintén a világnak adatik mint védtelen anyag.

A kötet megjelenése után egy évvel világosan látszik, hogy a kritika egyértelmű elismeréssel fogadta a *parsifal*, *parsifal*-t. A valóban jelentős teljesítmény azonban nem lehet meglepetés számunkra, hiszen a kötet – szemléleti és poétikai újításai mellett – szervesen ágyazódik Varga Mátyás korábbi költészetébe, elsősorban a *leghosszabb út* és a *hallásgyakorlatok* című kötetekhez. A *parsifal*, *parsifal* úgy összegzi Varga Mátyás poétikájának erénye-

it, hogy dimenzionálisan képes elmélyíteni azokat. A lát-
szólagosan zárt formák, a nyelvi reprezentáció intenzív
szegénysége, a kifejezésbeli pontosság igénye, a kérdé-
seket sorsproblémaként tematizáló látásmód, a koncepcio-
nális szemlélet elidegeníthetetlen sajátossága ennek a
költészetnek. Varga Mátyás költészetében az egészelvű-
ség a láthatatlan szervező közép. Versei többnyire olyan
minimálformák, fragmentumok, amelyek közt nem kép-
ződik hiány. Áttörve a nyelv sötét erdején – a maguk rész-
letszerűségében is – valami állandó egészről hoznak hírt.
Ebben az értelemben Varga Mátyás versei a művészet ősi
küldésének útját járják.

(*Magvető Kiadó, 2011*)
Komálovics Zoltán

Szerepjátékok

(Baán Tibor: Visszajátszás)

„Hősiesen védte versét, / Verse hősi dallamát / Nem
engedte édesedni, / Kerülte a cukormázt.” (20.) Baán Tibor
újabb verseskötettel jelentkezett, ezzel a Tőle megszokott
lendülettel és intenzitással folytatja viszonylag későn
megkezdett költői pályáját. Legújabb, *Visszajátszás*
című műve nem csak a költő rajzával díszített borító
miatt impozáns versgyűjtemény, hanem az általa legna-
gyobbnak tartott költőelődök előtti tisztelgés, avagy visszajátszás miatt is kiemelkedő. A kötetben felvonulnak a magyar irodalom legnagyobb alakjai, számos név és idézet tarkítja a mű szövegvilágát, ezért valóban úgy értelmezhetjük a művet, ahogy a kötet hátoldalán is olvasható, vagyis mint „verses olvasónapló, évszázadokon átívelő szerepjáték, melyben a költő beleéli magát a magyar irodalom halhatatlanjainak sorsába, stílusába”. Tehát a címadó visszajátszás egyben szerepjátszás is a különböző textusok által, a szerző nyelvi leleményével és kifinomult műveltségével párhuzamban. Többek között olyan halhatatlan arcokkal találkozhatunk, mint Balassi, Csokonai, Berzsenyi, Petőfi, Ady, Babits, Pilinszky és még sokan mások, akik valamilyen oknál fogva rendkívüli jelentőséggel bírnak a költő számára, és nem csak mint a magyar irodalom nagyjai vannak sorba állítva.

A kötet első olvasásra valóban olvasónapló hatását kelti, ugyanis néhány versben a szerző mintegy a saját impresszióit, személyes olvasási élményeit rögzíti egy-egy költőről, ez alapján pedig újabb képet alkot a már ismerős arcokról. „Balassi úr, rabiátus, / Vérbő természetted / Zabolázni megpróbáltad / S belefájdult a szíved.” (8.) Nem arról van szó, hogy a költő emléket állít a hatalmas elődöknek, inkább egyfajta játékról van szó: belebújik egy-egy költő bőrébe, néhol humorral és enyhe iróniával átítatott képet alkotva róluk, vagy éppen szemlélődő szerepet öltve próbálja megérteni sorsukat. A magyar költészeti tradíció felvonultatása tehát ez esetben inkább játék, téma, nem pedig az intertextualitás eszköze. Baán pedig rájátszik egyes költők stílusára is, pl. a kötetben szereplő *Változat* című vers alatt megjelöli, hogy „Ha Csokonai korunkban élne, / talán ezt a verset írta volna...” (18.), tehát szabadon játszik a lehetőségeivel, és elképesztő leleményességgel konstruálja, hogy miképpen is hangozhatna egy Csokonai-szöveg napjainkban. Rendkívül frappáns megoldásokat találunk a kötetben, amivel a szer-

ző rájátszik az elődök stílusára, ami egyaránt szemléleti széles körű tájékozottságát és nyelvi kreativitását. A magyar irodalom legnagyobb alakjai nem csupán idézetként közbeékelve vonulnak fel, hanem a különböző versek szövegében is számos utalást, rájátszást találunk a magyar költészet gazdag hagyományára. Szinte már epizódyszerűen bukkannak fel különböző jelenetek az irodalomtörténetből, pl. Juhász Gyula végzetes váradí szerelmének felmerülő képei, vagy éppen Édes Anna mindennapi világának rekonstrukciója által. A kötet rendkívül gazdag az ehhez hasonló képekben, amelyek mindazonáltal a költő személyes élményeivel, benyomásaival és reflexiójával vannak átítatva – mintha az ő szemén keresztül láthatnánk újra ezeket a jeleneteket, alkotói eredetiséggel bíró recepció gyanánt. Ennél azonban mégis jóval többről van szó. A kötet nem értelmezhető egyszerűen úgy, mint a szerző személyes olvasásélményeinek rögzítése poézis formájában, hiszen mindezek mögött a költő rendkívül egységes vilásképe húzódik: önmegértése és önmaga költészetének megértése egy irodalmi hagyományon keresztül.

Összességében nem az történik, hogy a szerző elbújik a költőelődök mögött, hanem éppenséggel az önmegértés egy sajátos formáját műveli azáltal, hogy felveszi a különböző szerepeket és helyzeteket, amelyekből sajátos hangú és stílusú szövegvilágot épít fel, amely már teljes ízében Baán-i. „Hazugság árad minden szóból, / Liliomtiprás műholdakról. / Nemzedékem rettentő zavarban / Nem hisz... már *nem hisz* a szavakban.” (88.) A szerepjátékok mögött tehát súlyos mondanivalót találunk, az aprólékosan megszerkesztett szövegek valamilyen módon a költő sajátos világából erednek, aminek megalkotásában kitüntetett szerepük van a közbeékelte idézeteknek és az intertextualitás egyéb eszközeinek. Mindez pedig a költő játékanak része. A kötet maga tulajdonképpen úgy is olvasható, mint egy különös utazás a magyar irodalom történetében, amely felkínálja a bolyongás és ezzel együtt az olvasás számtalan lehetőségét. Baán Tibor kifinomult érzékenységgel komponálta meg a kötetet, amely nem csak a költő világszemléletéről alkot egységes képet, hanem a rá nagy hatást gyakorló írók és költők szemléletén keresztül játszik rá mindarra, amit az ő sajátos poétikai világának nevezhetünk. A költő szövegalkotási módszerére jellemző kreativitás és nyelvi leleményesség pedig kiemelt helyet biztosít Baán legújabb verseskötetének az életműben, amelynek megértésében kulcsfontosságú ez a kötet.

(*Hét Krajcár Kiadó, 2011*)
Zsurzsán Anita

Nyitott kérdések

(Vörös István: A Kant utca végén)

A költőként, íróként, fordítóként is rendkívül termékeny Vörös István legújabb, 2011-es kötete egy viszonylag hosszú időszak verstermését gyűjti egybe. A 2005–2011 között íródott több mint száz vers három ciklusra tagolódik, melyek egész egyszerűen a megírás ideje szerint szerveződnek egységbe. A ciklusok (*Kőbalta nyomógombokkal, Földi harmóniák, A fényes stúdió*) tartal-

mi, formai sajátosságok alapján nem különülnek el jelentősen, bár a harmadik szakaszt forma tekintetében erőteljesebb kísérletező-kezdő jellemzi. Van azonban néhány olyan központi téma, melyek mentén, ha nem is teljességében, de a lényegi kérdésekre rávilágítva „bejárható” ez a látszólag vékonyka kis kötet, mely apró formátumában rendkívül testes problémafelvetéseket rejteget.

A verseskötöny címe (*A Kant utca végén*) előrevetít valamiféle bölcséleti jelleget. Különösképpen akkor várjuk ezt, ha tisztában vagyunk azzal, hogy Vörösnek nem ez az első filozófiai „kalandja”, elég csak 2009-es verses regényére (*Heidegger, a postahivatalnok*) gondolni. A címadó vers népdalszerű formában íródott (már ez is meglepő lehet, ha a cím alapján kialakított előfeltevéseinkhez tartjuk magunkat), középpontjában három lány, feltehetően prostituáltak, akik a Kant utca végén bemennek egy kapun. Az ironikus hangvételű vers nyilvánvalóan a német filozófussal, illetve az ő bölcséletével kíván dialógust létrehozni, bár nem teljesen egyértelmű, hogy annak melyik részével is egész pontosan. Utalások találhatóak *A gyakorlati ész kritikájának* híres, már-már szálkigévé vált soraira („Lámpa csillog ott fenn / és bent erkölcsi törvény”), de mielőtt egyértelműen az etika táján kezdenénk tapogatózni, előkerül a másik fontos kantai probléma, a tiszta ész, a megismerés lehetőségének kérdése. A verseskötöny egészét ismerve talán az a(z) – egyelőre – legkoherensebb értelmezés, mely szerint a Kant utca vége azt jelentené, hogy a versek beszélője szakít a kantai hagyománnyal, legalábbis ami annak erőteljes metafizika-kritikáját illeti, és elkezd ismét a transzcendens, a megfoghatatlan irányába tapogatózni. A kötetben ugyanis rendkívül erőteljesen jelen van az érdeklődés a lét problémája és Isten iránt. Kant útját végigjárva a versek alanya nem talált válaszokat, így továbbmenve, az utca végén belépett egy kapun, ez a kapu pedig – a verseket vizsgálva – a transzcendensre irányuló kérdésekhez vezetett.

A kötet mindhárom ciklusában számtalan vers foglalkozik Istennel. Sok esetben csak megszólítja Istent, segítséget kér, választást vár. Ezekben a versekben nem Isten áll a középpontban, sokkal inkább a versek beszélője, aki valamilyen problémába futva, valamitől megijedve kéri a Teremtő segítségét. Ilyen például *Az írástudatlanok árulása*, mely – amellet, hogy feltűnő irodalmi parafrázis – még a kötet elején, mint egy invocáció, segítséget kér az íráshoz, ezen keresztül, ennek segítségével az egyben maradáshoz: „Taníts meg írni, Istenem, / az én betűim szétesnek, / Vezesd át remegő kezem / papírhídján a végesnek.” Vannak azonban olyan költemények is, melyekben Isten maga a főszereplő, a központi alak, kinek alakját, lényegét igyekszik felfesteni, megjeleníteni a lírai alany. Nem kérdéses, hogy hisz Istenben, viszont úgy tűnik, nincsen határozott, megkérdőjelezhetetlen képe róla. Ezért előfordul, hogy bizonytalan („Mi Atyánk, ki a mennyekben tetszik lenni, / és aki tudja, hogy mi a semmi, / az ön neve kéne, hogy szent legyen, / de sajnos, pontosan nem ismerem.” (*A magázás művésze*), de van, hogy egy fura metaforában hirtelen definiálni tudja: „A halál csak egy emelő, / Isten meg egy pajszer” (*Emelő és pajszer*). Az Isten után kutakodó, bizonyos-bizonytalan hang sohasem patetikus, hiányzik belőle a fennköltesség, sokkal inkább ironikus, mintha ezzel is az Istenkeresés alapvetően „hétköznapi” jellegét bizonyítaná, illetve mintha önmaga előtt is zavarban lenne ettől a meg-

szállottnak is nevezhető kereséstől. Istenhez és a hithez való viszonyát tömören összefoglalja a következő sorokban: „Hívó vagyok. Az nem szégyen. / Kétkedem. De nem mélyen. / Nem lakja a templomokat. / A kápolnán ő a lakat. // Tudom, hogy van, de nem hiszem, / tudom, hogy nincs, de nem ilyen, / nem is olyan. / Kitaláltam valahogyan” (*A templom tükörképe a Feneketlen tóban*). Ezen ellentmondásos viszonynak a megértéséhez sokat segíthet az az érdekes paradoxon, mely az *És maga a templom* (ez a fent idézett vers párverse tulajdonképpen) egyik sora: „Hívó vagyok, tehát kétkedem.” Ennek értelmében hívó csak az lehet, akiben jelen van a kétség is, hiszen ha nem lenne kétkedés, kétely, akkor nem is lenne miért végiggondolni a problémát, és nem lenne miért és honnan eljutni a hithez.

Vörös Istvánt vélhetően azért is érdekli ennyire Isten, mert nagyon érdekli a lét, elsősorban az ember léte. Ezt a létet pedig Isten felől tudja leginkább megmagyarázni. A lét és nemlét viszonya, a lét értelme, értelmezése szintén sok versben előkerül: „Aki megszületett, meghalt a nemlétre, / Nem is sír az ördög – füst ment a szemébe” (*Elszokni a nemléttől*); „A lét elveszett olló” (*A váltság üdvözlése*). Istenhez hasonlóan a lét is nehezen definiálható fogalom, mely minden versben más és más arcát mutatja. Legtöbbször a „nemlét” vonatkozásában kerül elő, ez utóbbi, ha lehet, még a létnél is idegenebb és rejtélyesebb: „Nem az a kérdés, idő van-e, / az a kérdés, van-e halál. / Halottak léte / nem bizonyíték a nemlétre. / Az Úr valamit kitalál. // Másik idő van e mögött. / Még nagyobb Úr az Úr fölött. / A halál időelvékonyodás. / De mindent összevéve / valami jó cserére / számíthat az egész bagázs” (*A világ átrendezése*). A halál és a nemlét problémája a lírai én életkora kapcsán kerül elő többször. Bár nem az elmúlás, az öregség időszaka ez még (a negyvenes évek eleje), de az emberi életút felén túljutva érthető, hogy a korábbinál gyakrabban vetődik fel ez a probléma. Ez a „midlife crisis” egyébként is sokszor tematizálódik, ami igen tanulságos, hiszen a költészet hajlamos az ifjúkort és az öregséget nagyobb hangsúllyal megjeleníteni, mint a kettő közötti átmeneti időszakot. Saját öregeedéséhez, az évek múlásához egyébként szintén ironikusan viszonyul Vörös, aki Isten-kereséséhez hasonlóan erre az élethelyzetére sem tud (szerencsére) komolykodva, pátosszal tekinteni: „Az emberélet zoknijja / a térde-mig felér / már hozzá kellett szoknia, / hogy ezt-azt még megér” (*Café Dante*).

A röviden felvázolt nagyobb témák mellett feltűnően gyakori szereplői a kötetnek az angyalok, és érdemes felhívni a figyelmet a rengeteg parafrázisra, mely Ady-, Pilinszky-, Nagy László-, Kosztolányi-, Weöres Sándor- és – talán leghangsúlyosabban – József Attila-szövegek átdolgozásával lép dialógusba ezen jól ismert, a magyar irodalmi hagyomány alapjait jelentő versekkel. Fontos még megemlíteni *A Kant utca végén* verseinek formai sokszínűségét, hiszen klasszikus szonettektől kezdve a kísérleti formáig (*Második verszocka*) szinte bármilyen versformával találkozhatunk ezeken a lapokon. Ez a magabiztos szakmai tudás, a formákkal való könnyed játék és az intertextuális elemek mind azt bizonyítják, hogy Vörös István személyében poeta doctushoz van szerencsénk. Olyan „tudós költőhöz”, akinél a versek erőteljes gondolatisága kiváló arányban oldódik valamiféle érzelmi megalapozottságba, és aki nem felejtett el kérdezni sem.

Rendkívül sokat kérdez, de kérdéseire nem ad egyértelmű válaszokat, sokkal inkább csak felvetéseket, lehetőségeket, szabadon hagyva a választást, a válaszadást olvasója előtt.

(*P'ART Könyvek, 2011*)
Kolozsi Orsolya

„minden lehető értelemben”

(Gál Ferenc: *Ódák és más tagadások*)

Hogy változik a világ?! Száz-százötven évvel ezelőtt még azáltal válhatott valaki „jelentős” íróvá, költővé, ha valamelyik tekintélyes irodalmi intézmény (a Kisfaludy vagy a Petőfi Társaság, az Akadémia) tagjává fogadta. Száz évvel ezelőtt viszont fiatal irodalmárok egy csoportja, elutasítva a hivatalos intézményeket és a konzervatív irodalom vezető fórumait, saját, modern irodalmi lapot hozott létre. Ez volt a Nyugat, mely hamarosan eligazodási és tagadási ponttá is vált, majdnem fél évszázadon keresztül szinte minden lapalapítási kísérlet a Nyugat riválisa kívánt lenni. De nem csak az intézmények szintjén folyt a küzdelem, az apagyilkos tendenciák a személyes kapcsolatokban is lecsapódtak. Így lett a múlt tiszteletre méltó alakja „harcos, kis Gyulai Pál”, a sértődött Radnóti legszívesebben szitává lőtte volna Babitsot, „a diktátort, ezt az idegbeteg átkot a magyar irodalom testén”, de József Attila is két kegyetlen kritikában számolt le egykori mestereivel, Kassákkal és Babitscsal.

De mi a helyzet ma? Bizonyos értelemben nagyon is hasonló, mint a századelő irodalmi életében. Az irodalom világába betörni kívánó fiatalok az új mediális közegben (ami a századelőn a nyomtatott sajtó volt), az interneten, a blogoszféra világában megteremtik saját fórumaikat, birtokba veszik a fiatal irodalom intézményeit, s lendületet, életet, pezsgést visznek a kortárs irodalomba. Csakúgy, mint száz éve. Van azonban egy lényeges különbség. Apagyilkos indulatok ma mintha nem lennének, vagy legalábbis nem kapnának úgy hangot, mint korábban. Ehelyett sokkal látványosabb a mai húszas-harmincas éveikben járó írók, költők esetében az apafigurák megteremtése. A leginkább tisztelt mester az úgynevezett középnemzedék tagjai közül vitathatatlanul Kemény István. Vele kapcsolatban azonban különösen indokolatlan lenne Nemes Nagy Ágnest idézni: „Hát lépj vállamra, istenem, / én fölsegítlek.”

Nem úgy Gál Ferenc esetében! Ahogy az Előszézon egyik beszámolójában olvasom: „az irodalmi életnek majdhogynem láthatatlan szereplője” ő, 2011-ben mindössze harmadik kötete jelent meg az 1961-es születésű költőnek. Bár a kortárs vers olvasói számára régóta nem ismeretlen az ő neve, mégis beszédes az a tévedés, melyet a Könyvesblog kritikustriója vett a Telepcsoportot támadó írásukban, amikor is Nemes Z. Márió szemére vetik a „paprikát megtölteni sötétséggel” sort, mely az inkriminált szövegben Gál Ferenc-intertextus, s az 1998-as *Újabb jelenetek a bábuk életéből* című kötet egyik visszatérő motívuma. A legújabb, *Ódák és más tagadások* című könyv borítóján Schein Gábortól, Lackfi Jánostól, Soportnik Zoltántól, Ákostól, egy olvasásszoci-

ológiai felmérésből, Peer Krisztiántól és a kötet szerkesztő Pollágh Pétertől olvasható fűlszövegek is azt sugallják, hogy Gál Ferenc kötetének, költészetének szüksége van a kortársak és a fiatalabb, apateremtő költőtársak támogató soraira. Annyit mindenképpen szeretnék előrebozsítani: Gál Ferenc legújabb kötete önértékénél fogva is megállja a helyét, noha feltétlenül méltányolandó gesztus, hogy az 1998 és 2003 között született verseket tartalmazó könyv kiadását a Palimpszeszt és a PRAE.HU vállalta magára.

Gál Ferenc legújabb kötetének anyaga tehát időrendben követi az előzőt, sok szállal kötődik is a korábbi versekhez, a kötet egésze azonban másfajta poétikát valósít meg, mint az első két verseskönyv. *A kert, a város és a tenger* című kis füzetecskének a címben is jelzett tagolt térkompozíció ad olyan külső keretet, amely egységbe fogja a kötet negyven versét. A rövid költemények mint lírai magánbeszédnek olyan, hagyományosnak mondható költői nyelven és szerepben szólalnak meg, melyben a versbeszélő megszólalása önmagától teremti meg a versbeszéd saját kontextusát. A kötet olvasója a magyar irodalmi tradícióból jól ismert, otthonos költői világba lép be, amely a szerzői invenció, a versbeszéd újszerűsége és egyedisége ellenére is ismerős lehet számára. Az *Újabb jelenetek a bábuk életéből* című kötet fontos kompozíciós elve, hogy valamennyi darabját érthetjük a számozatlan hatodik lapon megszólított „Kedvesem”-hez intézett beszédként. Bár a kötet hátsó borítóján olvasható egyik ajánlás Nemes Nagy Ágnes hagyatékából származik („Ebben a fiúban van valami”), az 1998-ban megjelent kötet már kevésbé illeszkedik a nyugatos-újholdas lírán edzett olvasói befogadás esztétikai elvárásaihoz. Ezt illusztrálva elég csak a fentebb már hivatkozott sort idézni tágabb szöveggörnyezetében: „*Az egyik azt írta, hogy nem ment / hintázni a többiekkel, mert őrizte / az elhalt bőr alatt az új bőrt. A másik / legyeket szárít a halaknak, de már / bennük is csalódott. Nem is mosolygott, / ahogy a bohóc megtöltötte a paprikákat / sötétséggel és hússokkal.*” (*XIX Az egyik azt írta*) Emellett azonban azt is ki kell emelni, hogy Gál Ferenc költészete mindezekkel együtt sem számolja fel a hagyományhoz való kötődését. Az *Újabb jelenetek a bábuk életéből* című kötet *Ez is egy felsorolás* kezdetű versében nem nehéz felismerni Pilinszky *Négyesorosának* átíratát: „Az utcán óriás- / plakátok áznak ugyanolyan csöndben, / ahogy izzadok, vagy ahogy a fal melletti / matracon te vérzel. Nyilván ez se mindegy.” Legújabb kötetében is találunk hasonló utalásokat. Az első ciklus első versében megint csak Pilinszkyre, s az ő tékozló fiújára ismerhetünk, talán már a visszafelé vezető úton látva őt. Máshol Petri György nevezetes verse idéződik meg: „Tovább lapozgatsz, a napsütötte / sávban lábadat megcseréled / és kitéped azt a néhány oldalt, / amiről az ünnep estéjére felruházol.” (*Ráolvasás*)

A három ciklusba rendezett *Ódák és más tagadások*nak azonban a nincs olyan fiktív kerete, mint a korábbi köteteknek, a versvilágok tere a városra szűkül. Viszont több költeményben is megidéződnek még a cirkusz és a báb-színház motívumai, ezáltal is hangsúlyossá téve az életmű egységességét, vagy legalábbis a szerves alakulás jelentőségét. A legújabb kötet jelenetezése azonban változatosabb – Gál sokféle világba, esetenként meglepő, groteszk világokba vezet be olvasóját. Szinte hátborzongató a *Szabad elvonulás* című ciklus nyitó verse, amely egy plasztikai műtét leírásával indul, a vers zárlata azonban a

következő: „A héten már a bőr sem húzódik, / ha mozgatom, mintha eredeti lenne. / Még éppen jókor, mielőtt az esők / hónapokra bezárnak a házba. / Holnap, vagy inkább holnapután, / ahogy a levegő kissé már melegszik, / kimegyek a part melletti dombra, / és a nyiladékon síklőrepüléssel / próbálom ki, finoman, földközelen.” (*Énkép*)

S nem csak ebben különbözik az *Ódák* versnyelve és -világa a korábbi kötetekétől. Az olvasó most is egy látzólag ismerős világba lép be, a versek színtere a lakás, a (báb)színház, a cirkusz, a kocsmá vagy az étterem. Szembesülni kell azonban azzal, hogy ebben a költői univerzumban egészen másképpen működnek a dolgok, mint a sajátjában. Folyamatosan kizökken az olvasás megszokott mechanizmusaiából, saját nyelvről és világról alkotott képzeleteinek a felfüggesztésére vagy felülvizsgálására kényszerül. A kötet szinte valamennyi versében megtaláljuk azokat az elidegenítő mozzanatokat, amelyek miatt bár a beszélő első hallásra a mi nyelvünkön szól meg, mégsem a mi világunkból beszél. Vagy a logikai kapcsolat bomlik meg („Asszonyom, ön nincs benne / a telefonkönyvben, de rózsái vannak.” *Szűzbeszéd*), vagy a régmúlt, esetleg a mesék világa idéződik meg, mint a *Ráolvasás* című versben, vagy a nyelvi közlés lesz annyira hiányos, hogy az olvasó képtelen meghatározni a szavak versvilágon belüli referenciáját. Retorikailag továbbra is meghatározó jellemzője marad a Gál-verseknek a megszólítás nyelvi alakzata, viszont a lírai én már nem egy, többé-kevésbé azonosítható személyhez intézi beszédét: több darabban az „uraim” megszólítás szerepel, s az előző kötetben „Kedvesem”-ként megszólított személy az idegenebb „asszonyom”, „kisasszony” megszólítást kapja.

Ebben a nyelvi mozzanatban is megmutatkozik az a tendencia, mely a korábbi kötetekhez képest újat, mást hoz Gál Ferenc költészetében: a korábban valamennyire mindig bensőséges világ idegenné válik, az egyes versek mögötti világegész helyett töredezett valóságdarabokat kapunk, az összefüggő értelemvonatkozásokra épülő költői beszéd pedig nemcsak alogikussá válik, hanem olyan kiragadott, kontextus nélküli szövegfoszlányokká, melyek megválaszolatlan és megválaszolhatatlan kérdések sorát generálják az olvasóban. Mindez azáltal válik rendkívül erőteljes és produktív poétikai eljárássá, hogy közben a költői nyelvet a hétköznapi nyelvhasználat élőbeszédszerűsége, s a különböző nyelvi regiszterek vegyítése jellemzi. A versbeszélő pedig más és más, pontosabban soha meg nem határozott, inkább csak sejtetett szerepekben tűnik föl, mindig valamilyen maszk mögül szólal meg. S éppen ez az egyik leglényegesebb mozzanat a Gál-versek hatástörténetében. A kötetekbe még nem rendezett, de folyóiratokban már olvasható szövegek révén a legfiatalabb költőgeneráció verseire a legnagyobb hatást ez az új versbeszéd gyakorolta és gyakorolja ma is.

A kötet a „köztes én nevében” megszólaló *Előhangot* követően három ciklusra tagolódik, s mindegyik ciklus egy hosszú verssel zárul, ezek a darabok tartják – mintegy pilléreként – az egész kötetet. Ez a kötetkompozíció tehát nemcsak terjedelmükénél, hanem helyükénél fogva is kulcspozícióba állítja ezt a három verset. A három közül is bizonyos értelemben kiemelhető a második ciklust záró *Üzenőfal* című. A címadással ellentétben a vers fikatív levél egy „kisasszony”-ként megszólított nőhöz, s ami igazán izgalmassá teszi, hogy (látszólag) önreflexív, metapoétikus részleteket tartalmaz. „Ezek nem börtönver-

sek.” – olvashatjuk a nyitó sorban, majd a harmadik szakaszban: „Akkoriban még ritkábban vallottam / magamról harmadik személyben. [...] De nem akarok elkalandozni / vagy elveszni a részletekben, / mindig is visszafogott voltam. / Nálam nem olvasott kettős napról, / melynek fényénél szolgálati lakásban / a költő alakmásokkal cseveghet.” Ezek az utalások azonban a versnyelv ironikus működése révén nemhogy Gál Ferenc költészetének kulcsát nem adják a kezünkbe, hanem az újabb szerepjáték révén továbbra is bizonytalanságban tartanak afelől, hogy ki is az, aki ezekben a versekben beszél, s kihez beszél. Meglehet persze, hogy éppen ez a bizonytalanság, a folyamatos nyugtalanság az az olvasói tapasztalat, mely közelebb vihet a Gál-versek „működésének” megértéséhez.

„[V]ersnek nekem furcsa” – olvashatjuk a fülszöveg olvasásszociológiai felméréséből idézett mondatában. No, igen, az. S ha igaza van Heideggernek, s tényleg a nyelv a lét háza, akkor Gál Ferenc költészete tényleg igen „furcsa” építmény. Első ránézésre nagyon is olyan, mint bármelyik másik ház, belépve viszont mintha minden másképpen működne, ha nem is teljesen fordítottan, mint Buñuel nevezetes filmjében, de kicsit mégis ahhoz hasonlóan. Legyen azonban bármennyire is „furcsa” ez az építmény, a legfiatalabb költőgeneráció már jól belakta Gál Ferenc költői nyelvét. S ez már önmagában elég lenne ahhoz, hogy bátran kijelenthessük: jelentős költészettel, fontos költővel van dolgunk.

(*Palimpszeszt + PRAE.HU Kiadó, 2011*)
Szénási Zoltán

„Mindent ismerek, minden én vagyok”

(Méhes Károly: Hegyemenet)

Aki jól ismeri Méhes Károly életművét, pontosan tudja, hogy a gyermekkor közege a maga meghatározó színtereivel, figuráival és történeteivel – beleértve a Pannonhalmán eltöltött középiskolás éveket – erőteljesen beleégette magát a szövegekbe, s nem csak az újabakba, hiszen már a korai művek többségét is az emlékezet formálta. A bemutatkozó verseskötet, a *Szombat délután* (1991) és az azt követő *Csend utca* (1993) terében a lírai én ugyancsak az emlékezés processzusában teremtette meg önmagát. Találóan állapította meg Méhes első elemzőinek egyike, Ágoston Zoltán a második kötet kapcsán, de az oeuvre további irányait is körvonalazva, hogy a „személyes világba való visszahúzódnak az egyik legfőbb költői motívumként tematizálódik, s jó néhány versben megjelenik a sötét belső szoba a személyes emlékeket idéző tárgyakkal, amely menedéket ad a zavaros külső világgal szemben.” Majd hozzáteszi azt is, hogy Méhes „verseinek és prózáinak bizonyos motívumai újból és újból felbukkannak, hiszen mindig ugyanannak a saját világnak, a belső szobának az építőkövei. S mivel mindig a »Csend utcai« belső szoba építése a fontos, ezért nem a külső, nagy történések állnak figyelme középpontjában, sőt ezek legfeljebb indirekt módon jelennek meg költészetében. A mindennapok apró eseményeiből, s az ezek által támadó benyomásokból, érzetekből, reflexiókból épülnek fel Méhes Károly szövegei.” (Ágoston Zoltán: *Jeladás a Csend utcából*. In: Csipesszel a lángot. Budapest, Nappali Ház, 1994, 122.)

A pannonthalmi bencés gimnáziumban eltöltött időszak ugyancsak visszatérő témája a Méhes-korpusznak, része a fentebb vázolt magánmitológiának. „Nekem alig maradt képem, ami kézbe fogható, / mondjuk, a fejem tele van a négy év pillanataival / és ehhez, ha úgy veszem, semmi sem fogható / mégis, ha bárhol is régi pannonthalmi fotókra lelek, / olyan az, mintha egy rólam szóló, titokban épült / múzeum falai közé lépnék: mindent ismerek, / minden én vagyok, minden egyes csalé szemüvegre / és ócska melegítőnadrágra rögvest ráismerek, / még hozzá kitörő örömmel, mint aki az összejt / tenyészetéből kezd elővarázsolni valami élet.” Ezeket a sorokat a *Régi pannonthalmi fotókra lelve* című versből idéztem, melyet a szerző legújabb könyvének lírai előhangjaként olvastam. A négy év pillanatainak prózai variációit hordozó *Hegymenet* sok szállal kapcsolódik Méhes előző kötetéhez, a *Túl élőhöz* (2009), amelyben a gyermek, majd kiskamasz főhős életútját követhetjük nyomon egészen tizennégy esztendő koráig, s az ő nézőpontján keresztül családja története, hétköznapi élete formálódik regénnyé.

A *Túl élő* végén az elbeszélő kilép az otthon védett közegéből, s elindul, hogy berendezkedjen, otthonra találjon valahol másutt: „Ültem a bogárhátú Volkswagenben, és néztem hátrafelé. A fényes Dugonits utcában, a járdán ott állt nagyanyám és a két ősém. Integtetek, és én is integtettem nekik. Távolodtak, és én is távolodtam. Elgurultunk az ezerszer látott házak előtt, az iskolai sportpálya, a Bem tér előtt, a végtelenség tetsző évek színterén. Nem szomorkodtam, inkább büszke voltam rá, hogy elmegyek, máttól gimnazista vagyok, bentlakó. (...) Már oda tartoztam, ez az út oda vitt, ebbe a másvilágba. / Néztem hátra, ahogy azóta is egyfolytában.” (Méhes Károly: *Túl élő*. Orpheusz, Budapest, 2009. 290.) Az új regény a megérkezésé, ami egyúttal valami egészen új kezdetét is jelenti: „A szeptember 1-jei közeledés érkezés volt. Ahogy a hegy egyre csak nőtt, és végül olyan közeli lett, hogy nem is lehetett látni az egészet. A torony felénk bólintott, a falak felénk dőltek kissé.” (7.) Távolodás és érkezés, kint és bent, lent és fent, ezzel összefüggésben pedig a leereszkedés és felemelkedés gesztusa, a lefelé és felfelé irányuló mozgás végigkíséri hősünket, de a legfontosabb, hogy meg kell tennie azt a belső utat, amelynek során szimbolikus értelemben is megérkezik a hegytetőre. Voltaképpen erről szól a *Hegymenet*, s erről beszél a hátsó borítóira kiemelt gondolatában Várszegi Asztrik pannonthalmi főapát: „Az ember világa belül van, egy kamaszé még inkább belül, a mélyben. Ahogy önmaga lesz, helyesebben, önmagává mer lenni, fejt le a szorongás páncélját, lesz befogadóvá, még az elszalasztott jók utólagos elfogadójává is.” Vagy ahogy az elbeszélő mondja: „Talán ezt hallom a legtöbbet: úton vagyunk. Út az élet. Ehhez kell az isteni erő, ott végigbaktatni. Nem megbotlani sokszor.” (13.)

Amíg a *Túl élő* kapcsán az önéletrajzi, a fejlődés- és a családregény kézenfekvő kódjairól beszélünk, az új könyv ezek mellett a napló és a memoár műfajával érintkezik, miközben más attribútumokra is figyelniünk kell. Eligazítják a befogadót a paratextusok, egyrészt a borítókép, amelyen a pannonthalmi apátság kódbe burkolózó látképe jelenik meg, másrészt pedig a Musiltól és Ottliktól kölcsönzött mottók, melyek bekapcsolják az értelmezésbe a bentlakásos iskola életét, sajátos viszonyait bevilágító irodalmi hagyomány tapasztalatait. Ebből a szempontból mindegy, hogy katonaiskoláról van-e szó, vagy a bencé-

sek által fenntartott és irányított gimnáziumról, az élmények jórészt hasonlóak, s legtöbbünk számára ismerősek. Már az előzménynek tekinthető opusban előkerült a bezártság élménye, a kisgyermek szabadság utáni vágya, amely később az országhatár átlépésével kapott tágabb értelmet. A *Hegymenet* kamaszhősei ugyancsak kénytelenek megküzdeni a bezártság tapasztalatával, ezzel összefüggésben pedig az idő sajátos természetével, a mindennapok monotóniájával, ami „úgy ivódott belénk, mint egy örök törvény, amit ugyanúgy kell elfogadni, mint azt, hogy reggel felkel a nap és este eltűnik az ég alján”. (25.) Ezért nélkülözhetetlenek a kiszakadás lehetőségei és pillanatai, amikor átmenetileg megtörik az egyformaság és az ismétlődés. Az egyik fiú mindennap beront az olvasóterembe, magához ragadja a Népsportot és mohón olvasni kezdi. Neki erre van szüksége a túléléshez. Másoknak arra, hogy időnként lemennek a faluban található cukrászdába, ahol kóliázni lehet és gesztenyepürét enni. A narrátor számára az egyik alapvető egyedüllet-helyszín a templom, a másik pedig a bástya. „És kizárólag este. Abban a két órában, ami a stúdium befejezése és a takarodóra szóló első csöngetés között adatott, bármikor ki lehetett menni a bástyára. Leginkább a hideg időkben, akkor biztos egyedül lehettem a sötétben.” (54.) Itt találkozunk először Geláz atyával, akit a klauzúrán később több alkalommal felkeres. A hétköznapi monotóniáját megtörő vasárnap a látogatások napja, s ily módon az „egyetlen szabad délelőtt is elfogyott, így lett belőle feladat.” (72.) Éppen ezért az első nyári szünetben megkéri szüleit, hogy az új tanévben ne jöjjenek ki minden vasárnap, mert ezzel elvész az a nyúl farknyi délelőtt, ha ők ott vannak.

A kamaszok mindennapjaitól elválaszthatatlan a történetek és legendák jelenléte. „A Zoli bácsi-féle tornaórák elengedhetetlen hozzátartozója volt a mese. Szinte odüsszeusi léptékben, mert Zoli bácsi az emlékezés hevében – vettük észre lassacsán – már nem annyira a tények, mint a hangulat visszaadását helyezte előtérbe.” (46.) A kapu melletti szolgálati lakásban élő Lajos bácsi maga volt a titok, akinek jelentéktelen, szürke külséjéhez „különös történet tartozott, ami egyszer mindenki fülébe eljutott, bár általában jelentős variációkkal.” (47.) Méhes Károlytól már pályája első éveiben sem állt távol a történetmondás, a történetközpontú építkezés, ami még versesköteteire is érvényes. Ezúttal sincs másképp, hiszen – miként a *Túl élő* lapjain tapasztalhatunk – a *Hegymenet* ugyancsak anekdotikus szervezettségű. A narrátor nem kronologikus rendben illeszti egymáshoz a négy középiskolai esztendőből kimetszett jeleneteket, történetfragmentumokat, hanem az elbeszélés sajátos törvényei szerint, bizonyos szálakat újra felvesz, másokat elhagy, vannak olyanok, amelyek elvarratlanok maradnak. Miként az egyik szöveghelyen megfogalmazza, „ahogy a feketében és a fehérben is benne foglaltatik az összes többi szín, az itteni létről szóló sommás megállapítások is milliós apró történetre bomlanak szét, szépen lassan, a négy év alatt.” (11.) A történetzilánkok egymáshoz kapcsolódása mellett éppoly fontos az élmények, benyomások rögzítése, az atmoszféra megragadása. Mert hiszen mennyi mindent elmond a kamaszhősök tapasztalatáról a fagyos hálóteremben eltöltött éjszaka (miután az egyik ablak betört), a stúdiumok egymásba folyó végtelensége, vagy akár a szekrények mélyéről előkerülő, otthonról küldött étkek semmivel össze nem téveszthető zamata.

Míg az előző kötetben természetes módon a családtagok és rokonok jelentek meg mint hősök – a gyermek nézőpontján keresztül ismerhettük meg a velük megesett történeteket –, ezúttal – mivel a hegyen található iskola válik központi szintérré – főként a tanárok és az osztálytársak ábrázolása meghatározó. Méhes ezúttal is jól megrajzolt figurákat vonultat fel. Az eleinte megjegyezhetően nevű szerzetesek közül kiemelkedik Deziré atya, az osztályfőnök és prefektus, aki „megöszült 33 évesen, a krisztusi korban”. Emlékezetes marad Anaklét atya, aki rendszerint felbukkant a gimnáziumi udvaron, és leste, kit kaphat el egy kis beszélgetésre. Felidézhetjük Farkas atyát, a fizika tanárát, aki „erős dohányosként kizárólag mezítlábas munkást szívott, amivel, mondani sem kell, előkelő helyet vívott ki magának a diákfejekben élő hierarchiában”. (45.) Ugyancsak jellegzetes figura a könyvtárosi fakultációt vezető Flóris atya, „reszelős hangú Fradidrukker, aki mellesleg pap és szerzetes”, vagy Norbert úr, a nyugalmazott főapát, aki jó időben is kinyitott esernyővel járkal a tornácon, így védekezve a fiúk hálóterem-ablakából kirepülő különböző tárgyak ellen. De meg kell említenünk az iskolatársakat, mindenekelőtt Molttert, a jóbarátot, akivel végig magázódtak, vagy Szendreyt, aki szótlanul túrta, hogy helótának kiáltották ki, és heteken át csúfolták.

A narrátor eljárására, az emlékek rögzítésének folyamatára utal – és a jelen írás elején citált Pannonhalma-verset ismételtelen felidézi – az a fejezet, amelyben Geláz atya a klauzúrán található szobájában előveszi azt az ősrégi fotómasinát, amit hetven évvel korábban, amikor ő indult útnak Pannonhalmára, keresztapjától kapott. Gábris bácsi a következő szavakkal indította útnak a fiút: „Én annyi helyet bejártam ebben a derék Monarchiában Triesttől Lublinig és Béctől Brassóig... A derekam letört a sok rázkódástól, a lábamat térdig gyalogoltam, és mégis azt kell mondjam, alig emlékszem valamire, pedig csodás városokat láttam, különös emberekkel találkoztam, elhíheded. Te most indulsz világot látni, most fog kinyílni a szemed. De amit látsz majd, a fejed nem bírja mind megőrizni, akármilyen eszes lurkó vagy is. Hát itt van neked egy fotómasina. Fényképezd le a világot, ne hagyj teljesen elfutni a pillanatot.” (93.) A hatalmas szekrény fiókjai temérdek fényképet rejtenek: „Hetven év van itt beletömve százhatvan fiókba.” (94.) Geláz atya az útravalót hősünkre bízta, s később – már a gyengélkedőn – hozzáteszi: „Úgy van az, már rájöttem, hogy egy öregembernek kincsekkel volt teli az élete... És hát mit is kezdjen velük egyedül, örül, ha valakinek mutogathatja őket. Majd..., majd..., mondta egyre halkabban Geláz atya, Majd egyszer te is azt fogod érezni, hogy terhes ez a végtelen gazdagság, meg szeretnél szabadulni tőle...” (107–108.)

A narrátor az írás segítségével rögzíti emlékeit, amely – mint „egy szikra a túl-világból” – ugyancsak az internátusi lét túlélésének eszköze. Már a stúdium unalmas óráiban egymás után többször leírja a nevét, később Moltterrel a Jancsó-film alapján megírják a maguk *Magyar rapszódia*-ját, miközben ál-latin bölcsességeket szülnék. A versírás is Pannonhalmán kezdődött, mert „jól esett írni úgy, hogy nem volt kötelező. Gondolatokat vetni a papírra, ami sem nem házi feladat, sem szülőknél szóló levél, nem kell erőlködni a mondatok kanyarításával, vigyázni a fogalmazással, amitől igazán sutává sikerednek. Nem, ez a fajta írás is szabadság volt a maga módján, töprenkedés nélkül gondolkodni, szavakból építeni fel egy vilá-

got, egyszerűen máshogy beszélni, még ha csak papíron is, mint ahogy beszélni szoktam. Szólni valamilyen különösen csengő, saját hangon.” (178.)

Emlékezhettünk arra, hogy az előző kötet borítóján maga a szerző látható, aki jelen és múlt határán egy kapun készül belépni, amely befőttesüvegre emlékeztet, némileg ironikus fénytörésbe állítva ezáltal a múlt és az emlékek konzerválásának gesztusát. Méhes tehát nem tette problematikussá szerző és narrátor viszonyát, s ez a *Hegymenerben* sincs másként, sőt éppen ellenkezőleg, a kettő azonosságára tesz utalásokat. A Méhes Károly név egyértelműen azonosítja az elbeszélőt, s az egyik szöveghelyen – a Jelenkor szerkesztőségébe küldött versre és Csordás Gábor válaszára gondolok – az író biográfijának ismert mozzanatát fedezhetjük fel. Más kérdés persze, hogy a történetek újraalkotása a fikció terméke, hiszen a pannonthalmi történetek és figurák a szerző emlékezetében léteznek. S miként Méhes a *Túl élő* hátsó borítóján fogalmaz, „az emlékezet sok esetben alig különbözik valamiben a képzelettől. Amikor megpróbáljuk elképzelni, hogy mire is emlékszünk.”

Mint láttuk, Méhes Károly a Pannonhalmán eltöltött négy év személyes mozzanatait eleveníti fel napló-szerűen, olykor lírai hullámmászú szövegfolyamában, ám az utolsó fejezetben előrébb tekint az elbeszélő, és megidézi a huszonöt évvel későbbi osztálytalálkozó pillanatait. Az a távolságtartás, amellyel a szerző a *Túl élő* lapjain el tudta kerülni a túlzott személyességet – elsősorban az ironia, a humor finom eszközeire gondolunk –, a *Hegymenerben* jellemző módon hiányzik, s időnként túl nosztalgikussá válik a szöveg. Ezzel együtt megállapíthatjuk, hogy az életmű újabb fontos darabja született meg, amit reményeink szerint további folytatás követ.

(*Orpheusz Kiadó, 2011*)
Ménesi Gábor

Titkok serény ostroma

(Su-la-ce: Feljegyzések Lin-csiről)

Sári László nem fárad a jóban. Az évek során egyre kevésbé látjuk az ő arcát Lin-csi apát vonásai mögött: a rejtélyes kínai bölcs ma már szinte olyan barátunk, mint a nyugati gondolkodás más bölcsei, tanítói. Tudjuk, nem csak a költészetben lehetséges az, hogy a szerző saját képmásokat teremtsen, és közvetett ihlettel mondja el tapasztalatait. Mindenki több alakmász lakik, sőt akadnak olyanok is, akikben senki nem lakik, de ez a senki mégis több ismerettel képes mehökkenteni az olvasót, mint a lírikusban szunnyadó névtelen alanyok. Lin-csi leghűbb tanítványa, Su-la-ce Sári László néven adja közre a mester közlendőit. Bár közben ő maga is kétli, nem erősebb létező-e tudatában ez a tanítványi éthosz, mint Sári néven folytatott életének számos véletlen eseménye. Sárit annyira átitatta Lin-csi mester létfelfogása, hogy külön tanítványi tudatot teremtett magában, és az teljes körűen képes felfogni és közvetíteni számunkra a kínai mester összes tanát, sugallatát, sőt hallgatásába titkolt jóslatait is.

Sári László tehát Su-la-ce néven elkülönített figyelemmel gyűjti az idős Lin-csi reggeli prédikációit. A kötet

szerkezete egyszerű. A rövid – számozott – fejezetek élén egy-egy rövid beszéd, párbeszéd vagy mesteri vallomás áll: a bölcs apát szólítja meg a fiatal tanítványt. Ezt az indító anyagot egy állandóan ismétlődő prózai betét követi, amelyben Su-la-ce közli velünk saját értelmezését, a főszöveg kommentárját. Ez a technika több előnnyel jár. A refrénszerű kapocs a dolgok állandóságát (változásban rejlő mozdulatlanságát) jelzi, s arra figyelmeztet: az idő nem töri szét az összpontosító éberség folytonos munkáját. Talán arra is utalhat, hogy ismereteink gyarapítását tanácsos meghatározott rögzített körülmények közt megszereznünk, azaz: csak áttekinthető, hosszan fennálló helyzetben pillanthatunk a dolgok mélyére. A refrént a tanítványi reflexió egészíti ki. Su-la-ce meg-megidézzi a tanító mondását, és hozzáfűzi saját értelmezését. A reflexió ismételt, aztán kiegészít, tömörít, élesít, megjegyezhetővé tesz. A könyv nyelvi szerénysége ugyan nem érzékelteti a két létértelmezés közti fokozati különbséget, de a modor, az alázati helyzet, a rajongás harmóniát gerjeszt az egymásban tükröződő szövegekben.

Lin-csi apát kérdésekre válaszolva közli intelmeit. Sári művének emberi hitelét gyarapítja a párbeszéd szerkezete: a tanító ugyan magas követelményeket fogalmaz meg, de mindig csak a tudást kereső érdeklődés ösztönzésére. A bölcs legfőbb célja: a szellemi és lelki tökéletesség megszerzése. (Az értelmi tökéletesség nyilván sem Nyugaton, sem Keleten nem tartozik a szent célkitűzések közé.) Itt azonban olyan tanácsok hangzanak el, amelyek emlékeztetnek a nyugati misztika nagy alakjainak hanghordozására. A tudás nem az ismeret felhalmozása útján jön létre, hanem éppen a „szív” kiürítése, az érzékek kitérítése, a szándéktalan útkeresés révén. Az eszmény több ponton átdereng a szövegen, és szinte bárhol ütjük fel a könyvet, mindenütt az egyetemes higgadság és hajszamentes keresés boszorkányegyszeregyének más-más részlete tárul elénk.

Lin-csi apát az értelem magasztalása, a haszon halmozása és az érdemek gyűjtése helyett ezt az Eckhart-mesteri sugalmat közli velünk (21. fejezet): *Csak arra érdemes járni, amerre nem lehet. Csak ott érdemes kérdezni, ahol nincsenek válaszok. Ahol így is van meg úgy is, ugyanakkor se így nincs és se úgy. Egyszerre érvényes az állítás meg a tagadás is.* Ez az ajánlat számtalanszor elhangzott már a nyugat-európai szellemi történet gondolkodói mellékáramaiban – szó se róla, csak eretnek eszmei ígértetés keretében. A keletiek attitűdjét frissítő alapállás itt és most csak azért válhat eleven erejűvé, mert érintkezik hiányérzetünkkel, holtnak hitt eszményeinkkel, kétségbeeséseink utóízeivel. Lin-csi (és nyomában Su-la-ce) le akar terelni megszokott törekvéseink és törtéteink keserves vágányairól, ki akar csalogatni érzelmi-szellemi megátalkodottságaink csapdáiból, miközben a lemondás, a birtoktalanság, az egyetemes mérvű kiegyensúlyozottság ajándékait helyezi kilátásba. A tökély – sejteti a Tanító – lelki, érzelmi, szellemi egységben gerjeszti fel bennünk az Erény állapotát, amely igazságosságot, megelégedettséget és fájdalommentes életet szül. De ez az Erény se uralkodjon az emberen, mondja Lin-csi (a francia forradalom is, gondolhatnánk, sulykolta már egyszer az emberiség tudatába a legfőbb Jó parancsait – mégis az erőszak poklát is a fejünkre hozta). *Ne írja elő, hogyan érezzünk, hogyan gondolkozzunk, és hogyan cselekedjünk. (...) Nem lenne más, csak szabály, s a szabályok elvénélkülünk a*

Nyolc Égtájat, a Mélyet és a Magasat. Mi maradna? (...) Szenvedjen a szabály! Szaggassák meg az emberek! Mert korlátozza, rombolja az életet.

Lin-csi szabályzata semmi máshoz nem ragaszkodik, csak a Semmihez. (Micsoda súlyos szó ez, milyen iszonyú erejű elképzelés ez a *Semmi* Shakespeare drámáiban – külön érdem lehetne egyszer ezt a zennel rokon képzetscsoportot elemezni pl. éppen Shakespeare drámáiban... egészen e meghökkentő eszmény huszadik századi spektrumáig, Sartre és mások irodalmáig.) Még akkor is, ha csak hüledezve-tapogatózva sejtegetjük, mi lehet a különbség *élni* és *lenni* között, mikor különül el egymástól *renyheség* és *tettnélküliség*, mikor és hogyan érhet *tökéletesség egy férfi szerelme*, hogyan járhatjuk be életünk dzsungelét *tévutak nélkül*, mit jelent a *kinti és a benti halál*, és mit jelent, hogy *az erényhez is tehetség* kell. *Vagy milyen az igazi író?*

Az egyes fejezetekben feltoluló dilemmák első látásra rokonszenves csábításokat villogtatnak, és az olvasó haszonnal részesül a lelkigyakorlatos útmutatókban. A tanácsok – noha felszólítások formájában fogalmazódnak meg – nem emelkednek parancs-erőre, hanem inkább egyfajta szellemi udvarlás rítusával jelennek meg. Kötelezvény-erejüket talán az adja, hogy folyton érezzük: életünk centrális kérdéseiről, égető dilemmáiról van szó. Lin-csi tanítása azt a tétovaságot erősíti az olvasóban, hogy minden pillanatban válaszúton áll, és minden apró tette erkölcsi vonatkozást nyerhet. Azt hiszem, ez Sári László könyvének legkomolyabb szándéka: életünket – minden fordulatában – valamely háttérigazság tükrében kell vizsgálnunk, és sokszor tanácsos megmérnünk egyfajta derengő moralitás mércéjén. A könyv felrajzolja a *tökéletes ember* eszményét, és hallgatólagosan bizonyos olvasói-erkölcsi közösséget alapoz meg. Hiszen tudjuk, az embereket eszményeik teszik rokonná egymással, és véleményeik választják el egymástól.

Lin-csi apát, ez a kínai Baltasar Gracián, az életbölcsesek dialektikus kézükönyvét kínálja: a bölcsességben is, mondja, az ellentétek, feladások, elkerülések, mellékösvények, észrevétlen megtalálások, egyszerűen: csak a *kizárólagos célirányosság* mellőzésével, de a Semmire (azaz a Lényegre) irányuló figyelem állandó igazgatásával érhetünk el haladást. Érdekes látni, hogyan érvényesül ez a túlzó lényegkeresés az alkotói tevékenység mérlegelése közben. Sári szerint az *írás vagy nem írás dolga becsületbeli kérdés. (...) És a nem író írók: a legjobb írók. Akkor is jők, amikor nem írnak, és akkor is, amikor írnak. Ők alkotják azok csoportját, akik tudják, hogyan kell írni. Ők azok, akik képezik, de fékezik is magukat.* A gondolat, mi térés-tagadás, nem új. Csak egy példa: József Attila is tudta ezt. Egyik kései töredéke így szól: *Amikor verset ír az ember, / mindig más volna jó, / a szárazföld helyett a tenger, / kocsi helyett hajó. // Amikor verset ír az ember / nem írni volna jó.*

Lin-csi apát imperatívusza megrázó pontossággal tesz szóvá egy technikait, egy művészetetika és egy művészet-filozófiai belátást. Technikailag azt jelzi: az írás művelete (sokszor) éppen nélkülözi azt a pontos tudati állapotot, amely a nagy irodalom feltétele. A kényyszerű írói tevékenység mintegy törli a szellemi éleslátás koordinátáit, és honvágyat idéz fel a nem-írás paradicsomi állapota iránt. Jelzi: az írás nem természetes, hanem mesterséges tevékenység, úgyhogy fokozott ellenőrzést igé-

nyel. Az apát mondása művészetetikailag arra int, hogy az írás – épp kisiklató jellege folytán – vajmi könnyen a sok-írás, a koncentrációvesztés felé szoríthatja, az árulás (vagy más mellékes szempontok) ingoványára csábíthatja az alkotót. A nem-írás ugyanis itt, semmi kétség, csak amolyan határérték szerepét tölti be, és nem vezethet szó szerinti értelmezéshez. A nem-írás az önkritika, önkorlátozás, bizonyos teremtő alázat jelzete – és emlékeztet az aggályos alkotók egykori szigorú szokásrendjére. (Mallarmé, Kavafisz vagy Pilinszky már megvalósították Lin-csi eszményét: az ő gyakorlatukban a *nem-írás is az írás része*, és talán épp szegénységük, szófukar töménységük garantálja azt a hitelt, amely művészetükben megváltó erővé válik.)

Lin-csi felfogása művészetfilozófiailag pedig annyit jelent: a műalkotás a megírt és meg-nem-írt részek egymást kiegészítő összessége. Minden műben vannak „kihagyott” elemek, és ezek a „megmentett” elemek hangsúlyainak elosztását lényegesen befolyásolják. A „nem-írás” (minden változatában: tényleges hallgatás, törlés, elhagyás, átírás stb.) a művészi szövegformálás, a takarékos gazdálkodás, a súlypontosítás egyik fontos irányítója. Lin-csi alkotói szempontja, látjuk, csupán kiegészíti a Semmi filozófiáját. Mintha azt mondaná: mindig keresnünk kell azt a szemszöveget, amelyből elfogulatlanul, objektíven, a részrehajlás kísértése nélkül formálhatjuk a keletkező műalkotást. Kétségtelen, ez az a legmagasabb szempont, amely a valódi művészeti érték létrejöttét elősegítheti.

(Kelet Kiadó, 2011)
Báthori Csaba



Számunk szerzői

Baán Tibor 1946-ban született Rákosligeten. Költő, irodalomtörténész. A győri bencés gimnáziumban érettségizett. Legutóbb megjelent kötete: Visszajátzás (versek, 2011).

Bálint Péter 1958-ban született Debrecenben. Író, esszéista, tanár. Legutóbb megjelent kötete: Hangok csupán (regény, 2011).

Báthori Csaba 1956-ban született Mohácson. Költő, műfordító, esszéista. Budapesten él. Legutóbb megjelent könyve: Kétszáz nyers vers (versek, 2011).

Beck Tamás 1976-ban született Zalaegerszegen. Költő. A csend ritmusa című antológiában jelentkezett először verseivel.

Czigány Tamás 1955-ben született Győrben. Építészmérnök, a győri Széchenyi István Egyetem docense. 1997-től számos fotóművészeti kiállítással jelentkezett.

Doboss Gyula 1945-ben született Wismarban. Irodalomtörténész, az ELTE Tanítóképző Karának tanára. Legutóbb megjelent kötete: Tapasztalatcsere (2005).

Ferdinandy György 1935-ben született Budapesten. Író, kritikus. Puerto Ricón és Magyarországon él. Legutóbb megjelent kötete: Pók a víz alatt (novellák, 2012).

Gál Ferenc költő. Legutóbb megjelent kötete: Ódák és más tagadások (versek, 2011).

Grozdanovitch, Denis 1946-ban született Párizsban. Francia író.

Hárs György Péter 1965-ben született Győrött. Költő, esszéista. Önálló kötete: Pszicho Ana Logosz (2005).

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Legutóbb megjelent kötete: nehézfény (versek, 2011).

Kácsor Zoltán 1978-ban született Budapesten. Költő. Az ELTE magyar szakán végzett. A győri Városi Művészeti Múzeum kommunikációs munkatársa.

Komálovics Zoltán 1964-ben született Szombathelyen. Költő, kritikus. Győrött él. A pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára.

Kelemen Lajos 1954-ben született Büssün. Író, kritikus, a Magyar Napló szerkesztője. Kaposváron él. Legutóbb megjelent kötete: Égni egymásért se (válogatott esszék, 2012).

Kolozsi Orsolya 1980-ban született Budapesten. Tanár, kritikus. Budapesten él. Önálló kötete: A szöveg árnyéka (2011).

Méhes Károly 1965-ben született Pécsen. Költő, író. Legutóbb megjelent kötete: Hegyemenet (2011)

Ménesi Gábor 1977-ben született Hódmezővásárhelyen. Interjúkat, kritikákat publikál különböző irodalmi és kulturális folyóiratokban.

Oláh András 1959-ben született Hajdúnánáson. Költő. Mátészalkán tanít. Legutóbb megjelent műve: Anyagfáradtság (versek, 2010).

Petrik Iván 1971-ben született Balassagyarmaton. Költő. Az ELTE BTK-n végzett, levéltárosként dolgozik. Pápán él.

Pintér Kitti 1995-ben született Kecskeméten. A város Piarista Gimnáziumának tanulója.

Potozky László 1988-ban született Csíkszeredában. Író. Jelenleg a kolozsvári BBTE magiszteri hallgatója. Önálló kötete: Áradás (prózák, 2011).

Sebestyén Ádám 1992-ben született Szekszárdon. Költő. A győri Kazinczy Ferenc Gimnáziumban érettségizett. Az ELTE magyar szakos hallgatója.

Siska Ádám 1990-ben született Győrben. A győri Richter János Zeneművészeti Szakközépiskolában érettségizett. Jelenleg a Széchenyi István Egyetem Varga Tibor Zeneművészeti Intézetének hallgatója. Pannonhalmán él.

Szénási Zoltán 1975-ben született. Irodalomtörténész, az MTA ITI Modern Magyar Irodalmi Osztályának munkatársa. Az Új Forrás és az Irodalomismeret c. folyóirat szerkesztője. Tatabányán él. Önálló kötete: A szavak sokféleségétől a Szó egységéig. Tanulmányok a 20. századi magyar katolikus irodalom témaköréből (2011).

Szoboszlai-Kiss Katalin 1973-ban született Szilágyosmlyón (Románia). Filozófus. A győri Széchenyi István Egyetem tanára. Önálló kötete: Poszeidóniosz – Töredékek és kommentár (2009).

Tandori Dezső 1938-ban született Budapesten. Író, költő, esszéista, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Jaj-kiállítás (rajzok, versek, 2011).

Uri Asaf 1942-ben született Haifán (Izrael). Költő, képzőművész. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Festőversek (2006).

Varga Imre 1950-ben született Kisgyarmaton (Cseh-szlovákia). Költő, műfordító. 1982-ben települt át Magyarországra. Legutóbb megjelent könyve: Mielőtt kimondaná (versek, 2011).

Varga Mátyás 1963-ban született Zalaegerszegen. Bencés szerzetes, a pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára, a Pannonhalmi Szemle szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: parsifal, parsifal (versek, 2011).

Vörös István 1964-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötetei: Keresztelés özönvízzel – Befejezhetetlen krimi (2011). A Kant utca végén (versek, 2011).

Zsurzsán Anita 1988-ban született. Kritikus. Budapesten él.

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.)

Budapest:

Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.)

A RELAY ÚJSÁGÁRUSOKNÁL BUDAPESTEN:

Blaha Lujza tér
Déli Pályaudvar
Ferenc körút
Kálvin tér
Órs vezér tér
Váci utca
Bajcsy-Zsilinszky út

Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:
9002 Győr, Pf. 45.
Honlap:
www.gyorimuhely.hu
E-mail:
szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

MŰHELY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2012. XXXV. évfolyam, 4. szám

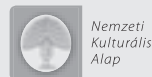
Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :



Nemzeti Kulturális Alap



Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata



Pannon-Víz Zrt. Győr



Tarandus Kiadó



Széchenyi István Egyetem, Győr



Uniklub Kft.



Hungaro-Len Kft. Komárom



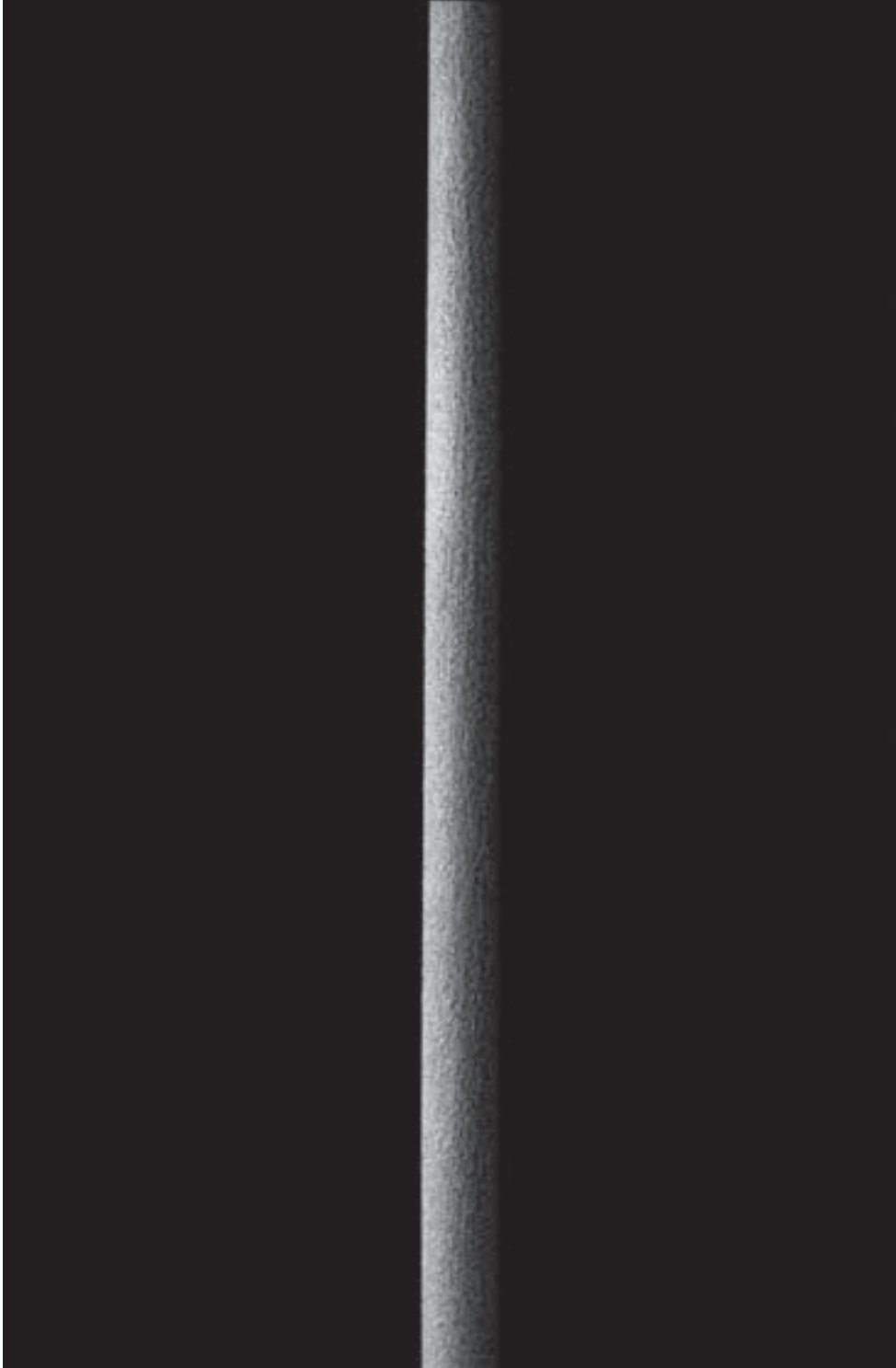
Hotel Klastrom, Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9002 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment Csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2012. évre: 2400,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató



MŰHELY



Nemzeti
Kulturális
Alap



KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

